

Høgskulen
på Vestlandet

BACHELOROPPGAVE

Storskiftekommissjonene i Norge: En
undersøkelse av formål, praksis og betydning

*Storskiftekommissjonene in Norway: An
Investigation of Purpose, Practice, and
Significance*

**Av Aile Sahr Hidle, Elise Revheim Hopland
og Espen Skuland Lilleøygaard**

Landmåling og eiendomsdesign, Institutt for byggfag
Høgskulen på Vestlandet

Veileder: Lars August Kvestad

21.05.2024

Vi bekrefter at arbeidet er selvstendig utarbeidet, og at referanser/kildehenvisninger til alle kilder som er brukt i arbeidet er oppgitt, jf. Forskrift om studium og eksamen ved Høgskulen på Vestlandet, § 12-1.

INNHALDSFORTEGNELSE

FORORD	4
SAMMENDRAG	5
ABSTRACT	6
1. Innledning.....	7
1.1. Valg av tema og utgangspunkt for studiet.....	7
1.2. Problemstilling.....	7
1.3. Avgrensing.....	8
1.4. Oppgavens oppbygging.....	8
1.5. Introduksjon til storskifte.....	9
2. Historien om storskifte.....	11
2.1. Starten på utskifting av fellesskaper.....	12
2.2. Utskiftningsloven av 1857.....	16
2.2.1. Storskifte som egen sakstype.....	17
2.3. Endringer som følge av ny lov.....	18
2.4. Utviklingen frem til i dag.....	20
2.4.1. Arkivering.....	22
3. Oppmåling og kart etter 1857- og 1882-loven.....	23
3.1. Betragtninger i forarbeidene.....	23
3.1.1. Tilleggsregler til lovene.....	25
3.2. Tekniske arbeidsmetoder.....	27
4. Metodisk tilnærming.....	30
4.1. Kvalitativ dokumentstudie.....	30
4.2. Kildegrunnlaget.....	31
4.2.1. Strategisk utvalg.....	31
4.2.2. De kongelige resolusjonene.....	33
4.2.3. Kildehåndtering.....	33
4.4. Fremgangsmåte for arbeidet med storskiftekartene.....	34
4.4.1. Metode for å sette sammen eldre kart.....	36
5. Analyse og funn.....	40
5.1. Grunnlag for opprettelse.....	40
5.1.1. Vik i Sogn.....	41
5.1.2. Etnekommissjonen.....	42
5.1.3. Stord og Fitjar.....	45
5.2. Overordnet prosess for utførelse.....	47
5.3. Behandling av rettigheter.....	51
5.3.1. Hvem har eiendomsrett.....	52

5.3.2. «Alders tids bruk» og hevd.....	55
5.3.3. Storskiftene i rettssystemet.....	57
5.4. Vurdering av storskiftekartene.....	60
5.4.1. Detaljer fra et ordinært utskiftningskart	62
5.4.2. Detaljer fra storskiftekartet over Vik.....	63
5.4.3. Detaljer fra storskiftekartene over Stord og Fitjar.....	65
5.4.4. Detaljer fra storskiftekartet over Frøya	66
5.4.5. Georeferering.....	67
5.5. Arealberegninger.....	73
5.6. Oppsummering - Storskifte over tid.....	75
6. Drøfting av resultat.....	79
6.1. Formål og etableringen av storskiftekommisjonene	79
6.2. Forståelse av eiendomsbegrep og storskiftets relevans.....	80
6.3. Storskiftekartene	82
6.4. Ettermøte	84
7. Sluttord	90
7.1. Muligheter for videre arbeid	90
Litteraturliste	91
Lovforarbeider.....	97
Lovregister	97
Rettsavgjørelser.....	97
Figurliste.....	98
Tabelliste	100
Vedlegg	100

FORORD

Denne bacheloroppgaven er vårt avsluttende prosjekt etter tre fine år som studenter ved Høgskulen på Vestlandet campus Bergen. Oppgaven er skrevet innenfor studieprogrammet Landmåling og eiendomsdesign ved Institutt for byggfag. Arbeidet med oppgaven startet i november 2023, og ble fullført i mai 2024.

Studieperioden har vært krevende, men samtidig svært lærerik og full av opplevelser. Vi har vært heldige med et godt klasse miljø, og flinke faglærere som har utfordret oss i mange emner vi ikke var kjent med fra før. Allerede første året ble vi interessert i eiendomsrett, gamle kart og hvordan eiendomshistorien fortsatt påvirker eiendomsforholdene våre i dag.

Vi ønsker først og fremst å takke veilederen vår, førstelektor Lars August Hafting Kvestad for hans bidrag og omfattende kunnskap. Takk til Ane Margrethe Lyng for hennes kritiske blikk og gode tilbakemeldinger. Videre vil vi takke Domstoladministrasjonen og Geoforum for at vi ble tildelt stipend, samt jordskifterettene som har bistått oss med innsikt til oppgaven.

En spesiell takk rettes også til våre familier, som har vist stor tålmodighet og støttet oss gjennom hele studieperioden.

Aile Sahr Hidle

Elise Revheim Hopland

Espen Skuland Lilleøygard

Arendal og Bergen, mai, 2024

SAMMENDRAG

På midten av 1800-tallet i Norge var jordbruket mange steder preget av klyngetun og fellesskap. Flere av disse fellesskapene var så store at det gikk utover fornuftig bruk av ressursene og hindret utvikling i jordbruket.

For å møte disse utfordringene gikk staten inn med ressurser og opprettet storskiftekommisjoner med hjemmel i ny utskiftningslov. Storskiftekommisjonene hadde som formål å ordne opp i eiendomsforholdene på en slik måte at det var til det beste for partene og samfunnet generelt.

I denne oppgaven vil vi gjennom å studere historisk dokumentasjon, undersøke grunnlaget staten hadde for å opprette disse storskiftekommisjonene. Videre undersøker vi om formålet med kommisjonene ga de resultatene som staten ønsket.

Storskiftekommisjonene etterlot seg protokoller og kart. Dette er dokumentasjonen vi har brukt for å finne svar på om kommisjonene klarte å løse utfordringene de stod ovenfor. For å analysere hvordan storskifteforretningene ble gjennomført, og hvordan tvister og klager ble behandlet, må materialet tolkes i riktig kontekst. Det krever også at vi forstår periodens gjeldende lovverk, og meningen bak de begreper som ble brukt den gangen.

Med bakgrunn i det ovennevnte vil vi svare på følgende problemstillinger:

- *Hva var formålet med storskifte, og hva dannet grunnlaget for å etablere en egen kommisjon for slike saker?*
- *Hva var grunnlaget for å forstå eiendomsbegrepene den gangen, og på hvilken måte kan resultatet av et storskifte ha betydning i dag?*
- *Hvordan varierte praksisen ved opptaking av kart, og på hvilken måte skiller storskiftekartene seg fra ordinære utskiftningskart på den tiden?*

ABSTRACT

In the mid-19th century in Norway, agriculture in many areas was characterized by clustered settlements and community sharing. Several of these communities were so large that this negatively impacted on the rational use of resources and hindered the development of agriculture.

To address these challenges, the government allocated resources and established *storskiftekommissjoner* (large-scale land consolidation commissions), authorized by a new redistribution law. The purpose of these commissions was to restructure property relations in a way which would be beneficial for the parties involved and society in general.

In this assignment, we will investigate the basis the government had for establishing these large-scale land consolidation commissions by exploring the historical documentation. Furthermore, we will examine whether the purpose of the commissions achieved the results the government desired.

The commissions left behind protocols and maps. This documentation has been used in order to determine whether the commissions succeeded in addressing the challenges they faced. Analyzing how the land redistribution proceedings were conducted, and how disputes and complaints were handled, requires interpreting the material in the correct context. It also requires understanding the legal framework of the period and the meanings of the concepts used at the time.

Based on the above, we will answer the following questions:

- *What was the purpose of the large-scale land consolidation commissions, and what formed the basis for establishing a dedicated commission for such matters?*
- *What was the basis for understanding property concepts at that time, and how can the results of a large-scale land consolidation be significant today?*
- *How did the practice of mapping vary, and in what ways do the maps from large-scale land consolidation differ from ordinary redistribution maps of that time?*

1. INNLEDNING

Dette innledende kapittelet gir en innføring i temaet for oppgaven, og bakgrunnen for valget vårt. Videre presenteres oppgavens problemstillinger, før oppgavens avgrensinger blir klargjort. Deretter følger en kort gjennomgang av oppgavens oppbygning, og til slutt en kort introduksjon til fenomenet storskifte.

1.1. VALG AV TEMA OG UTGANGSPUNKT FOR STUDIET

Høsten 2023 ble vi introdusert for et spennende tema til en mulig bacheloroppgave av Lars Kvestad. Idéen kom gjennom hans samtaler med Yngve Nedrebø, statsarkivar ved Statsarkivet i Bergen (SAB), som har arbeidet med transkribering av storskifteprotokoller.

Storskifte som fenomen er lite studert, og kjennskapen til det er lite utbredt. Det gjorde emnet til et spennende og relevant valg for vår studie. Vi har sett at vår studie har relevans for flere. Blant annet har jordskifterettene vist interesse for temaet, særlig i forbindelse med veiledning av parter, men også for å øke kjennskapen til historiske hendelser i deres distrikter, som kan ha påvirket eiendomsforholdene. Videre kan det bidra til å belyse glemt kunnskap.

Dokumentene etter storskiftene dannet grunnlaget for oppgaven vår. Ut ifra disse, og annet kildemateriale som vi har samlet inn, ble vi enige om rammen for oppgaven. Vi ønsket å utforske de ulike tolkningene og metodene som ble benyttet, og måtte derfor gå bredt ut i starten, før vi avgrenset mot noen utvalgte problemstillinger.

1.2. PROBLEMSTILLING

Målet med denne oppgaven er å undersøke og drøfte fenomenet *storskifte*, dets formål og bakgrunnen for opprettelsen av en egen kommisjon. Storskifte var en egen sakstype, og ble gjennomført i perioden 1859 – 1951. Ved å undersøke relevant dokumentasjon ønsker vi å finne svar på vår overordnede problemstilling:

- *Hva var formålet med storskifte, og hva dannet grunnlaget for å etablere en egen kommisjon for slike saker?*

Det var forskjeller i lokale forhold, og forståelsen av eiendomsbegreper kan ha påvirket utfallet av sakene. Vi skal undersøke om storskiftekommisjonens tolkninger og rettsavklaringer påvirket eiendommer og rettighetshavere i den perioden, og videre om storskiftene fremdeles har relevans i dag.

I tillegg skal vi undersøke praksisen ved opptaking av kart; noen storskifter ble fullstendig kartlagt, andre delvis og noen ikke i det hele tatt. Storskiftene ble gjennomført ved siden av ordinære utskiftninger som også hadde tilhørende kart.

På bakgrunn av dette vil vi undersøke videre:

- *Hva var grunnlaget for å forstå eiendomsbegrepene den gangen, og på hvilken måte kan resultatet av et storskifte ha betydning i dag?*
- *Hvordan varierte praksisen ved opptaking av kart, og på hvilken måte skiller storskiftekartene seg fra ordinære utskiftningskart på den tiden?*

1.3. AVGRENSING

Oppgaven tar utgangspunkt i den perioden storskiftekomisjonene utførte sitt arbeid. Fra da utskiftningsloven av 1857 ble gjeldende, og fram til den nye jordskifteloven kom i 1950, ble det gjennomført flere storskifter. Utskiftningslovene av 1857 og 1882 er særlig viktig ettersom disse lovene utgjorde det rettslige grunnlaget for utførelsen av denne typen utskiftninger. Samtidig blir det i noen tilfeller nødvendig å inkludere viktige hendelser som fant sted før etableringen av denne sakstypen. Følgelig vil det teoretiske grunnlaget periodevis gå utenfor denne tidsrammen.

Studiet er hovedsakelig geografisk avgrenset til Vestlandet. Regionens strukturelle forhold skilte seg fra andre deler av landet med en utbredt praksis av fellesskap i jordbruket. Denne praksisen kan ha vært en medvirkende årsak til at de fleste storskiftene ble gjennomført i nettopp det vestlandske distriktet.

1.4. OPPGAVENS OPPBYGGING

Oppgaven inneholder syv kapitler, og starter med teori i kapittel 2 og 3 som danner grunnlaget for videre undersøkelser. En stor del av vårt arbeid har bestått i å samle inn og tolke store mengder historiske materialer. Metode for analyse og behandling av dette materialet presenteres i kapittel 4.

I kapittel 5 analyserer vi et utvalg av historiske dokumenter. Resultatet, basert på analysen, drøftes i kapittel 6. Kapittel 7 starter med en kort oppsummering av de viktigste funnene som svarer på problemstillingene. Til slutt vil vi komme med forslag til videre arbeid som ble for tidkrevende og/eller detaljert for vår bacheloroppgave.

1.5. INTRODUKSJON TIL STORSKIFTE

«
Med Hensyn til en meget stor Del af Landets Jordegods, især paa Vestlandet, bestaar der forskjellige højest indviklede og forvirrede Ejendomsforhold, som man med et almindeligt Navn kalder Fællesskab.»

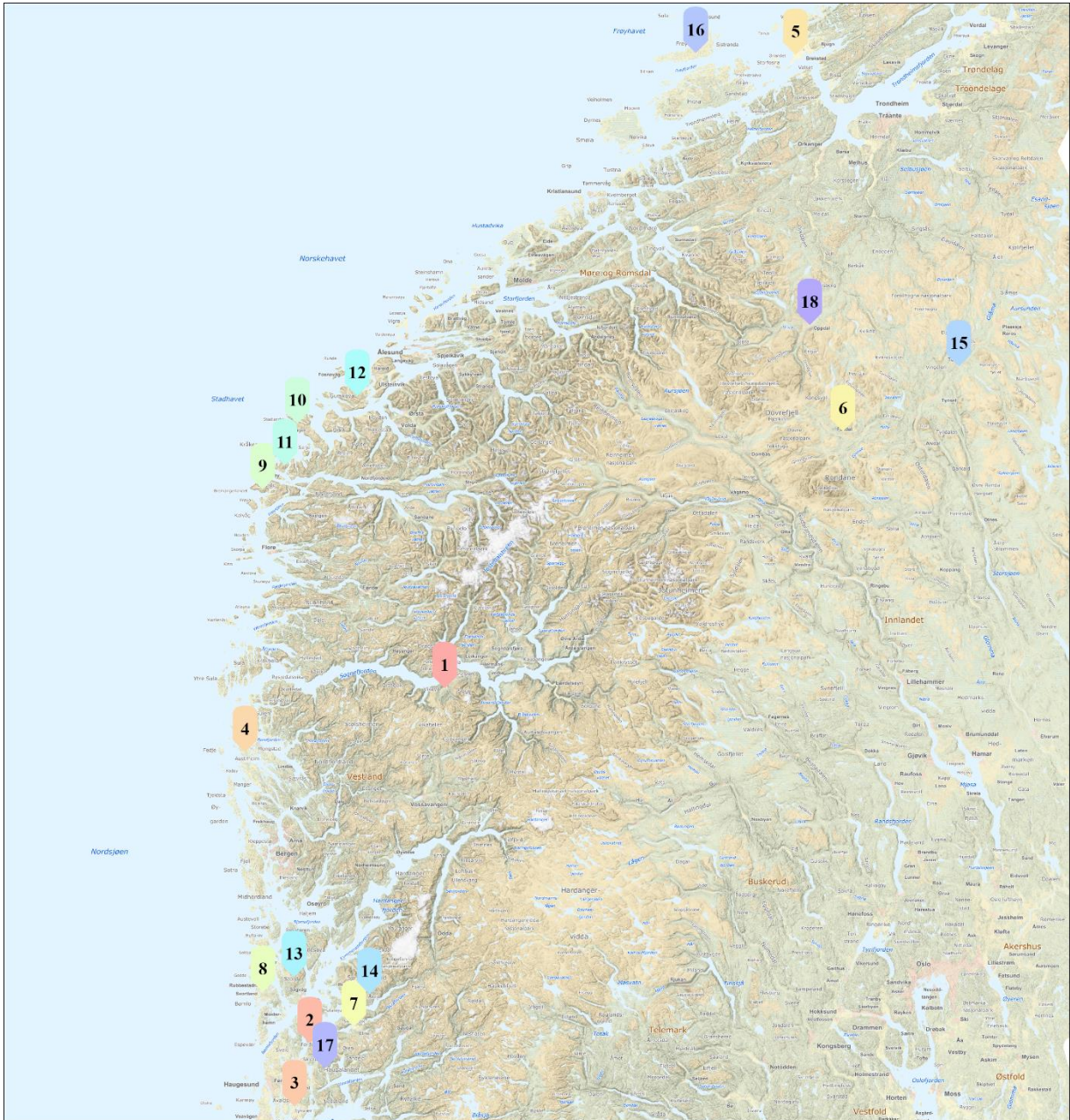
(Brandt F. , 1892, s. 334)

Storskiftekommisjoner hadde som oppgave å utskifte særlig store og/eller innviklede fellesskap, hvor det var mange som hadde felles interesser i ressursene. Til tross for mange involverte, var det nok at én rekvirerte utskiftning. Det var opp til kommunestyrene og amtmannen¹ å vurdere hvorvidt søknaden skulle sendes til departementet for videre behandling. Departementet tok så en avgjørelse basert på de undersøkelser og anbefalinger som ble beskrevet av rekvirenten.

I perioden 1859 til 1905 ble det opprettet hele atten slike kommisjoner i Norge, autorisert gjennom kongelige resolusjoner. En kongelig resolusjon refererer til en formell beslutning eller et vedtak gjort av Kongen i statsråd, som i dette tilfellet ga grunnlaget for etableringen og gjennomføringen av storskifter (Lokalhistoriewiki, 2024).

Som illustrert på kartet i figur 1 på neste side, var det en tydelig geografisk konsentrasjon av kommisjonene. Majoriteten av storskiftene ble utført på Vestlandet, med særlig høy aktivitet i distriktene Haugalandet og Sunnhordaland. Dette understreker denne regionens sentrale rolle i historien om storskifte i Norge.

¹ I dag kjent som statsforvalter, tidligere fylkesmann (Tjernshaugen, 2021).

Oversiktskart over storskifteforretningene

1, Vik	6, Foldalen	11, Vågsøy	16, Frøya
2, Sveio m.fl.	7, Etne m.fl.	12, Gurskøy	17, Vikebygd m.fl.
3, Skjold m.fl.	8, Bømlo	13, Stord og Fitjar	18, Opdal
4, Fosnøyna	9, Bremanger og Daviken	14, Åkra og Holmedal	
5, Ørland	10, Stadlandet	15, Tolga	

Koordinatsystem: EUREF89 UTM32

Kartgrunnlag: Norges grunnkart WMS - Kartverket / Georange, 2024

0 50 100 150 kilometer

Figur 1. Oversiktskart over storskifteforretningene. Laget i ArcGIS, 2024.

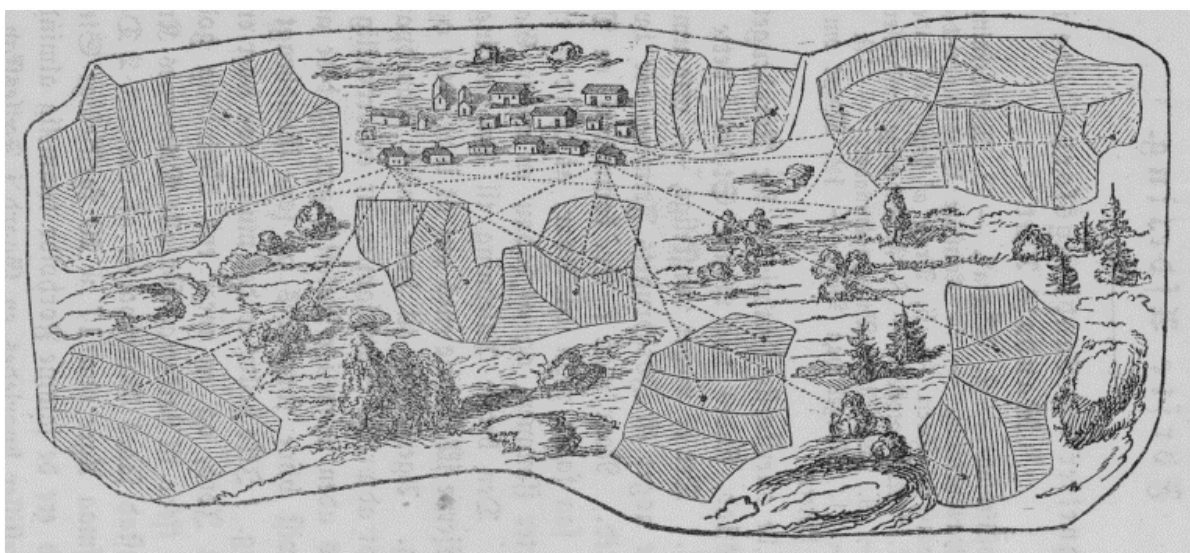

2. HISTORIEN OM STORSKIFTE

I Norge har det vært tradisjon for utskiftning av eiendom i nærmere tusen år. Til en viss grad regulert gjennom landskapslovene², og videre gjennom avtaler. Magnus Lagabøtes landslov av 1274 erstattet landskapslovene, men mange av reglene ble videreført. Hvordan fellesskap skulle deles, og hvordan sambruk mellom parter skulle reguleres, var beskrevet i landslovens bestemmelser om utskiftning (Sky, Kvestad, & Aadland, 2024, s. 24).

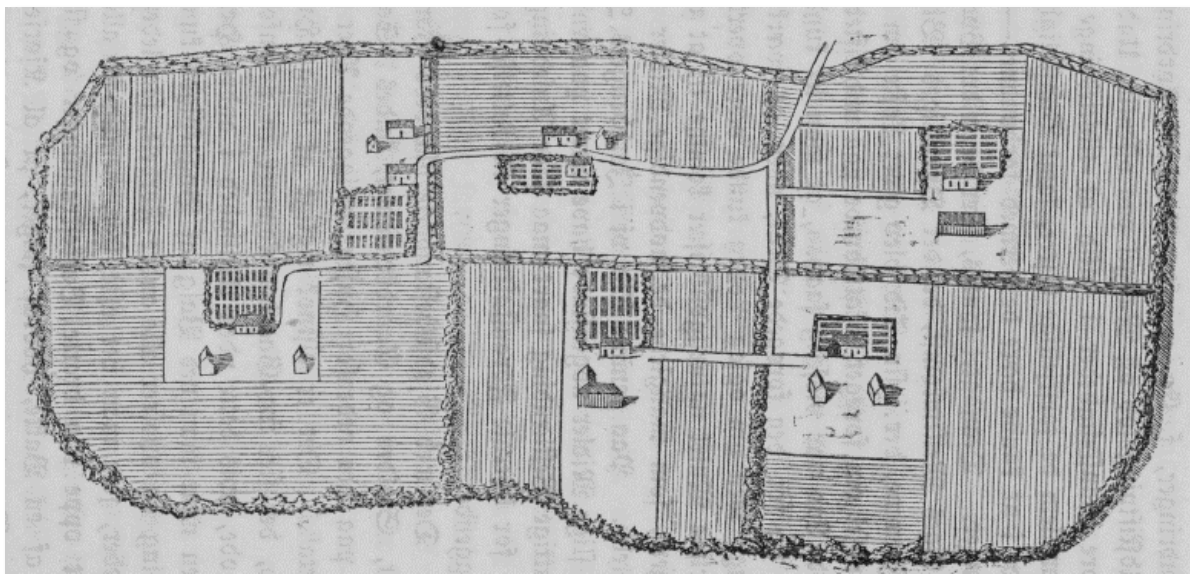
Allerede i middelalderen ble skogen en verdifull ressurs, spesielt på steder hvor det var enkelt å transportere tømmer videre med skip. Behovet for utskiftning av skog økte dermed i takt med prisene på tømmeret, og det ble stor interesse for å eie slike rettigheter. På 1600-tallet ble det vanlig å utføre utskiftning av kun skog, og selve grunnen med tilhørende beite forble i felles eie. Fra midten av 1700-tallet, og frem mot 1800-tallet, ble det gjort flere forsøk på oppløsning av sameier og bruksrettigheter (Juvkam, 1917, ss. 6-9).

Utskiftningsprosessen i Norge på 1800-tallet og overgangen til 1900-tallet utløste en betydelig endring i jordbruksstruktur og samfunnet generelt. Denne prosessen ble drevet av både befolkningsøkning og teknologiske fremskritt i jordbruket. Før utskiftningene var norske gårder ofte små og klynget, med mindre jordstykker og teiger spredt rundt i landskapet. Ifølge agronomen Johan Lindeqvist (1857, s. 3) hadde denne måten å drive jordbruk på lite rom for utvikling, og var både ineffektiv og arbeidskrevende. Figur 2 viser hvordan han så for seg forholdene på en gård i fellesskap før utskiftning på midten av 1800-tallet.

Figur 2. Lindeqvist sin fremstilling av hvordan en gård kunne se ut før utskiftning (Lindeqvist, 1857, s. 4).

² Frostatingslova, Gulatingslova, Eidsivatinglova og Borgartingslova (Sunde, 2024)

Figur 3. Hvordan de samme gårdene så ut etter fullført utskifting (Lindeqvist, 1857, s. 5).

Innmarks- og utmarksutskiftinger bidro til omorganisering og sammenslåing av disse spredte teigene. Sammenhengende teiger, jf. figur 3, førte til en rekke positive endringer. Jordbruket ble mer effektivt, produksjonsrettet og skapte grunnlag for økt velstand. Utskifting, eller jordskifte som det kalles i dag, omhandlet primært to sakstyper; oppløsning av ulike former for sameie og avvikling av teigblanding (Langnes, 2018, s. 23).

2.1. STARTEN PÅ UTSKIFTNING AV FELLESSKAPER

Bestemmelser for oppløsning av fellesskapet kom først i *Lov angaaende Jords og Skovs Utskifting af Fælledskab av 17. august 1821* (1821-loven). Innmarken skulle etter loven utskiftes, mens utmarken kunne forbli i sameie så lenge den kun ble brukt til beiting, og alle loddeierne³ var enige om dette. Målet med loven var at alle gårder i Norge skulle være utskiftet innen åtte år, og at det etter utskiftningen skulle være forbudt å dele eiendom på en slik måte at det oppstod teigblanding (Mykland, 2005, s. 172).

Tatt i betraktning landets store variasjoner i terrenget, samt en enorm økning i arbeidsmengden for de som skulle utføre utskiftingene, var ikke dette gjennomførbart. I tillegg spilte selvsagt økonomien en stor rolle, og det var billigere å betale høyere skatt enn å innlemmes i en utskifting med alt det innebar av kostnader. Bøndene var tross alt pålagt å betale alle kostnadene selv, og loven viste seg å ha store mangler når det gjaldt bestemmelser om utførelsen av arbeidet. Utskiftningen stoppet derfor opp (Juvkam, 1917, ss. 37-39).

³ Enhver ektefelle eller arving som har krav på del av felleseie eller dødsbo ved skifte (Lødrup, 2021).

Det kommer frem fra den tiden at felleskapene var store både på Østlandet og Vestlandet, og at det i den forstand var behov for å utføre utskiftning av *særlig store felleskap* i disse delene av landet. Forskjellen var imidlertid at gårdene på Vestlandet hadde mindre areal, tøffere terreng og mer kompliserte sameier enn gårdene på Østlandet (Juvkam, 1917, s. 44).

Det var hovedsakelig utmark, skog og fjell som utgjorde de største felleskapene, som kunne involvere mange eiere og bruksrettshavere. Det vanlige var fellesskap mellom brukene på en enkelt gård, eller mellom noen få gårder (Sevatdal, 1988, s. 5). Flere steder var fellesskapene så store at de omfattet hele bygdelag, og i noen tilfeller flere jurisdiksjoner:

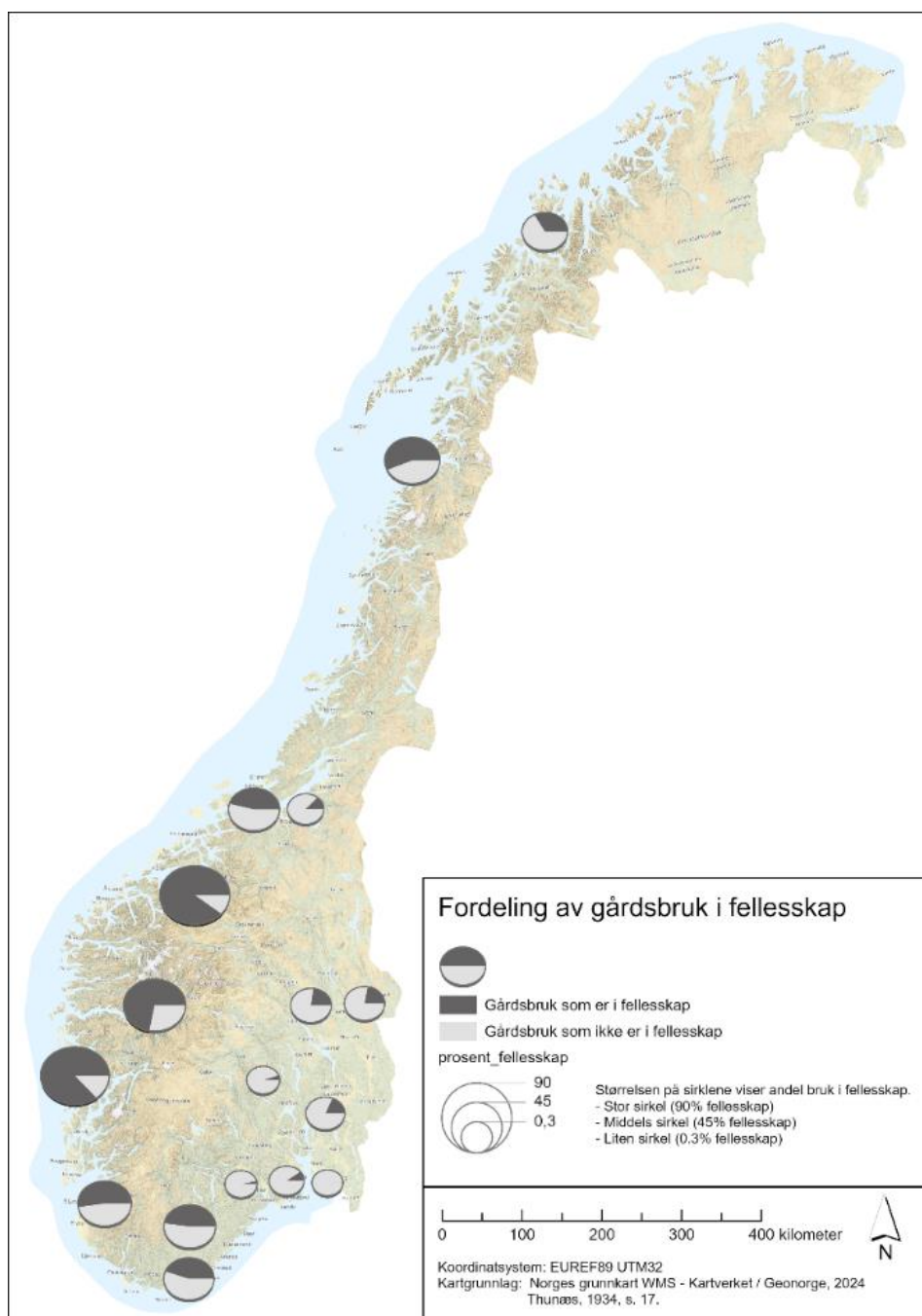
« Udmarken – Saavel det uopdyrkede Land hjemme i Bygden som Fjeldbejterne,
- ligger oftest i fuldkoment Fællesskab ikke alene mellem de forskjellige Brug i »
en Gaard, men ofte ogsaa mellem forskjellige gaarde, ja hele Præstegjæld.

(Brandt F. , 1892, s. 335)

Kartet i figur 4 er en reproduksjon av Johan Thunæs sitt kart over hvordan gårdsbruk med fellesskap var fordelt i 1859, basert på den gamle fylkesinndelingen. Den mørkegrå fargen viser prosentandel gårdsbruk i fellesskap, og den lysegrå fargen viser prosentandel gårdsbruk som ligger utenfor. Trenden viser at fellesskap var særlig utbredt i kystdistriktene på Sør- og Vestlandet. Størstedelen var i Romsdals amt, der hele 89,6% av brukene lå i teigblanding eller fellesskap. Deretter kommer brukene i Søndre Bergenhus med 86,7%. I motsetning til de områdene med størst andel fellesskap, var det kun 0,3% registrert i Østfold (Thunæs, 1934, ss. 17-18).

Fylker (gammel inndeling)	Antall bruk	Prosentandel m/fellesskap
<i>Møre og Romsdal</i>	8 119	89,6 %
<i>Hordaland</i>	11 318	86,7 %
<i>Sogn og Fjordane</i>	7 157	71,8 %

Tabell 1. Tabellen viser de områdene fellesskap var mest utbredt i 1859 (Thunæs, 1934, s. 18).

Figur 4. Reproduksjon av kartet til Thunæs. Laget i ArcGIS, 2024. Se full versjon i vedlegg 1: kart_fordeling.

Etter gjentatte klager over fellesskapets restriktive effekt på jordbruket i flere områder, besluttet departementet å ta opp spørsmålet om utskiftningslovgivningen til ny vurdering. I 1853 kom det et forslag fra Romsdal amts Landhusholdningsselskap⁴, som foreslo at staten burde søke om tildeling av midler for å fremme utskiftning. Dette forslaget ble medvirkende til at departementet tok saken opp til behandling (Departements-tidende, 1854).

⁴ «Selskapets formål var å undersøke manglene som fantes i de forskjellige næringsveiene i distriktet for så å komme med råd om hvordan manglene best kunne forbedres. Primært arbeidet de med jordbruk og etter hvert også med fiske.» (Lokalhistoriewiki, 2017)

Basert på uttalelser fra amtmennene i de fire sydlige stifter⁵, ble det bestemt å foreta nærmere undersøkelser om lovgivningen burde gjennomgå en fullstendig revisjon. Til å foreta de nødvendige undersøkelsene, foreslo departementet opprettelse av en lovkommissjon. Denne skulle være sammensatt spesielt av menn med kjennskap til *De vestlandske forhold*, da det var antatt at det var i rikets vestlige distrikter at disse sakene krevde særlig oppmerksomhet. Da kommisjonen ble formelt etablert 18 januar 1854, fikk den følgende mandat:

« At undersøke og avgi motiveret betænkning og indstilling om hvad der fra statsstyrelsens side hensigtsmæssig maatte være at foreta til fremme av jordutskiftning. »

(Departements-tidende, 1854, s. 241)

Kommisjonen av 1854 la fram et sett med inngrepene tiltak for å effektivisere utskiftingsprosessen, blant annet (Stortinget, 1857, s. 11):

- 1) Å ta i bruk tvangsmiddel mot dem som er i fellesskap.
- 2) At staten ansatte og lønnet faste funksjonærer (utskiftningsformenn) til å bestyre utskiftningsforretninger i distrikter hvor fellesskap var fremtredende.
- 3) At store fellesskaper⁶ skiftes i sin helhet eller forble urørte. Alt på statens bekostning gjennom særegne «Utskiftningskommissioner» (storskiftekommissjoner) (vår understreking).
- 4) At nødvendigheten av utflytting fra husene ikke hindret loddeier fra å få sameiet opphevet på felles bekostning, og at det offentlige bidro til utgiftene.
- 5) At utskiftninger ikke lenger ble ansett som «juridiske Forretninger», da ledelsen av disse ble unntatt sorenskriveren og skulle legges til «Functionærer» eller andre «Jordbrug kyndige Mænd».

Storskiftekommissjonene skulle altså være på siden av ordinære utskiftninger, og skilte seg ut både i organisering og mandat. Mens ordinære utskiftninger skulle administreres av utskiftningsformenn og ikke betraktes som juridiske forretninger, representerte storskiftene en helt annen tilnærming; disse sakene skulle håndteres av én kommisjon, et særskilt utvalg oppnevnt av Kongen, for å håndtere komplekse og omfattende fellesskapsforhold.

⁵ Kristiansand, Bergen, Hamar og Kristiania stift (Lokalhistoriewiki, 2024)

⁶ Lovkommissjonen av 1854 definerte store fellesskap som «saadanne, hvori hele Bygdelaag eller betydelige Dele af Bygdelaag befinde sig i Fællesskab om sammehængende Strækninger, der ikke kunne skiftes stykkevis [...]» (Stortinget, 1857, s. 11)

Kommisjonene var lovfestede organer som hadde fått i oppgave å utrede spesielle saker på oppdrag fra staten (Holmestrand et. al. , 1970, s. 430). De hadde altså en unik rolle som offentlig finansierte enheter, dedikert til å håndtere særlig krevende utskiftningsaker der vanlige prosedyrer ikke strakk til.

2.2. UTSKIFTNINGSLOVEN AV 1857

Forslaget ble vedtatt som *Lov om Jords og Skovs Udskiftning af Fællesskab av 12 oktober 1857* (1857-loven), og trådte i kraft 1. januar 1859.

Utskiftning i seg selv var ikke noe nytt eller ukjent. Det som var nytt var at staten stilte med nødvendige fagfolk, offentlige løyver og nødvendig myndighet for å effektivisere utskiftningen. 1857-loven var lovgrunnlaget, og utskiftningen lot seg gjennomføre fordi staten tok en stor andel av sakskostnadene, og ga tilskudd knyttet til utflytting (Sevatdal, 1988, s. 5).

I henhold til formålsparagrafen (§ 1) måtte det foreligge eksisterende fellesskap innen jord eller skog for å fremme utskiftning, og «*enhver Lodeier*» hadde rett til å be om en slik utskiftning. «*Fuldkomment Fællesskab*» ble av loven forstått som enten et sameie mellom brukene eller en form for teigblanding.

Ifølge bestemmelsene for ordinær utskiftning av sameie skulle det skiftes med grunnlag i de forholdene som kunne dokumenteres, eller påvises på annen måte. Om dette ikke var mulig skulle skatteskylden i året 1821, eller nyere matrikkelskyld⁷, bestemme hva hver loddeier fikk til sitt rettmessige eie etter skiftet, jf. § 1 bokstav a). Om man hadde tilegnet seg særlig rettigheter i sameiet, skulle dette tilgodesees i andelene man fikk av det opprinnelige sameiet.

I utgangspunktet skulle bruksrettigheter avløses eller ordnes på en slik måte at de ikke var til skade for området etter at skiftet var ferdig. Beiteretter i skog kunne eksempelvis legges til et annet sted i skiftefeltet som var mer egnet. Ved noen tilfeller var det likevel ikke anledning til å ordne eller avløse. Et eksempel på dette er i de tilfeller hvor én hadde rettigheter til å ta ut hele skogbestanden i et sameie, eller når bruksretten var knyttet til et bestemt sted for eksempel veg, sandtak o.l. (Grendahl, 1959, s. 188).

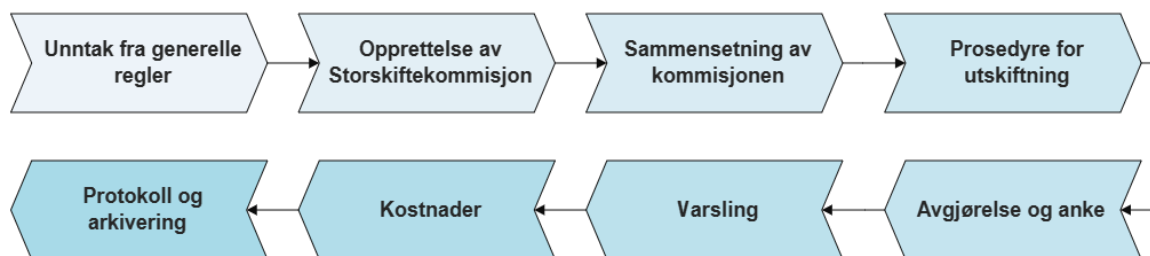
⁷ Matrikkelskyld ble brukt for å vurdere eiendomsverdi og beregne skatt, og kan hjelpe med å bestemme hvor stor andel en eiendom har i et sameie (Eriksen G. , 2022).

2.2.1. STORSKIFTE SOM EGEN SAKSTYPE

Storskifte kommer inn som en egen sakstype i 1857-loven med hjemmel i § 21. Bestemmelsen beskriver en særegen prosedyre for håndtering av utskiftninger i områder med omfattende sameier eller fellesskaper.

Hovedpunktene i bestemmelsen kan deles inn i åtte trinn som vist i figur 5, og beskrevet under:

Figur 5. Storskifteprosessen i åtte trinn. Laget i Visio, 2024.

Storskifteprosessen (§ 21) fulgte stort sett de generelle reglene i loven. Saken startet først når representantskapet (eller representantskapene) i kommunene hadde fått uttalt seg om forholdene. Kongen kunne deretter, basert på sameiets eller fellesskapets størrelse og kompleksitet, beslutte å danne en storskiftekommisjon for å håndtere utskiftningen.

Kommisjonen skulle etter loven bestå av «*fem af Kongen beskikkede Mænd*» hvor formannen måtte inneha «*de for Dommere anordnede Egenskaber*», jf. § 21. Ordlyden omfavner bredt, men sammendraget av storskiftene i Juvkams (1917) arbeid beskriver hvordan Kongen utnevnte en rekke juridiske fagfolk til denne oppgaven. Dette inkluderte *sakførere*⁸, *sorenskrivere*⁹, *høyesterettsadvokater*, *cand. jur.*¹⁰, og *eds. fuldm.*¹¹. Disse ble alle sett på som kvalifiserte nok til å løse de rettslige spørsmålene som skulle behandles i forbindelse med arbeidet. Når det gjaldt de øvrige medlemmene, stilte ikke loven noe videre krav til utdanning eller kompetanse annet enn at de skulle være utpekt av Kongen. Men i alle tilfeller ble det utpekt én utskiftningskyndig person i tillegg til formannen, og de resterende medlemmene var lekfolk og fungerte som skjønnsmenn (Juvkam, 1917, ss. 61-67).

⁸ I Norge ble betegnelsen "sakfører" brukt fra 1848 til 1965 for juridiske profesjonelle som ytte juridisk bistand i rettssaker. Denne tittelen er i dag erstattet med "advokat" (Gisle, 2021).

⁹ "Sorenskriver" refererer i dag til dommeren som leder en tingrett. Tittelen ble introdusert i 1591 som 'svoren skriver' som betyr å skrive under ed (Lokalhistoriewiki, 2024).

¹⁰ "Cand.jur." er en forkortelse for det latinske "Candidatus Juris" (mannlig form) og "Candidata Juris" (kvinnelig form), som betyr 'juridisk kandidat' (Redaksjonen i Store norske leksikon, 2023).

¹¹ Edsvoren er en som er tatt i ed (Lokalhistoriewiki, 2024), og fullmektig er en som har fullmakt til å handle rettslig på vegne av andre (Torvund, 2023).

I henhold til § 21 skulle det først skiftes mellom «*Sogn og Sogn*», og deretter mellom «*Gaard og Gaard*». De alminnelige reglene i loven kom til anvendelse ved utskiftning av de enkelte brukene når dette var nødvendig. «*Sogn*» var i historisk betydning ofte forbundet med inndeling av et område som tilhørte en bestemt kirke, og fungerte som en administrativ enhet (Rasmussen, 2019). Når det gjelder «*gaard*» tolkes ordlyden i loven til at det er snakk om *matrikkelgård*, som representerer et gårdsnummer i en matrikkelenhet. En gård er sammensatt av flere bruk, med ulike bruksnummer (Langnes, 2018, s. 72).

Loven ga kommisjonene myndighet til å behandle og avgjøre de «*Retstvistigheder*» som oppsto under forretningene. Kjennelser om formaliteter, interne tvister og grenser i sameiet, «*ligesom i det Hele om Alt udenfor den egentlige Udsiftning*» kunne ankes til Høyesterett. Mens beslutninger knyttet til selve utskiftningen var endelige, og dermed upåankelige. Likevel var det mulighet for å klage innen en frist på seks måneder. Før storskiftet kunne endelig vedtas, måtte det nemlig legges et utkast av den endelige utskiftningen «*til Eftesyn hos vedkommende Lensmand*». I tilfeller hvor saken berørte flere lensmannsdistrikter, hadde kommisjonene myndighet til å bestemme hvilket distrikt som skulle håndtere den. Enhver innkommen klage ville bli behandlet av kommisjonene selv, som ville foreta eventuelle endringer før storskiftet ble avsluttet.

Jf. § 21 skulle «*Vedkommende Lodeiere, Brugsberettigede og Naboer*» motta en stevning utstedt av kommisjonen, skrevet på ustemplett¹² papir i samsvar med bestemmelsene i *Lov om Forkyndelsesmaaden af Indkaldelser og Stevninger i visse Sager andgaande Almindinger*, datert 9. juli 1851, § 1.

Storskiftekommisjonens «*Tilkommende, bekostning av Kart samt øvrige fornødne omkostninger utredes av Statskassen*». Når kommisjonens arbeid var avsluttet, ble protokollen overlevert til distriktets underdommer. Dersom fellesskapet strakte seg over flere distrikter, ble protokollen overlevert til underdommeren som representerte flertallet av loddeierne. Protokollen var «*at anse som en af hans Embedsbøger*» jf. §21 siste del.

2.3. ENDRINGER SOM FØLGE AV NY LOV

Bare knappe to tiår etter 1857-loven trådte i kraft, ble den tatt opp til ny vurdering. Den 23. oktober 1875 ble det opprettet en kommisjon med formål å vurdere og foreslå eventuelle endringer i utskiftningslovgivningen, samt vurdere hensiktsmessigheten med den gjeldende

¹² Stemplet papir ble brukt til offentlige dokumenter og hadde kongens initialer og årstall stemplet. Ustemplett papir hadde ikke det (Lokalhistoriewiki, 2024).

ordningen for utskiftningsvesenet¹³ (Departements-tidende, 1875, s. 721). Selv om den tidligere utskiftningsloven hadde bidratt til jordbrukets utvikling, var det behov for forbedringer i både lovgivningen og utskiftningsmennenes kompetanse. Det ble påpekt at utskiftningsformennenes utdanningsnivå var utilstrekkelig, og kunne vært bedre organisert i en samlet fagkyndig etat (Langnes, 2018, s. 182).

Staten, som hadde håpet på en mer effektiv utskiftningsprosess, måtte innse at det fremdeles gjestod betydelig arbeid, særlig i utmarken (Langnes, 2018, s. 183). *Lov om Udskiftning m.v. av 13. mars 1882* (1882-loven) bevarte stort sett tidligere bestemmelser om storskifte, men innførte også visse endringer.

Hovedregelen om fullstendig oppløsning av fellesskapet forble imidlertid uendret. I tidligere lovgivning var det avløsning av bruksretter, og oppløsning av fellesskaper som var formålet, mens etter den nye loven skulle det først og fremst vurderes muligheter for bruksordning. Ved å etablere regler for bruken kunne man få til en god utnyttelse og ordnede forhold rundt sambruk som et alternativ til oppløsning av fellesskap (Sevatdal, 2017, s. 187).

En av de viktigste endringene i den nye utskiftningsloven var at det ordinære organet for utskiftning fikk endret betegnelsen fra *udskiftningsmændene* til *utskiftningsrett*, et begrep som, ifølge Langnes (2018, s. 184), ikke var noe nytt da dette allerede hadde vært i bruk flere år. Utskiftningsretten skulle nå bestå av kvalifiserte formenn i tillegg til utskiftningsmenn fra et eget utvalg. Fra nå ble utskiftningsretten sett på som en særdomstol, med utskiftningsformannen som fungerende dommer. Den nye loven ga utskiftningsretten utvidet myndighet, noe som muliggjorde behandling av en rekke flere saker enn tidligere (Juvkam, 1917, s. 56).

I denne sammenhengen ble storskiftekommisjonene nå omtalt som «*særskilt Udskiftningsret*» istedenfor «*særskilt Udskiftningskommission*», jf. 1882-lovens § 104. Ifølge Sevatdal (2017, s. 186) bidro denne endringen først og fremst til å klargjøre og formalisere deres rolle, snarere enn å innføre nye funksjoner. Han beskrev 1882-loven som en «*revisjons-, justerings- og moderniseringslov*», som hovedsakelig gikk ut på endringer i utførelsen. Storskifteprosessen, tidligere regulert av én bestemmelse (§ 21), ble i den nye loven utvidet til et helt kapittel (kapittel 17, §§ 104 – 113) som inneholdt mye av det samme som tidligere lovgivning.

¹³ Utskiftningsvesenet ble opprettet i 1859 i forbindelse med 1857-loven. Dette var en fagetat som skulle gjennomføre utskiftningsforretninger, med alt dette innebar etter lovens regler (Sevatdal, 2017, s. 184)

Blant de viktigste endringene, i tillegg til en klarere ordlyd, var innskrenkingen i kravet om antall medlemmer i storskiftekommisjonene:

« Retten besættes med ikke under tre og ikke over fem Medlemmer. Dens Formand skal være i Besiddelse av de for Dommere foreskrevne Egenskaber. [...] Bestaar Retten af flere end tre Medlemmer, kunne forefaldende Skjøn udføres uten Formandens Deltagelse. »

Jf. 1882-lovens § 106.

Kravet om juridisk kompetanse til formannen ble altså stående, men loven tilot skjønn uten at formannen deltok. Dette innebar at de øvrige medlemmene kunne gjennomføre vurderinger og ta beslutninger uavhengig av formannens nærvær, en praksis som i eldre rettspråk er kjent som prinsippet om *syn og skjønn*¹⁴.

Platou (1875, s. 1) beskriver dette prinsippet som «*et viktig Institut, og enhver Usikkerhed i Theori eller Praxis gjør sig derfor føleligt gjældende*». Han bemerker også at praksis på mange områder har utviklet seg på egenhånd, noe som naturligvis har ført til at skjønns læren ofte ble behandlet på en «*casuistisk*»¹⁵ måte.

I tillegg til nye regler for organisering av kommisjonen, hadde loven også økonomisk innvirkning da den påla partene å dekke en del av kostnadene ved storskiftesaker. Mens alle sakskostnader på forhånd skulle dekkes av staten, måtte andre utgifter, slik som «*haandlangerrhjælp, Anskaffelse af Materialer og simplere Redskaper ved Arbeidene i Marken samt til Lokale*», nå bæres av fellesskapet selv, jf. § 113. Videre skulle fellesskapets bidrag fordeles mellom de enkelte loddeierne og bruksberettigede «*efter Rettens frie Skjøn*».

2.4. UTVIKLINGEN FREM TIL I DAG

Bestemmelsene om storskifte ble ikke videreført til *Lov om jordskifte o.a. av 22. desember 1950* (Jordskifteloven). Landbruksdepartementet fant at sakene nødvendigvis ikke ble bedre løst ved storskifte, men heller førte til mer oppstykking og økte kostnader, sammenlignet med et ordinært jordskifte (Stortinget, 1950).

På begynnelsen av 1900-tallet ble det vurdert om storskifte skulle bli lagt under andre ordninger. Høyfjellskommisjonen ble etablert som særdomstol ved lov 8. august 1908, og hadde

¹⁴ *Syn og skjønn* beskriver en prosess hvor man inspiserer en gjenstand for å vurdere dens faktiske tilstand (syn) eller verdi (skjønn). Utført fra 1600-tallet av offentlig oppnevnte syns- eller skjønnsmenn, ble resultatene typisk dokumentert i et synsbrev eller avlagt muntlig og brukt som bevismiddel (Lokalhistoriewiki, 2024).

¹⁵ Dette er en tilnærming hvor vurderinger og beslutninger baserer seg på individuelle tilfeller, snarere enn generelle rettsregler (Gisle & Boe, 2023).

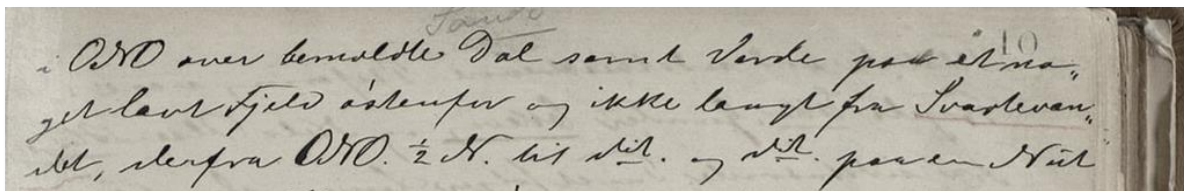

som oppgave å ordne opp i rettsforholdene knyttet til statens høyfjellsgrunn m.m. I vurderingen av om kommisjonen skulle videreføre arbeidet med storskifter ble dette avvist av to grunner (Stortinget, 1908):

1. Høyfjellskommisjonen skulle ikke drive med innbyrdes privatrettslige forhold.
2. Oppgaven var ansett som svært ressurskrevende.

Jordskifte i sin tradisjonelle form utviklet seg fra å gjelde landbrukseiendommer, til å omfatte alle typer eiendommer i alle områder av landet. Tidligere var det oppløsning og bruksordning for teigblanding og sameier som var det vanlige. Dette har en naturlig forklaring i nedleggingen av gårdsbruk som starter på 1950-tallet, og som fortsatte frem til i dag. Frem mot Jordskifteloven var jordskifte/utskiftning rettet mot felleskapene, mens i dag er det mer fokus på de eksisterende eiendomsforholdene. Veg, vann og avløp er for eksempel felles tiltak som nå er mer utbredt som grunnlag for jordskiftesak (Sevatdal, 2017).

Det er viktig å understreke at storskiftekommisjonens avgjørelser hadde rettskraft¹⁶ for partene den gangen. I dag er avgjørelsene fortsatt rettskraftige så lenge de ikke har blitt opphevet av avtale eller annet (Røsnes & Borge, 2014, s. 235). Det vil i teorien bety at sameier og felleskap som fremdeles eksisterer i dag, kan være regulert av resultatet etter storskifteløsningen i sin tid. Dokumentene kan derfor brukes av både parter og jordskifteretten i forbindelse med en sak, men jordskifteretten er bundet av både disposisjons- og kontradiksjonsprinsippet¹⁷. Disse prinsippene setter en ramme for hvor langt retten har mulighet til å veilede parter. Det er partene selv som skal finne frem til dokumenter som er relevant for saken, noe som kan være en stor utfordring. Storskiftedokumentene er håndskrevne med dansk-norsk språk, og som gjør de vanskelige å tyde. Derfor kreves det en viss kunnskap og erfaring for å tolke de.

Figur 6. Utklipp fra storskifteprotokollen for Etne m.fl. viser håndskriften (Digitalarkivet, 1874-1886, s. 34).

¹⁶ Rettskraftige avgjørelser er bindende for partene jf. tvisteloven §19-15 første ledd.

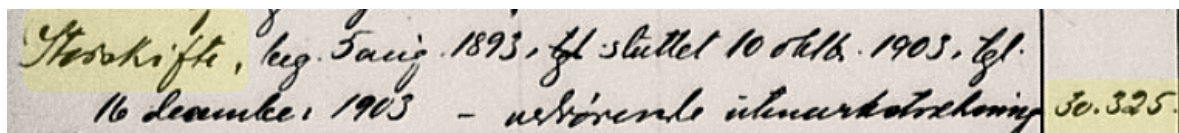
¹⁷ Disposisjonsprinsippet betyr at retten er bundet av påstandsgrunnlaget og partene er selv ansvarlige for å legge frem bevis, jf. Tvisteloven §11-2. Kontradiksjonsprinsippet (rettferdig rettergang) skal sikre at partene blir gjort oppmerksomme på de bevis som partene legger frem for retten, og er gitt mulighet til å uttale seg (Sky & Bjerva, Innføring i jordskifterett, 2018, s. 113)

2.4.1. ARKIVERING

Dette delkapittelet gir en oversikt over hvordan dokumentasjon relatert til storskiftene har blitt håndtert og bevart gjennom tidene, i samsvar med gjeldende lovgivning og praksis.

Ifølge 1882-lovens § 112 skulle storskifteprotokollene oppbevares i det distriktet, der flertallet av loddeiere i et fellesskap hørte til. I tillegg skulle det, jf. §112, ikke innføres «i *Pantebogen, men kun å anmærke i Panteregisteret under Henvisning til den førte Protokol.*», seFigur 7.

Figur 7. Innføring i panteregister angående storskifte for en eldre eiendom i Kvinnherad kommune (gnr. 280 bnr. 1) (Digitalarkivet, 1918-1955, s. 103)..

Storskifteprotokollene inneholder detaljert informasjon og omfatter flere viktige vedlegg som bidrar til å gi en grundig oversikt over arbeidet. Dette inkluderer boniteringslister, brevveksling mellom sentrale personer og administrative enheter, samt rekvisisjoner fra loddeiere m.m. (Mykland, 2005, s. 174). Vedleggene er organisert og oppbevart i egne arkivbokser på SAB.

Figur 8. Storskiftedokumenter på SAB. Foto: Privat, 2024.

Ifølge Mykland (2005) ble alle utskiftningskart fra 1868 sendt til *Norges geografiske oppmåling*¹⁸. Kartene ble senere overført til jordskifteverkets kartarkiv på Ås, som var i virksomhet fra 1955 – 1999. Selv om Mykland ikke spesifikt nevner storskiftekart, omfattes de vanligvis under termen *utskiftningskart* eller *jordskiftekart*. I dag oppbevares originalkartene ved Riksarkivet i Oslo. Skannede versjoner av kartene finnes på Digitalarkivet, eller i jordskifterettens saksarkiv. Der er de organisert etter den tidligere fylkesinndelingen, og er fullt tilgjengelig for allmenheten ved søk eller forespørsel (Mykland, 2005, s. 174).

¹⁸ Norges geografiske oppmåling er Statens kartverk i dag (Rød, 2023).

3. OPPMÅLING OG KART ETTER 1857- OG 1882-LOVEN

I dette kapitlet utforskes kravene som lovene stilte til oppmåling og kart, og hva som var forventet av landmåleren. Til slutt i kapitlet undersøkes det hvordan landmålerarbeidet ble utført. Ved å forstå disse aspektene, kan vi undersøke om det var variasjon i hvordan utskiftningskart og storskiftekart ble tatt opp.

En viktig tolkning i denne sammenhengen kommer fra Sky (2009) sin analyse av gamle jordskiftekart, hvor han i sammendraget understreker hvor viktig 1857-loven var: «*Fra og med utskiftningsloven av 1857 har kart vært en naturlig del av enhver sak*». Dette gjelder også for storskiftekartene. Før denne tiden ble det produsert få kart, da det ikke var et krav i lovgivningen. Sky fremhever at kunnskap om hvordan kartene er fremstilt er viktig for korrekt tolkning og forståelse, og de bør vurderes sammen med protokoller, boniteringslister og skifteregnskap. Denne tolkningen er i tråd med Sevatdal (2017, s. 390) sin uttalelse om at disse dokumentene hører sammen.

3.1 BETRAKTNINGER I FORARBEIDENE

I forarbeidene til 1857-loven oppstod det uoverensstemmelser mellom kommisjonen og departementet om nødvendigheten av å kartlegge utskiftningsområder. Kommisjonen mente det var tilstrekkelig med nøyaktig oppmåling av sameiene, uten å ta opp kart. Departementet betraktet dette som en misforståelse av kommisjonen; når et område først var geometrisk oppmålt og målingene beregnet, var det lite arbeid som gjenstod for å ta opp tilhørende kart (Stortinget, 1857, s. 23).

Departementet lot det heller ikke være noen tvil om viktigheten av å ta opp kart under en utskiftning. Overdirektør Falkmann var klar i sin tale når han bemerket at «*Optagelsen af Kart over strækningerne er den største og nødvendigste betingelse for muligheden af et rigtig skifte*». Videre fremhevet han at kart var en «*ubetinget Nødvendighed ved Udskiftninger*» i våre naboland (Stortinget, 1857, s. 23).

Det ble til slutt avgjort at sameiet eller fellesskapet skulle oppmåles, boniteres og nedtegnes i kart, jf. § 18 i 1857-loven. Kravet gjaldt for både ordinære utskiftninger og storskifter. Det tok imidlertid ikke lang tid før det kom innvendinger mot denne bestemmelsen (Justis- og beredskapsdepartementet, 1857, s. 11).

« Skjønt Loven endnu har bestaaet saa kort, at der ikke kan have dannet sig nogen almindelig Dom ved den, vil dog Forslagsstillerne have erfaret stærke Besværinger »» over den paabudne Kartering fra de Steder, hvor Loven er bleven anvendt.

(Stortinget, 1859-1860, s. 189)

De største innvendingene var relatert til de økonomiske og tidsmessige kostnadene ved kartarbeidet. Utskiftningsmennene kunne bruke flere uker på å utarbeide kart over én eneste gård. Man kan da tenke seg hvilket omfattende arbeid storskiftekommisjonene stod ovenfor, når komplekse fellesskap med flere titalls gårder skulle utskiftes (Stortinget, 1859-1860, s. 189).

Kommisjonen og departementet var enige om at dette arbeidet stilte høye krav til kunnskap om landmåling og kartlegging. Uten kyndige landmålere ville utskiftninger etter 1857-loven, slik den var foreslått, bli vanskelig å gjennomføre.

Figur 9. Tre menn arbeider ved målebord i felt (Ingulfsvand, 1859-1913).

For å sikre dyktige fagfolk til dette arbeidet foreslo kommisjonen, med støtte fra departementet, å ansette egne «Landinspektører» som funksjonærer i utskiftningsvesenet (Stortinget, 1857, ss. 12-13). Landinspektør var en tittel vi i dag kjenner bedre som landmåler, men betegnelsen landkonduktør ble også brukt om disse funksjonærene som beskrevet av Sky, Kvestad og Aadland (2024, s. 217). Fellesnevneren i denne sammenhengen er at landmåleren var offentlig beskikket av staten. I dag er det Kartverket som er autorisasjonsmyndighet for landmålere (Kartverket, u.d.).

Nøyaktig arbeid var avgjørende for at resultatet etter utskiftning skulle bli tilfredsstillende. Spesielt i forretninger med komplekse fellesskap og stor geografisk utstrekning. Derfor var det en betingelse at landmåleren måtte ha høy kompetanse innenfor fagområdet. Landmåleren skulle helst ha skoleutdannelse, fortrinnsvis som agronom, og være fra «*proprieterklassen*»¹⁹.

¹⁹ (Stortinget, 1857, s. 12)

Det vil si jordeiere med større gårder og borgerlig bakgrunn skilt fra den øvrige bondestanden (Lokalhistoriewiki, 2024).

Nødvendig praktisk erfaring med utskiftninger kunne skaffes ved å delta på forretninger i Sverige. Denne erfaringen kunne ifølge kommisjonen, også være verdifull i andre sammenhenger utenfor utskiftningsvesenet hjemme i Norge. For eksempel ved deltakelse i forskjellige typer forretninger, å utøve skjønn eller avgjøre tvister. Departementet mente på sin side at landmålerens oppgave var så omfattende at disse funksjonærene ikke burde ha kombinerte arbeidsoppgaver. Det ble uttalt i forbindelse med storskiftet i Sveio at:

« [...] Utskiftningen av Fælleskabet i Sveen [...] antoges at ville blive et saa vidløftig Arbeide, at det vel kan tiltrænge en Mands uafbrudte Tid og Opmærksomhed [...] »
(vår understreking).

(Departemets-tidende, 1860, s. 232)

For å sikre at oppgavene ble løst tilfredsstillende, burde landmåleren dedikere seg til arbeidet og ha fullt fokus på oppmåling- og kartleggingsarbeidet. Samtidig anerkjente departementet at det kunne være utfordrende å finne kyndige landmålere som møtte disse kravene og forventningene i Norge (Stortinget, 1857, ss. 12-13).

Kommisjonen anbefalte å ansette totalt 14 landmålere for å dekke områdene i flere fogderier under blant annet Bergens Stift, Romsdals og Nordlands Amt. Dette var geografiske områder med stor andel fellesskap som identifisert i kapittel 2.1. En årlig lønn på 650 spesidaler²⁰ ble foreslått, men departementet mente at årslønnen burde settes til 700 spesidaler for å tiltrekke de beste landmålerne (Stortinget, 1857, ss. 12-13).

3.1.1 TILLEGGSGREGLER TIL LOVENE

Den 21. mars 1860 kom det tillegg til 1857-lovens § 18 om opptaking av kart. Endringene i bestemmelsen ga utskiftningsmennene rom til å utøve skjønn under visse forhold. For eksempel var det ikke lenger nødvendig å ta opp kart over det utskiftningen ikke berørte. Videre var det ikke lenger krav til oppmåling eller kartlegging av utmark, hvis utskiftningsmennene var enige om at utmarkens verdi var lav i forhold til omfanget (Norges domstoler, 1860, s. 53).

²⁰ Spesidaler var et dalerstykk som inneholdte ca. 25 gram sølv, og var i bruk i Norge fra 1628-1874. I 1874 var 1 spesidal verdt 4 kr (Paulsen & Risvaag, 2023).

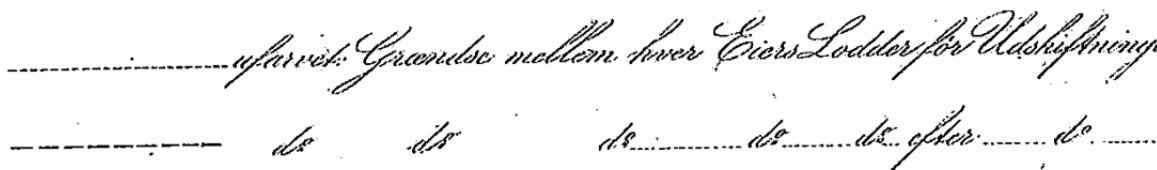

Juvkams (1921) register inneholder en oversikt over departementets meddelelser angående utskiftningsvesenet. Registeret viser at det i 1859 ble vedtatt bestemmelser²¹ for å sikre at forretninger ble utført i samsvar med 1857-loven (Juvkam, 1921, s. 7). Bestemmelsene beskrev §§ 11 – 16 krav til opptakelse av utskiftningskartene, og skulle sikre at kartene fikk tilfredsstillende kvalitet (Norges domstoler, 1859, s. 4):

§ 11	Eksisterende geometriske kart skulle benyttes hvis det fantes fra før.
§ 12	Samtlige topografiske egenskaper skulle tegnes inn.
§ 13	Fastsatte bruken av den norske foten som standard lengdeenhet.
§ 14	Anga bruk av målestokkene 1/2000, 1/4000, eller 1/8000, avhengig av behovet.
§ 15	Bestemte hva som skulle føres på kartene: · Gårdsnavn, matrikkel, løpenummer og skyld · Eiendommers beliggenhet i tinglag, fogd og amt · Årstall for kartleggingen, kartforfatterens navn, målestokk og nordpil
§ 16	Sammen med kartet skulle det lages en oversikt over samtlige teiger med forklaring for bruk i senere bonitering, og innføring i protokoll.

Tabell 2. Oppsummering av instruksene i §§ 11 til 16.

I tillegg til reglene i §§ 11 – 16 var det også ifølge Sky (2009) krav til hvordan eiendomsgrenser, bruksrettsgrenser og grensemerker skulle tegnes i kartet. Eiendomsgrenser slik situasjonen var før utskiftningen skulle tegnes med stiplet linje og sort farge. Grenselinjer etter utskiftningen var ferdig skulle fargelegges rød (Sky P. K., 2009, s. 623). I tillegg sa bestemmelsene til 1857-loven at grenselinjer skulle tegnes med kort stiplet linje før utskiftning, og lang stiplet linje etter, som vi ser eksempel på i figur 10. Dette finner vi eksempler på i kartene vi undersøker senere.

Figur 10. Grenselinje før utskiftning øverst, etter nederst (Norges domstoler, 1859, s. 19).

For å gjøre det tydelig i kartet hvem som eier hva, skulle det i tillegg føres inn store og små bokstaver (*litra*). Små bokstaver indikerte hvem som var eier før utskiftningen, og store bokstaver hvem som var eier etter utskiftningen (Sky P. K., 2009, s. 625).

²¹ Regler til Veiledning ved Udsiftningsforretninger i henhold til lov af 12te October 1857, om Jords og Skovs Udsiftning af Fællesskab.

Regler om tegnforklaring kom først i 1912, men vi finner flere utskiftningskart fra perioden 1859-1912 som har dette. Tegnforklaringen er en oversikt over hvilken *litra* som tilhører hvilken eier, og som forklarer andre detaljer i kartet (Sky P. K., 2009, s. 622).

Bestemmelsene var gjeldende fra 1859 til nye bestemmelser ble innført i 1912 (Juvkam, 1921, s. 15). Det var til tross for at en komité ledet av Sejersted i 1900, foreslo et nytt reglement som tillegg til 1882-loven.

Forslaget til komitéen ble fremmet fordi 1857- og 1882-loven hadde få regler om oppmåling og kart, og ifølge Sejersted (1900, ss. 2-3) fulgte ikke kartene som utskiftningsvesenet laget et felles regelverk. I kapittel 2.3 påpekes det også at utskiftningsformennenes utdanningsnivå var utilstrekkelig, og lovene stilte ikke krav til utdanning eller erfaring.

Komitéen vurderte det i tillegg som uheldig at utskiftningsmenn fikk erfaring fra utskiftninger i Sverige slik det var foreslått i forarbeidene. Forholdene der var annerledes enn i Norge, og det kunne skape utfordringer når kunnskapen skulle gå i arv (Sejersted, J. et al., 1900, s. 5).

3.2. TEKNISKE ARBEIDSMETODER

Et av spørsmålene i problemstillingen er å utforske årsakene bak variasjonen ved opptak av kart. Storskiftekommisjonene stod ovenfor omfattende oppgaver, og opererte ofte i utfordrende terreng, hvor de tilbrakte flere år på arbeidet. Dermed var oppgavene både tidkrevende og kostbare. For å få innsikt i om storskiftekartene var i henhold til kravene, er det nødvendig å se nærmere på hvordan det tekniske arbeidet ble utført.

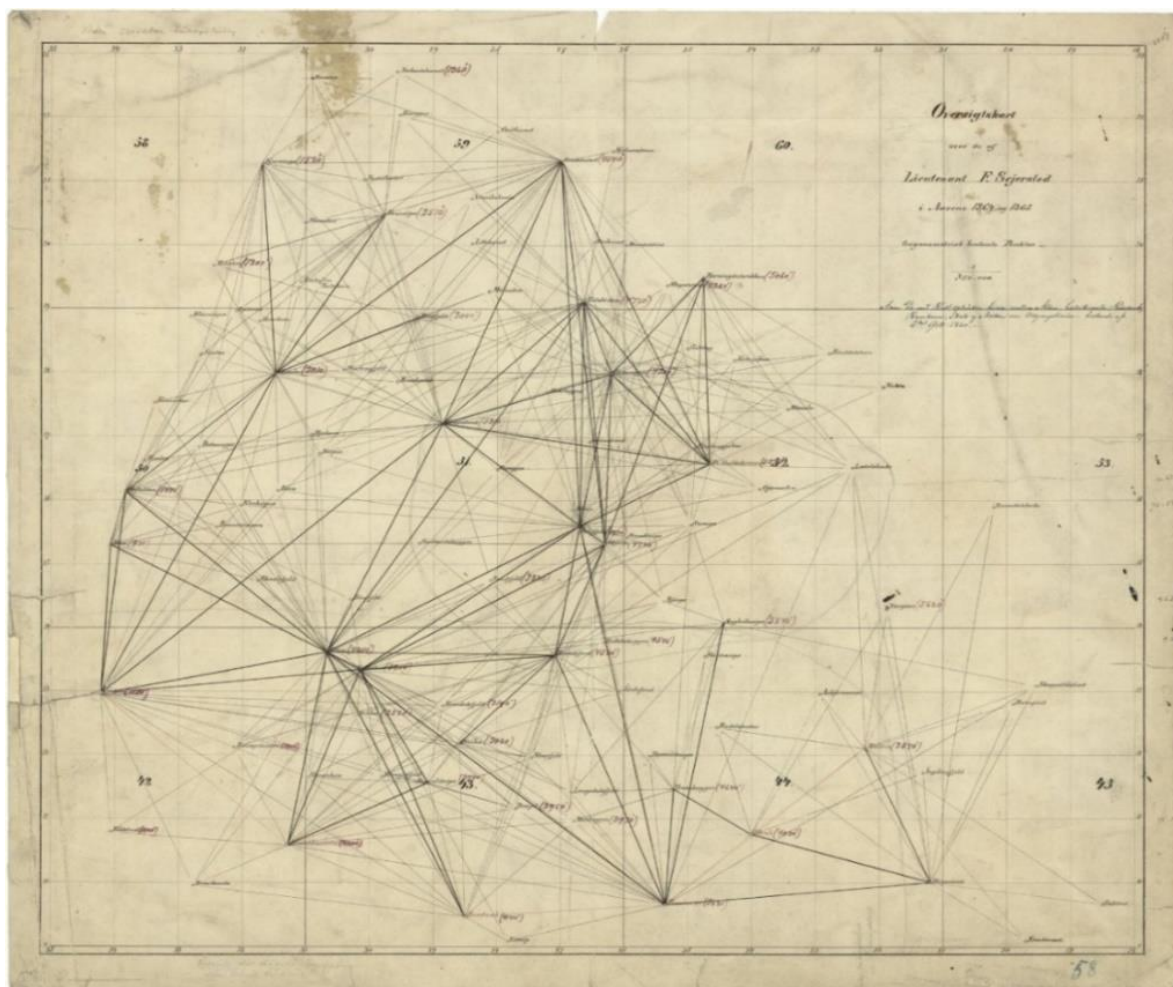

Figur 11. Teodolitter utenfor Norges geografiske oppmåling i Oslo (Statens kartverk, 1905 - 1920).

På 1800-tallet var teodolitten blitt et viktig verktøy for landmåleren. Teodolitten er et presist måleinstrument som er utstyrt med en kikkert med trådkors, og en gradeskive som kikkerten kan rotere på. Når instrumentet ble plassert over et kjent punkt kunne landmåleren bestemme koordinatene til andre punkter ved å sikte til de med kikkerten, og notere målt horisontal retning og vinkel (Kartverket, 2023).

Ved kartlegging startet landmåleren med å måle inn og beregne koordinater til landemerker, høyder og andre kjennetegn i terrenget til senere bruk som fastmerker. Det var viktig at fastmerkene var synlige på lang avstand. Derfor var kirkespir og varder på fjelltopper vanlige å måle til, og etablere som fastmerker med kjente koordinater. Det innmålte punktet ble kalt et trigonometrisk punkt, eller trekantpunkt. Hvert av de trigonometriske punktene ble nøye tegnet inn i kartet, og dannet et nettverk av trekanter hvor alle punktene har kjente koordinater. Denne metoden kalles triangulering, og resultatet var et 'skjelettkart' ('squelet-kart') som er satt sammen av trekanter²² slik vi ser i figur 12 (Larsen, 1968, ss. 107-110):

Figur 12. 'Squelet-kart' over trigonometriske punkter i Sogn og Fjordane (Sejerstad, 1865).

²² I mer moderne tid ble dette kalt for triangelnett (Larsen, 1968, s. 108).

Etter at skjelettkartet var tatt opp, plasserte landmåleren teodolitten over et innmålt fastmerke for å starte innmåling av terrengdetaljene som skulle tegnes inn på kartet. Det ble benyttet et målebord, kikkert, kompass og diopterlinjal²³ i tillegg til teodolitten. Kart, kikkert og diopterlinjal ble plassert på målebordet. Kompasset hjalp med å finne retninger og linjalen med å trekke nøyaktige linjer (Kartverket, 2023). En måte å feste kartet til målebordet på, var å fukte det med vann og pensle det med eggehvite (Augdahl, 1882, s. 68). På denne måten sikret man at kartet ble liggende stille under hele prosessen, noe som var avgjørende for nøyaktigheten og kartets kvalitet.

Eiendomsgrenser, bruksrettsgrenser og grensemerker ble sammen med andre geografiske detaljer målt og tegnet inn. Alt fra kystlinjer, vassdrag, innsjøer, fjellkonturer og skog, til bygninger og veger. Mange kart ble fargelagt for å forbedre lesbarheten og illustrere detaljene, som storskiftekartet over Fosnøyna i figur 13. Kartet består av 4 kartblad satt sammen av oss.

Figur 13. Storskiftekartet over Fosnøyna i Lindås kommune har fine detaljer og fargebruk (Digitalarkivet, 1859-1988, s. 592). Satt sammen i ArcGIS. Kartet kan sees i sin helhet i vedlegg 2: kart_Fosnøyna.

²³ Med diopterlinjal kunne landmåleren sikte til punkter og tegne inn siktelinjen på kartet (Augdahl, 1882, s. 23).

4. METODISK TILNÆRMING

Dette kapitlet tar for seg den metodiske tilnærmingen som er anvendt i studiet, samt hvilke kilder som danner grunnlaget for oppgaven og analysen. Videre forklarer vi utvalget av hvilke storskifter som skal analyseres, herunder bakgrunnen for dette. Til slutt gjennomgås en fremgangsmåte for hvordan storskiftekartene ble funnet og satt sammen.

4.1. KVALITATIV DOKUMENTSTUDIE

Vår studie omhandler et historisk tema om storskiftekommissjonene og deres arbeid. Derfor baseres mye av arbeidet på kvalitativ analyse av eldre skriftlige kilder, som faglitteratur og historiske dokumenter. En kvalitativ analyse handler om å tolke og forstå meningsinnholdet i dokumentene. For å få til en god dokumentanalyse bør man se på hvem som har skrevet det, hvem det var ment for, og hva formålet var (Andersen, 2020).

Ettersom problemstillingene våre i stor grad baserer seg på informasjon fra rettergangsmateriale fra kommissjonene, har vi konkludert med at dokumentstudie er en passende metode for å samle inn og analysere nødvendige data. Denne tilnærmingen gir oss muligheten til å forstå hvordan kommissjonene jobbet, og hvordan de tok ulike valg som påvirket eiendommene og rettighetshaverne.

Som et supplement for å besvare problemstillingen som knytter seg til hvordan storskiftene har blitt vurdert i ettertid, er det naturlig å anvende rettshistorisk metode. Denne metoden bygger på juridisk metode, og har tiden som en ytterligere faktor. Jo større avstand i tid det er mellom tekstens forfatter og dagens leser, desto større er sannsynligheten for at endringer har funnet sted og må tas med i betraktningen (Hjort, 2019, s. 16).

« Alle som arbeider med ein historisk materie, har tid som sin beste ven og verste fiende på ei og same tid. »

(Sunde, 2019)

Når vi studerer eldre kilder for å forstå storskiftene, må vi være klar over at både juridisk språk og samfunnsforhold har endret seg siden 1800-tallet. Hjort (2019, s. 19) påpeker at teksten må vurderes i sin rette kontekst, og tolkes i denne sammenhengen for å avdekke dens faktiske premisser. Av den grunn må vi ta hensyn til at storskiftene er et produkt av sin tid, som både påvirket og ble påvirket av samfunnsforholdene. Det innebærer at man må undersøke

terminologien og uttrykkene som ble brukt på den tiden, og vurdere hvordan deres betydning kan ha endret seg over tid. Det er derfor viktig å ikke ukritisk anvende moderne definisjoner og forståelser når vi tolker de eldre dokumentene og begrepene som ble brukt den gangen.

4.2. KILDEGRUNNLAGET

For å besvare spørsmålene stilt i denne oppgaven har det vært nødvendig å samle og analysere et omfattende sett av kilder. Primærkildene består av historisk arkivmateriale relatert til storskiftene, inkludert rettsprotokoller, kart og annet materiale fra kommisjonene. I tillegg har vi gjennomgått og tolket en rekke eldre litteratur, tidsskrifter, artikler og lignende. Disse er også brukt i analysen for å fremheve viktige begrep og definisjoner fra den tiden. Dette materialet har vi i all hovedsak funnet på Nasjonalbiblioteket sine nettsider. Sekundærkildene er skrevet av andre, men baserer seg på informasjon fra storskiftedokumentene og kommisjonsmedlemmene.

4.2.1. STRATEGISK UTVALG

Vi har valgt å se nærmere på tre ulike storskifter i analysen:

Storskifte	<i>Transkribert protokoll</i>	<i>Skifteregnskap</i>	<i>Kart</i>
Hopperstad og Hove i Vik	Nei	Ja	Ja
Stord og Fitjar	Ja	Ja	Ja
Etne m.fl. sogner	Ja	Nei	Nei

Tabell 3. Oversikt over de tre saken som utgjør den største delen av grunnlaget.

Å undersøke protokollene for alle de 18 storskiftesakene ville vært uoverkommelig i en slik oppgave, da disse består av mange hundre sider med både transkribert og originalt arkivmateriale. Videre følger en kort begrunnelse for vårt utvalg.

Storskiftet i Vik (heretter Vik-kommisjonen) var det første i historien, og startet allerede i 1859, samme året som 1857-loven trådte i kraft. Dette storskiftet var på flere måter en «*prøvekanin*» for lovens § 21, og var det eneste som ble utført over innmark. Storskiftet ble kartlagt, og kartet er kjent for å være detaljert og vakkert. Dette storskiftet er tatt med i utvalget fordi det var det første. I tillegg til at det er interessant med tanke på hvilke utfordringer som var grunnlaget for opprettelse av storskiftekommisjon.

Protokollen som ligger på SAB er ikke transkribert i sin helhet, og er på ca. 300 tettekrevne sider. Dessverre finner vi at søknaden om storskiftet var sparsommelig i innholdet. Videre analyse vil derfor være begrenset, og for det meste knyttet til kartdelen.

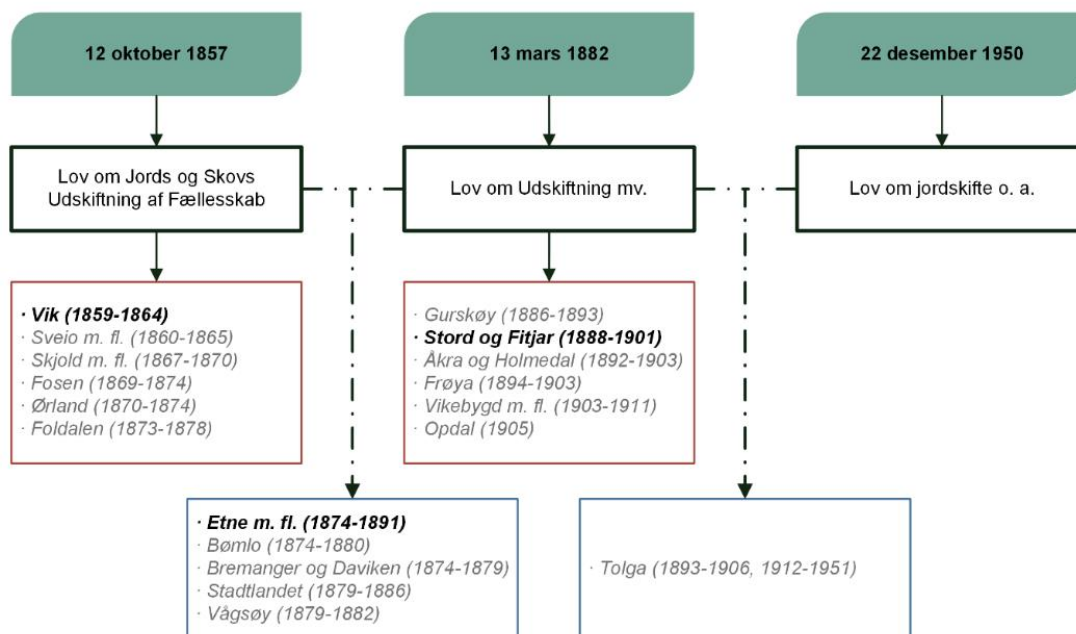

Storskiftet i Etne m.fl. (heretter Etnekommisjonen) startet i 1874, og pågikk helt frem til 1891. Det betyr at storskiftet var aktivt under både 1857- og 1882-loven, som vist i figur 14. Skiftefeltet var enormt i areal som hovedsakelig bestod av fjellstrekninger og sæterbeiter. Denne saken skiller seg ut blant annet ved å omfatte flere grenseforhold på ulike administrative nivå. Saken er mest interessant med tanke på grunnlaget for opprettelse av storskifte og forståelsen av eiendomsbegreper. Kommisjonens protokoller ligger på SAB og er tilgjengelig i transkribert utgave.

Storskiftet på Stord og Fitjar (heretter Stordkommisjonen) startet først opp etter at 1882-loven trådte i kraft, og følger denne fullt ut. Saken tar opp flere interessante problemstillinger hva gjelder rettigheter og hvordan disse ble behandlet av kommisjonen. Protokollen er på flere hundre sider, og inneholder grundige beskrivelser av skiftefeltet. Deler av dette er også kartlagt. Storskifteprotokollene (A og B) ligger på SAB, der begge finnes i transkribert utgave. I arbeidet med analysen er det protokoll A som har vært benyttet. I protokoll B blir det i hovedsak behandlet forskjellige klager og påstander som vi ikke har analysert nærmere. Beregningsprotokollen er tilgjengelig på SAB, men er ikke transkribert eller digitalisert.

JORDSKIFTELOVER

OG STORSKIFTEKOMMISJONENE UNDER HVER LOV

* Diagrammet viser hvilke storskiftekommisjoner som ble satt under hvilket lovverk. Noen kommisjoner falt under to lovverk, de vises med stiplede linjer.

Figur 14. Oversikt over lovreguleringen og storskiftekommisjonene i den gjeldende perioden

4.2.2. DE KONGELIGE RESOLUSJONENE

Som nevnt i kapittel 1.5 ble storskiftekommisjonene etablert av Kongen. Disse vedtakene ble publisert i tidsskriftet Departements-Tidende²⁴. Denne kilden har gitt oss grunnlag for å forstå hvilke utfordringer de ulike fellesskapene stod ovenfor, og klargjør behovet for å nedsette særskilte kommisjoner for disse sakene.

For å kunne besvare den overordnede problemstillingen, har vi trukket ut viktige opplysninger fra flere av de kongelige resolusjonene. Følgelig vil vi gå utenfor det strategiske utvalget i kapittel 5.1. og 5.6. Vi har laget et sammendrag av hva som lå til grunn for etablering av hver enkelt storskiftekommisjon, hovedsakelig basert på de kongelige resolusjonene. Dette sammendraget vil kun bli presentert i vedlegg 7: `Sammendrag_kgl_resl`, og brukt som referanse i teksten videre.

4.2.3. KILDEHÅNDTERING

For å sikre effektiv kildehandtering og lette tilgangen til viktig informasjon, trengte vi en god metode for å organisere kildene våre. Først samlet vi kildene og organiserte dem i et felles fillager, slik at vi enkelt kunne få oversikt over materialet. Med ønske om å kunne gjøre oppslag i kildene, opprettet vi en PostgreSQL-database med tilhørende nettside, *storskifte.no*. Det er installert på en Raspberry Pi miniserver med Lighttpd webserver, og er utviklet i Python og HTML.

Storskifte.no i sin nåværende form gir en oversiktlig presentasjon av storskiftene, som ligger kronologisk i en tabell med mulighet for søk og dynamisk sortering som vist i figur 15. En klikkfunksjon på hvert storskifte åpner en detaljert visning med en oppsummering, persongalleri, kart, rettspraksis og lenker til kildene.

ID	Sogn	Amt	Start	Slutt	Kongelig resolusjon	Formann	Kommentar	Kilde
1	Hoperstad og Hove sogne i Vik prestegjeld	Nordre Bergenhus	1859	1864	6 april og 23 mai 1859	C.J. Fleischer	Første storskiftekommisjon, omfattet 18 gårder og 61 bruk, 1739 mål. Skiftet avsluttet høsten 1864. Utgifter: 9257 spd.	Dept. Tiende for 1859, s. 301 - 366
2	Sveen, Vikebygd, Valestrand Moster, Skaare og Skjold	Søndre Bergenhus og Stavanger	1860	1865	11 februar 1860	Fredrik Heidenreich	Skiftet omfattet 2 ½ å 3 kvadratmil med 109 gårdsnummere. Skiftet sluttet 3.august 1865. Utgifter: 5342 spd.	Dept. tidende 1860, side 230 og 606
3	Skjold, Tysvær og Avalsnes	Stavanger	1867	1870	23 mars og 19 oktober 1867	Christian Voss	Skiftet omfattet 46 gårdsnummere med 265 bruk, sluttet i april 1870. Utgifter: 1896 sp.	
4	Fosenaen i Lindaas	Søndre Bergenhus	1869	1874	18 desember 1869	J.A. Greve	Kart over hele skiftetfeltet. Areal 21 255 mål, 3647 dyrkbar mark. Skiftet avsluttet 27 juli 1874. Utgifter: 2143 sp. 29 ½ sk.	Dept.tidende 1870, side 145

Figur 15. Utklipp fra *storskifte.no* tatt 09.05.2024, som viser oversikt over storskifteforretninger.

²⁴ Et offisielt ukentlig meddelelsesorgan som ble utgitt fra 1829 til 1. juli 1921 (Lokalhistoriewiki, 2023).

4.4. FREMGANGSMÅTE FOR ARBEIDET MED STORSKIFTEKARTENE

I arbeidet med denne oppgaven har de historiske storskiftekartene vært viktige for å bedre forstå storskifteforretningene. For å finne kartene har vi brukt jordskifteverkets kartarkiv som beskrevet i kapittel 2.5. Først laget vi en oversikt i Excel over jordskifterettens kartarkiv for de fylkene hvor det har vært gjennomført storskifter som vist i figur 16.

Jordskifterett	Fylke nr.	Innholdsfortegnelse	RA/S-3929 Jordskifteverkets kartarkiv, serie T - Kart og tegninger. Jordskiftekart
Hedmark og Sør-Østerdal	III	https://media.digitalarkivet.no/db/contents/58611	JVK III-1 - JVK III-847
Sør-Rogaland	X	https://media.digitalarkivet.no/db/contents/58618	JVK X-1 - JVK X-1871
Nord- og Midhordaland	XI	https://media.digitalarkivet.no/db/contents/58619	JVK XI-1 - JVK XI-4096
Sogn og Fjordane	XII	https://media.digitalarkivet.no/db/contents/58620	JVK XII-1 - JVK XII-3084
Romsdal og Søre Nordmøre	XIII	https://media.digitalarkivet.no/db/contents/58621	JVK XIII-1 - JVK XIII-3241
Sør-Trøndelag	XIV	https://media.digitalarkivet.no/db/contents/58622	JVK XIV-1 - JVK XIV-2056
Nord-Troms	XVII	https://media.digitalarkivet.no/db/contents/58625	JVK XVII-1 - XVII-1003

Figur 16. Oversikt over kartarkivene. Eget arbeid i Excel, 2024. Se vedlegg 3: Tabeller (ark 2 'Kartarkiv').

Registeret som finnes i begynnelsen av disse arkivene gir en oversikt over hvilke kart som er arkivert. Kartene er sortert på kolonnen *Kart nr.* i stigende rekkefølge. I tillegg ser vi i figur 18 at kolonnene *Kommune*, *Kartnavn/saksnavn*, *År*, *Ant. Blad*, *Målest.* og *Merknader* som regel er fylt ut. Siden det ikke er mulig å søke, filtrere eller sortere her, måtte vi bla gjennom hele registeret manuelt. En tidkrevende jobb hvis ikke man kjenner til kartnummeret, fordi registrene kan være på nærmere 100 sider, og arkivene inneholder flere tusen kart hver.

Storskiftekartene over Stord og Fitjar var noen av de første kartene vi ble oppmerksomme på. Disse kartene fikk vi tilsendt digitalt av Haugalandet og Sunnhordland jordskifterett, og på kartene var kartnummeret stemplet. Da kunne vi enkelt bla frem til de i kartarkivet. Figur 17 viser hele storskiftekartet for Stord, som vi har satt sammen av 4 deler.

Figur 17. Storskiftekartet over Stord, satt sammen i ArcGIS (Digitalarkivet, 1859-1988, s. 3018). Kartet kan sees i sin helhet i vedlegg 4: kart_Stord.

I figur 18 er storskiftekartene for Stord og Fitjar uthevet, men det er ingen informasjon om at de tilhører et storskifte. Uten kartnummeret kunne disse kartene fort ha blitt oversett.

Kart nr.	Kommune	Kartnavn/saksnavn	År	Ant.		Ty	M a n g l e r				
				Blad	Målest.		farg. s/v	org. Blad-	pe	foto	foto
2660	*** IKKE I BRUK ***		1921	1	2000	I					Øvstebø innm.
2661	*** IKKE I BRUK ***		1921	1	4000	U					Skage utmark
2662	*** IKKE I BRUK ***		1921	1	4000						Skage grenseregulering
2663	ØYGARDEN	OEN OG NÅLUREN	1923	3	4000	U					Oen og Nåluren utm.
2664	*** IKKE I BRUK ***		1923	1	2000						Oen og Nåluren m.flere.
2665	ASKØY	BERLAND	1924	1	2000	I					Berland innm.
2666	ASKØY	BERLAND	1924	5	4000	U					Berland utm.
2667	FJELL	MISJE	1926	1	1000	I					Misje innm.
2668	VOSS	HAUGE	1917	1	4000	U					Hauge utm.
2669	AUSTRHEIM	FONNES INN- OG UTMARK	1925	1	2000	I					Fonnes innm.
2670	*** IKKE I BRUK ***		1925	1	4000	U					Fonnes utm.
2671	LINDÅS	VIK	1926	1	4000	U					Vik utm.
2672	MELAND	RØISETER (INN- OG UTMARK)	1926	1	2000	I					Røyseter innm. og utm.
2673	*** IKKE I BRUK ***		1926	1	2000						Totland skog
2674	OSTERØY	ASKELAND NORDRE	1927	1	4000	U					Askeland utm.
2675	RADØY	KVALHEIM ØVRE	1925	1	4000	U					Øvre Kvalheim utm.
2676	LINDÅS	SYSLAK	1925	1	4000	I					Lyslak innm. og utm.
2677	LINDÅS	HINNENES	1923	1	2000	I					Himenes innm. og utm.
2678	OSTERØY	VESET SØNDRE	1924	1	4000	U					Neset søndre utm.
2679	VOSS	MOSEFINN	1924	1	2000	I					Mosafinn innm.
2680	VOSS	MELAND	1922	1	2000	I					Meland innm.
2681	*** IKKE I BRUK ***		1891	1	6000	U					Stordoen utm. - ikke mikrofilme
2682	*** IKKE I BRUK ***		1894	1	6000	U					Fitje utm.
2683	*** IKKE I BRUK ***		1892	1	6000	U					Fitje utm.

Figur 18. Vår utheving viser kartene for Stord og Fitjar i registeret (Digitalarkivet, 1859-1988, s. 63).

Når vi blar gjennom kartarkivens register for de kommunene vi vet det har vært gjennomført storskifter, virker det tilsynelatende tilfeldig hvordan kartene har blitt registrert. I figur 19 ser vi «Tolgens storskifte» i registeret. Årstall er ikke registrert, men mange kartblad²⁵ og uvanlig målestokk for utskiftningskart²⁶ å være, gjør at innføringen skiller seg fra de andre kartene:

817	ÅSNES	TRONGÅRDEN	1968	2	4000	u					TRONGAARDEN
818	ÅSNES	PEISTORPET	1968	1	4000	u					PEISTORPET
819	TOLGA	TOLGENS STORSKIFTE		12	25000	u					BLAD II-XIII + NOEN PAPIRKOPIER
											EGEN KONVOLUTT
820	SØR-ODAL	AULI SØNDRE OG NORDRE	1960	10	4000	u					AULI S-NDRE OG NORDRE

Figur 19. Vår utheving viser kartet for Tolga i registeret (Digitalarkivet, 1859-1988, s. 21).

I det neste eksempelet i figur 20, ser vi storskiftekartet for Frøya registrert. Som med Tolga over, har Frøya mange kartblad, og både kartnavn og merknad viser at det gjelder storskifte. Dessverre er det kun det siste sifferet i kartnummeret som kan tydes. Hele kartnummeret (851) har nok ikke kommet med under skanning, eller så kan originalen være skadet.

19	HITRA	Hopen utm.	1913	1	2000	U					Hopen
19	HITRA	Andersskog	1913	1	2000	I					Andersskog
11	FRØYA	Frøya storskiftet	1895	20	8000						Frøya Storskiftet, Dublett av fargefoto, blad XII
12	HEMNE	Eide	1915	1	2000						Eide dyrkningsl

Figur 20. Vår utheving viser kartet for Frøya i registeret (Digitalarkivet, 1859-1988, s. 23)

Storskiftekartet over Vik har vi også funnet i registeret, som vist i figur 21. Her er det bare årstallet (1859) som henter om at kartet tilhører storskiftet i Vik, men det forutsetter at man kjenner til årstallet.

²⁵ Mange kartblad kan indikere at kartene dekker store områder.

²⁶ § 14 i reglene til 1857-loven angir bruk av målestokken 1/2000, 1/4000, eller 1/8000.

591 BALESTRAND	LANGETEIG	1890	1	2000	I	LANGETEIG
592 VIK	SJØTUN	1859	1	4000	I	R SJØTUN
593 FJALER	LONE	1891	1	2000	I	LONE

Figur 21. Storskiftekart over Vik i registeret. Kun årstallet hinter om at dette er riktig kart (Digitalarkivet, 1859-1988, s. 16)

Etter hvert som kartene ble funnet, registrerte vi dem fortløpende i Excel. I dette dokumentet la vi inn all relevant informasjon om kartene, og hvor langt arbeidet med å behandle de hadde kommet. Kartene som er ferdig redigerte og satt sammen, ble gjort tilgjengelig på *storskifte.no*, med kildehenvisning til de originale kartene på Digitalarkivet.

Som med oversikten over kartarkivene, ligger det også i dette Excel-arket linker til hvert av kartene på Digitalarkivet. Tabellen er fargekodet for å vise hvilke storskifter som er kartlagt, ikke er kartlagt, og de vi er usikre på om er kartlagt. Tabellen i figur 22 finnes i sin helhet i vedlegg 3: Tabeller (ark 2 'Kartoversikt').

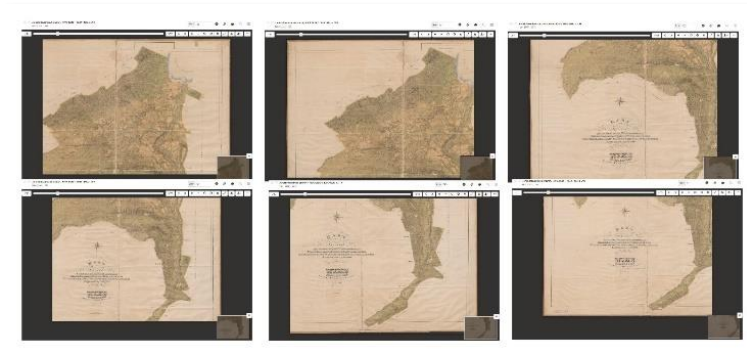
Storskifte #	Navn	Årstall	Kartnummer	Målestokk
1	Vik	1859-1864	592	1:4000
2	Sveio m. fl.	1860-1865	-	-
3	Skjold m. fl.	1867-1870	-	-
4	Fosnøyna	1869-1874	479	1:4000
5	Ørland	1870-1874	929, 930, 931, 932	Kartnr. 932: 1:4000
6	Foldalen	1873-1878	-	-
7	Etne m. fl.	1874-1891	-	-
8	Børnlo	1874-1880	478	1:8000
9	Bremanger og Daviken	1874-1879	252	1:25 000
10	Stadlandet	1879-1886	-	-
11	Vågsøy	1879-1882	-	-
12	Gurskøy	1886-1893	1052	1:4000
13	Stord og Fitjar	1888-1901	2681, 2682, 2683	1:6000
14	Akra og Holmedal	1892-1903	-	-
15	Tolga	1893-1906	819	1:25 000
16	Frøya	1894-1903	851	1:8000
17	Vikebygd m. fl.	1903-1911	2788	1:40 000
18	Opdal	1905 -	-	-

Figur 22. Tabell med oversikt over kartene. Eget arbeid i Excel, 2024. Se vedlegg 3: Tabeller (ark 2 'Kartoversikt').

4.4.1. METODE FOR Å SETTE SAMMEN ELDRE KART

Før vi kunne begynne å arbeide med kartene, lastet vi de ned fra Digitalarkivet og sorterte de i fillageret vårt under hvert enkelt storskifte. Videre ble hver av bildefilene navngitt i henhold til kartbladets navn og nummer slik at vi hadde kontroll på rekkefølgen i kartene. Sammen med tabellen i figur 22, sørget dette for god oversikt over kartene før vi startet prosessen med å sette de sammen.

Flere av storskiftekartene var så store at det sannsynligvis ikke har vært praktisk mulig for Arkivverket å skanne de i sin helhet. For eksempel er Vik sitt kart ca. 2 x 1 meter, og ble skannet som seks individuelle kartblad som vist i figur 23.

Figur 23. Storskiftekart fra Vik over 6 individuelle kartblad.

For å sy sammen disse kartbladene ble de importert i ArcGIS uten noen bakgrunnskart som referanse. I ArcGIS ble kartbladene justert og flyttet på til de passet sammen, uten å endre størrelsen. Med denne metoden fikk vi et veldig godt resultat, men med noen synlige skjøter. Slike skjøter er vanskelig å unngå, fordi små variasjoner som sannsynligvis har oppstått under skanning kan være nok til at kartbladene ikke passer perfekt sammen. Selv om skjøtene er synlige, er de ikke alltid like lette å få øye på, som vist i figur 24.

Figur 24. Horizontal skjot mellom kartbladene er synlig litt over midten av dette utsnittet.

Andre storskiftekart, for eksempel Frøya, ble tatt opp på 20 individuelle kartblad. I figur 25 vises alle kartbladene over Frøya i rekkefølge fra nr. 1 – 20.

Figur 25. Frøyas 20 kartblader (Digitalarkivet, 1859-1988, ss. 1318-1327). Eget arbeid i ArcGIS, 2024.

For å sette sammen alle 20 kartbladene måtte vi først klippe ut ønsket innhold fra kartrammen for hvert enkelt kartblad. Når vi klippet, fulgte vi referanselinjer tegnet i kartene. I figur 26 ser vi et originalt kartblad til venstre, ved siden av en utklippet versjon til høyre.

Figur 26. Originalt kartblad no. 3 til venstre, og klippet versjon til høyre. Eget arbeid i ArcGIS, 2024

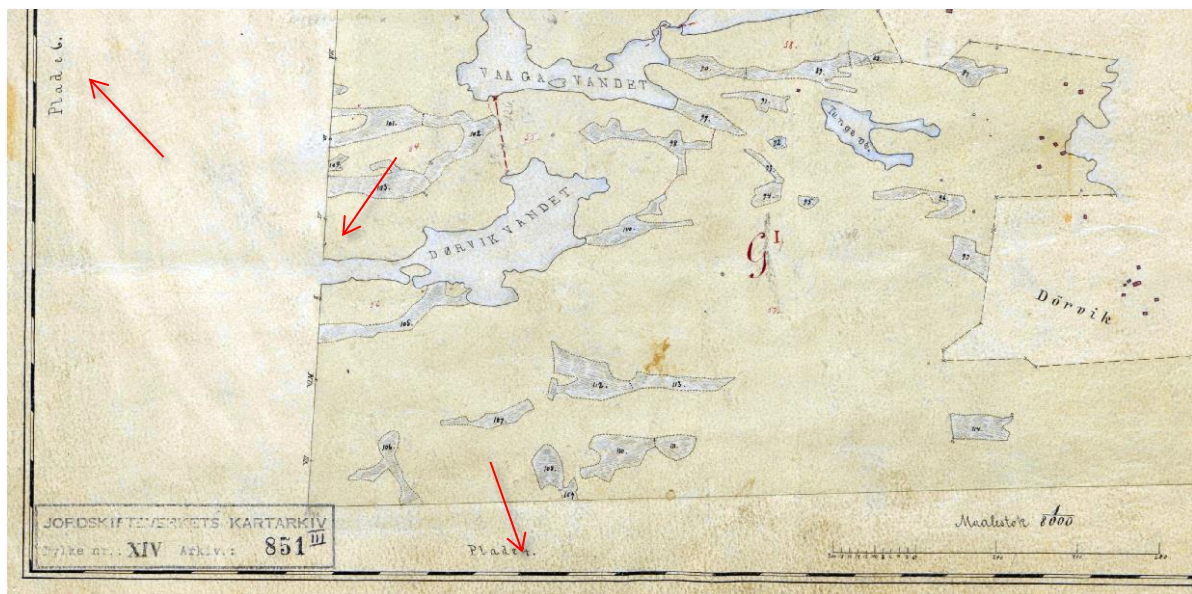
Når alle kartbladene er klippet ut kunne vi begynne å sette de sammen. Utfordringen var at mange av kartbladene nå hadde fått en usymmetrisk form etter redigering slik vi ser i figur 27.

For å finne ut hvilke kart som passer med hverandre, kunne vi bruke informasjon tegnet inn i kartene. På hvert kartblad er det notert i ytterkantene hvilke andre kartblad det grenser til. I tillegg er det referansepunkter langs referanselinjene i kartet som passer med punkter i tilgrensende kartblad.

Figur 27. Kartblad no. 9 for Frøyen etter det er klippet ut.

I figur 28 har vi markert kartnummer og referanselinje for kartblad no. 3 (se figur 26) med røde piler. Her ser vi at det skal passe med kartblad no. 6 i vest, og no. 4 i sør. Pilen i midten peker på en av referanselinjene vi fulgte ved klipping. Legg merke til referansepunktene langs den samme linjen:

Figur 28. Utsnitt av kartblad no. 3. Viser referanselinjer og hvilke andre kartblad dette bladet grenser til.

Ved å følge disse markeringene kan vi sette sammen kartbladene. Til det har vi brukt ArcGIS sine funksjoner for georeferering. Selv om vi har benyttet de samme metodene for å rekonstruere alle de oppdelte storskiftekartene, har vi støtt på ulike utfordringer med dem. Disse utfordringene og resultatet utforsker vi nærmere i kapittel 5.4.

5. ANALYSE OG FUNN

I denne delen av oppgaven vil vi først ta for oss grunnlaget for opprettelse, og som nevnt i kapittel 4.2.2. gå utenfor det strategiske utvalget. Undersøkelsen gir innsikt i de innviklede fellesskapsforholdene på den tiden, og hvilke motiver og prioriteringer som ble drøftet.

Videre vil det komme en kort gjennomgang av hvordan de gjennomførte storskiftesakene, før kommisjonenes behandlingsmåter belyses med nødvendige historiske definisjoner. Begge delkapitlene inneholder eksempler fra de transkriberte protokollene. Delkapittelet 5.3. avsluttes ved å aktualisere med noen eksempelsaker fra nyere tid.

Oppgaven går så videre til analyse av storskiftekartene, for å kunne vise variasjoner og særtrekk. Til slutt vil vi oppsummere med noen generelle betraktninger om storskiftene.

5.1. GRUNNLAG FOR OPPRETTELSE

Gjennom å studere dannelsesgrunnlaget for storskiftene²⁷, jf. kapittel 4.2.2., ser vi flere utfordringer og likheter som går igjen. I dette delkapittelet vil vi fremheve vanskelighetene med å gjennomføre slike omfattende saker ved ordinær utskiftning. Et storskifte kunne tross alt involvere et betydelig antall parter, og omfavne hele bygdelag som nevnt i kapittel 2.1.

Det som ofte nevnes var ønske om å øke produktiviteten i jordbruket og bedre forvaltningen av ressursene, med hensyn til både loddeierne og samfunnet generelt. Områdene var ofte beskrevet som viktige arealer for utvikling, som for eksempel oppdyrking og tilgang på nødvendige ressurser. Det var et av vilkårene for å få i gang et bærekraftig landbruk og økt velferd i befolkningen.

Et annet gjennomgående tema var utfordringene med de store og uoversiktlige fjellområdene uten klare grenser. Fellesskapet i utmarken var til hindring og ødeleggelse av områdene, som naturlig nok var til stor misnøye for mange gårdbrukere. På bakgrunn av dette var verdiene kraftig redusert, og stod i «*Fare for at spildes ved en skadelig Behandlingsmaade hvilken saagodtsom alene er en Følge*» av å ligge i fellesskap (Departements-tidende, 1870, s. 251).

Videre fremkommer det at bruken var fullstendig på styr. Det ble vist til «*lovløse tilstander*» og rovdrift av ressursene flere steder. En fornuftig bruk ville derimot være en «*Herlighed for det hele Distrikt*» (Departements-tidende, 1874, s. 727). Tilstandene var belastende, og mangel på grensesetting var et stort problem i mange av fellesskapene som førte til konflikt og uenighet

²⁷ Kapittel 5.1. er basert på sammendraget i vedlegg 7, om ikke annen kilde er oppgitt.

mellom gårdbrukerne. Eksempelvis oppstod det flere tilfeller hvor gårder utnyttet situasjonen ved at eiendomsforholdene var uklare. De beste arealene ble tatt i besittelse av de nærmeste gårdene.

Staten la hvert år frem budsjettforslaget for hvor mye midler som ble tildelt arbeidet med storskiftene. Det var stor pågang, og mange saker ble aldri behandlet på grunn av begrensede ressurser (St.meld. nr. 217, 1903-1904, ss. 187-190).

5.1.1. VIK I SOGN

Som nevnt i kapittel 4.2.1. skilte storskifte i Vik seg ut på mange måter, noe som gjør saken vanskelig å sammenligne med andre. Den egner seg derfor ikke like godt til å besvare alle deler av oppgaven. Likevel er det viktig å få med noen faktorer både hva gjelder grunnlaget og utfordringer som oppstod undervegs.

Etablering av storskiftekommisjon ble publisert den 06. april 1859 i Departements-tidende. Publiseringsen inneholdt kun formaliteter, og sier ingenting om eiendomsforholdene som dannet grunnlaget for å skulle utføre storskiftet den gangen (Departements-Tidende, 1859, ss. 301-302). Vi har derfor brukt alternative kilder for å finne grunnlaget for opprettelse av denne saken.

Ifølge Brekke (1993) sin avhandling om storskiftet i Vik, kom det frem at jordbruksbygden hadde et stort potensial, men felleskapet hindret denne utviklingen. Inntrykket av det kompliserte felleskapet ble også styrket av Indredepartementets utsagn i 1859, hvor de uttalte følgende:

« [...] dette vidtløftige Jordfælleskab netop er et af dem, som nærmest have fremkaldt den omhandlede Lovbestemmelse. [...] Her vides ikke at være anden Hindring mot Udskifning en den, der bestaar i Fælleskabets store Omfang, som sandsynligvis vil have til Følge, at hele Bygden maa udskiftes paa een Gang. (Vår understreking) »

(Brekke, 1993, s. 45)

Dette kan tolkes slik at felleskapet i Vik var en sak som egnet seg godt for vilkårene i § 21, jf. 1857-loven. Videre ble felleskapet beskrevet av Sevatdal (1988, s. 5) som «*kanskje det mest utprega tilfelle av innmarkshopehav i eit heilt bygdelaag*».

Ifølge Lundeland (1959, ss. 2-3) startet det hele mellom sognene Hove og Hopperstad. I søknaden fra gårdbrukerne ble det skissert en situasjon som var så vanskelig å hankses med, at det måtte oppnevnes en egen utskiftningskommisjon. I tillegg mente de at kostnadene var altfor

store for bøndene å bekoste, og det ble derfor bedt om at staten måtte betale for en slik utskiftning.

Både Lundeland (1959) og Sevatdal (1988) beskriver forholdene som vanskelig, med mange tvister undervegs og sterk motvilje til hele prosessen. Allerede i 1861 ville bøndene få saken stanset. Det viste seg at husflytting fra klyngetunene ble svært kostbart, og noe som bøndene måtte stå for selv. I tillegg var det vanskelig å se for seg hvordan denne saken egentlig skulle ende, og om det i det hele tatt ville forbedre situasjonen. Problemstillingen ble tatt opp i kommunestyret, som stilte seg positive til å stoppe storskiftet. Ordføreren ville derimot ikke stoppe opp. Han mente at det kun ville føre til store mengder ordinære utskiftninger, hvor innholdet var akkurat det samme som i storskiftet. Det ble bestemt at saken skulle fortsette (Lundeland, 1959).

Sevatdal (1988, s. 6) konkluderte med at storskifte i Vik ikke hadde ført til betydelige endringer. Det var de ordinære utskiftninger frem mot 1900-tallet som oppløste klyngetunene og fordelte brukene utover landskapet. Resultatet av storskifte gav likevel et godt utgangspunkt for å forstå hvordan eiendomsforholdene var den gangen.

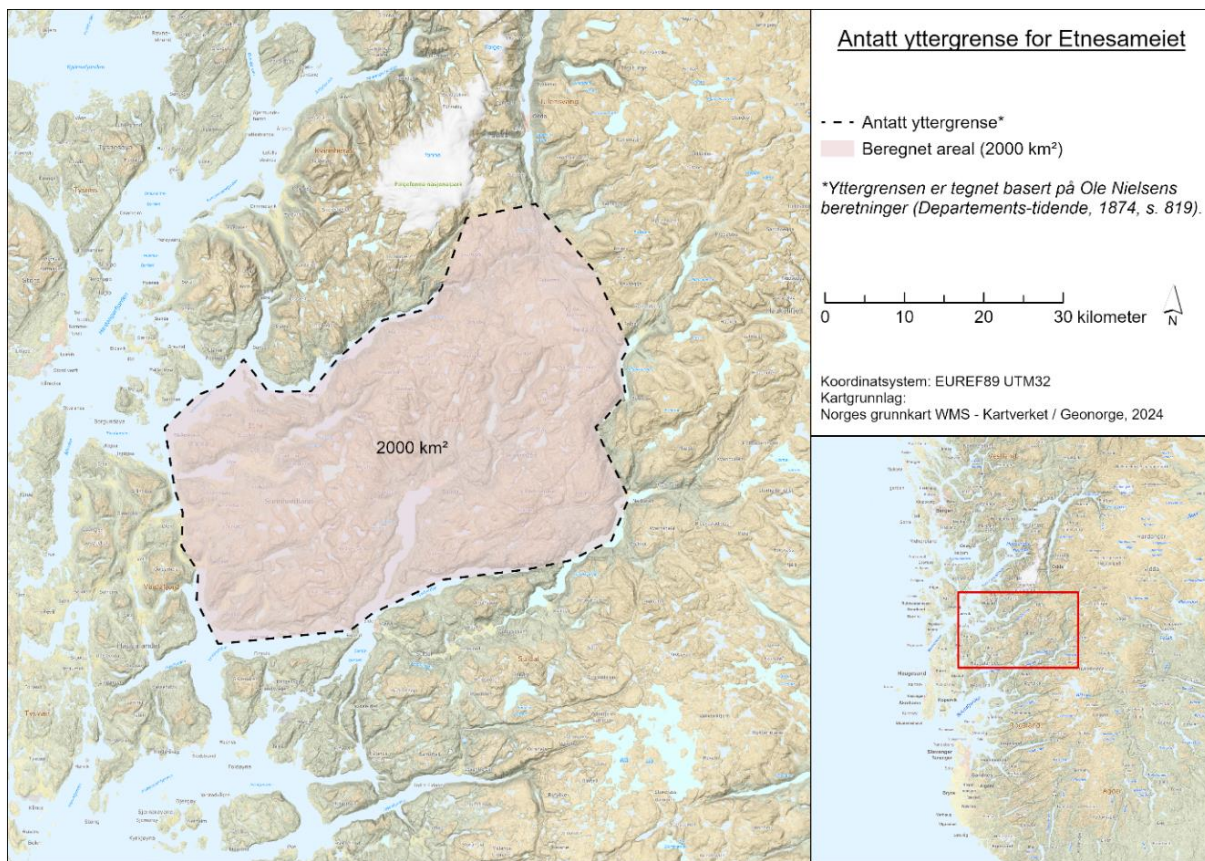
5.1.2. ETNEKOMMISJONEN

Søknad om storskifte fra flere gårdbrukere i Etne prestegjeld ble sendt inn i 1870, med ny påminnelse i 1873. I søknaden ble det anført at grenseforholdene til tilstøtende prestegjelder, som var oppgitt til å være ca. 7 mil²⁸ lang, var uklare. Dette var også tilfelle for stiftsgrensen mellom Bergenhus og Kristiansand stifter²⁹.

Oppmålingsassistent Ole Nielsen ble sendt for å undersøke forholdene for et større fjellområde i Etne og omegn. Ifølge hans antagelser gikk yttergrensen for fellesskapet omtrentlig som vist på kartet i Figur 29:

²⁸ Refererer til lengdeenheten «norsk landmil» som er ca. 11.3 km. Se vedlegg 3: Tabeller (ark 3 'Enheter og mål').

²⁹ Stiftamtene var Bergenhus, Kristiansand, Trondheim og Akershus. Benevnelsen avløses av fylke i 1918 (Hoem, 1986, s. 129).

Figur 29. Kart som viser antatt yttergrense for Etnesameiet. Eget arbeid i ArcGIS, 2024.

Den største verdien lå i beitemarkene, da gårdsbrukene hadde fedrift som hovedinntektskilde. Beiteområdene i Etne var gode, bedre enn i nabobygdene, og naturlig nok søkte beitedyrene seg mot de beste «havneganger»³⁰ (Departements-tidende, 1874).

jands Stifter ubestemt. Fremdeles bemærkedes det, at, da de Havnegange, der tilligger Etne, hvor Fædriften er en Hovednæringsvei, vare bedre end Nabobygdernes, søgte disses Kreaturer ind paa Etne Grund, hvis Opjiddere saaledes vare skadelidende ved dette Forhold, uden at man paa Grund af Uvissheden om Grændserne vovede at drage Gierne til Ansvar eller hitte det fremmede Kvæg. Hav-

Figur 30. Utdrag fra den kongelige resolusjonen som dannet Etnekommissjonen, hvor forholdene i fellesskapet blir beskrevet (Departements-tidende, 1874, s. 818) (vår utheving).

Beitene ble overfylte av både de med og uten rettigheter. Mange lot dyrene sine gå der, til tross for at det ikke var kapasitet, jf. utheving i Figur 30. Et storskifte skulle bidra til at forholdene ble bedre, da hver og en kunne verne om sitt.

³⁰ «Havnegang» er en term fra jordbruksterminologien og refererer til beite (Gausland, 1947, s. 22)

Det var flere grunner til at ordinær utskiftning ville være vanskelig å utføre. Forholdene var innviklede, og omfattet hele ni sogn. Det var også usikkerhet rundt hvem som egentlig hadde andel i sameiet, og derav hvem som skulle kalles inn som part i saken. Det ble i tillegg uttalt følgende: «[...] at de Forsøg, som havde været gjorte paa at få istand Udskiftning paa almindelig Maade, havde været forgjæves og stod som afskrækkende Advarsler for Andre.» (Departements-tidende, 1874, s. 818). Dette samsvarer godt med dannelsesgrunnlaget for flere andre storskifter, jf. vedlegg 7.

Utskiftningsformann Tornøe³¹, som var loddeier i sameiet, bekreftet at det var store misbruk i benyttelsen av områdene. Han mente at felleskapet var til hinder for at problemene kunne løses. Områdene ga næring til flere tusen beitedyr i året, og var derfor en «væsentlig Herlighed»³² for Etne. Slike tilstander ville føre til strid om hva som skulle ansees som særeiendom, og hva som skulle ligge i felleskapet. Ifølge Tornøe var ikke de alminnelige reglene tilstrekkelige under slike forhold (Departements-tidende, 1874, s. 819). En storskiftekommisjon hadde derimot myndighet til å avgjøre tvister underveis i saken, jf. kapittel 2.2.1.

Området bestod ikke av ett sammenhengende fellesskap, men av flere mindre fellesskaper. Behovet for utskiftning var størst i de tettbebygde strøkene, men dette ville også bli realiteten for de mer avsidesliggende områdene som for eksempel Røldal og Suldal. Årsaken var verdiøkning i beiteressursene, og derav også økende interesse fra områdene rundt. For å få størst mulig utbytte av storskiftet anbefalte Nielsen at alle gårder måtte innlemmes i saken (Departements-tidende, 1874).

Representantskapene i kommunene hadde ulik oppfatning av behovet for en slik omfattende utskiftning. Ulemper ble anført å være inngjerding og gjeting, som ville medføre store utgifter for loddeierne. Samtidig var mange enige om at fastsetting av grensene ville være en betydelig fordel. Etter det kommunestyrelsen og amtmannen hadde uttalt om saken, var departementet enig i at fellesskapet burde utskiftes ved en kongelig kommisjon. Departementet var i tvil om hva utskiftningen skulle omfatte, men bestemte at dette skulle overlates til kommisjonen å vurdere basert på lokale forhold. Kommisjonen måtte selvsagt holde seg innenfor rammene i § 21, og skulle derfor ikke innlemme brukene under hver enkelt gård. Med dette ble den syvende storskiftekommisjonen satt for Etne (Departements-tidende, 1874).

³¹ Utskiftningsformann Tornøe var ikke formann i Etnekommisjonen, men part i saken.

³² «Herlighet» kommer fra det eldre dansk-norske rettsspråket, og refererer til verdifulle rettigheter som noen har over en eiendom. Dette kan eksempelvis være beiteretter, skogretter o.l. (Falkanger, 2017).

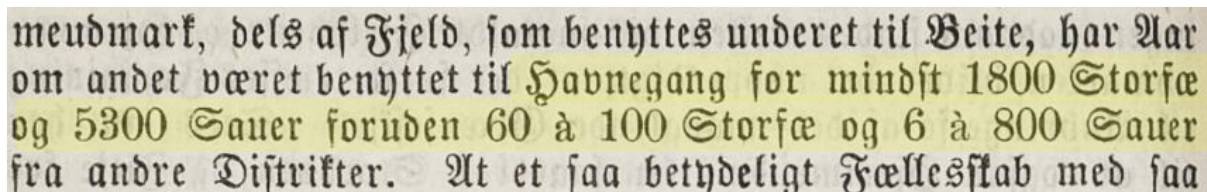
Etnekommisjonen brukte likevel hele 17 år på å fullføre sitt arbeid, til tross for at kommisjonen arbeidet parallelt med et annet storskifte på Bømlø (Departements-tidende, 1874, ss. 811-812). Senere ble Stordkommisjonen opprettet. Dette storskiftet ble utført samtidig og av samme kommisjon som for Etne, da de ønsket å bruke «gamle erfarne Mænd» til arbeidet (Departements-tidende, 1888, s. 226).

5.1.3. STORD OG FITJAR

Det siste storskiftet i utvalget, som presentert i kapittel 4.2.1., var et område kjent som «Stordøen og Fitje fælles Beite».

I 1877 ble det sendt søknad fra ordføreren i Fitjar, på vegne av både Fitjar og Stords kommunestyre, om utskiftning av et utmarkssameie. Med et knapt flertall, 11 mot 10 stemmer, var det bare så vidt det ble vedtatt å fremme søknaden (Departements-tidende, 1888, s. 217). Ifølge Juvkam (1917) omfattet storskiftet hele 100 gårder og 386 bruk.

Ordføreren på Stord sin beskrivelse av fellesskapet antydte at det var en svært uheldig bruk av beiteområdene i fjellet, hvor både folk med og uten rettigheter brukte områdene langt over evne. «Herligheden» ble misbrukt på en slik måte at det var til skade og stor frustrasjon for alle berørte. En naturlig årsak til disse forholdene var nok «Skik og Brug fra Alders Tid», som vanskeliggjorde gjentatte forsøk på å få til en ordening (Departements-tidende, 1888, s. 218).

meudmark, dels af Fjeld, som benyttes underet til Beite, har Nar om andet været benyttet til Havnegang for mindst 1800 Storfæ og 5300 Sauer foruden 60 à 100 Storfæ og 6 à 800 Sauer fra andre Distrikter. At et saa betydeligt Fællesskab med saa

Figur 31. Utdrag fra den kongelige resolusjonen som dannet Stordkommisjonen, hvor det vises til det store antall beitedyr (Departements-tidende, 1888, s. 220) (vår utheving).

Etnekommisjonens formann uttalte seg om saken i 1885. Han mente at et av de største problemene, var at ved tidligere utskiftninger hadde yttergrenser for hjemmeutmarken³³ blitt fastsatt innpå fellesskapets område. I tillegg antydte han at noen av representantene som stemte mot storskiftet, og som ikke bodde på «Øen», sendte sine dyr opp i fellesskapets område, uten å ha rettigheter til det (Departements-tidende, 1888, ss. 225-226).

³³ Utmarken kan deles i to kategorier; hjemmeutmark med skog, og den fjernere utmarken i fjell (Sevatdal, 2017, s. 111).

Slik som i Etne, ble det bestemt å foreta befaring av fellesskapet i forkant, i henhold til 1882-lovens § 105³⁴. Utskiftningsassistent Nielsen utførte oppdraget i 1886, og sendte inn rapport om fellesskapets omtrentlige yttergrense i 1887. Han dokumenterte videre at Fitjar hadde beite av god kvalitet og areal som egnet seg for oppdyrking. På Stord derimot, var beitekvaliteten lavere på grunn av større myr- og skogsområder. Likevel hadde området fordelen av en lengre beitetid, noe som tillot en bedre utnyttelse av ressursene (Departements-tidende, 1888).

Basert på tilstandene foreslo Nielsen at fellesskapet måtte deles i to, hvor én gruppe skulle få eiendomsrett til fjell og hjemmeutmark, og den andre gruppen kun rettigheter i fjellet. Grunnen til at noen bare skulle få rett til fjellet, mente Nielsen, var fordi disse gårdene allerede hadde inngjerdet hjemmeutmark i særeie (Departements-tidende, 1888).

Fordi skogen på Stord allerede var utskiftet, og hadde en høy verdi, forutså Nielsen at det kom til å oppstå en situasjon der en «*Gaard eier Grunden og en anden Skoven*», som var svært uheldig (Departements-tidende, 1888, s. 231). For å bedre forholdene måtte kommisjonen ha myndighet til å omordne rettighetene når det ble ansett som nødvendig. En stor del av hjemmeutmarken lå nærme gårdene, og var sannsynligvis godt egnet til dyrkning. Skogeierne stod dermed i veien for at grunneierne fritt kunne disponere eiendommene til eget bruk.

Nielsen hadde stor innflytelse på hva som skulle gjennomføres, helt sikkert på grunn av hans lange erfaring fra arbeidet med ulike storskiftekommisjoner³⁵. Han foreslo følgende fremgangsmåte:

1. Utskiftningen skulle omfatte både fjell og utmark mellom kommunene Stord og Fitjar.
2. Skifte hjemmeutmarkene fra fjellet.
3. Skifte det overstående (pkt. 1 og 2) mellom gårdene, i den utstrekning som kommisjonen mente var riktig.
4. Myndighet til å omordne skogforhold i den grad det ble nødvendig.
5. Utføre beiteskjønn i fjellet.

Det var enighet rundt Nielsens anbefalinger. Departementet vedtok forslaget i sin helhet, og 13. mars 1888 ble det opprettet en kongelig utskiftningskommisjon (Departements-tidende, 1888). Kommisjonen skulle bestå av tre medlemmer og tre varamedlemmer, som ble ansett å være tilstrekkelig for saken iht. 1882-lovens § 106.

³⁴ «*Forinden Andragendet afgjøres, kan Udsiftingstyrelsen paa offentlig Bekostning lade anstille nærmere Undersøgelse angaaende Fælleskabets Omfang og Beskaffenhed*» jf. §105 i 1882-loven.

³⁵ Ole Nielsens erfaringer med storskiftekommisjoner er dokumentert i vedlegg 7 (*Sammendrag_kgl_resl*)

I delkapitlene over har vi trukket ut de viktigste motivene som ble fremlagt den gangen. Gjennom søknadene har vi fått en forståelse for de ulike utfordringer som fellesskapene stod ovenfor. Videre vil vi undersøke hvordan kommisjonene håndterte disse sakene.

5.2. OVERORDNET PROSESS FOR UTFØRELSE

Gjennom undersøkelser av storskifteprotokollene, som har vært en del av vårt utvalg, jf. kapittel 4.2.1., vil vi gjengi hovedtrekkene i prosesshandlingene som lå til grunn for å utføre sakene i henhold til formålet. I tillegg vil vi belyse det som var med å danne grunnlaget for behandling av spørsmål knyttet til eiendoms- og bruksrettigheter. Hovedtrekkene for Etne og Stord er sammenfattet i hvert sitt sammendrag under.

Sammendrag fra protokollen til Etnekommisjonen³⁶:

Den 10. september 1874 møtte storskiftekommisjonen på gården Øien i Etne. Fra den dagen og frem mot juni 1875 skulle arbeidet bestå av undersøkelser i forbindelse med fellesskapets yttergrense. Alle mulige parter i fellesskapet skulle varsles om det offisielle oppstartsmøte den 2. juli 1875. Møtestevningen ble forkynt i 9 tinglag³⁷: Etne, Skånevik, Fjellberg, Ullensvang, Røldal, Sand, Vikedal, Sauda og Suldal.

Når dagen kom var det 135 personer som møtte. Alle ble gitt mulighet til å uttale seg om sin tilknytning til fellesskapet, og kunne i løpet av utskiftningen bringe frem opplysninger som styrket eventuelle påstander om rettigheter. Det ble vedtatt at samtlige parter måtte bidra til utskiftningsarbeidet etter hvor stor andel de hadde i fellesskapet på det tidspunktet. Andelen skulle beregnes med grunnlag i matrikkelskyld, jf. kapittel 2.2. Et ønske fra forsamlingen var at kommisjonen også tok hensyn til eldre «*Kan*»³⁸ og bruksretter.

Når yttergrensen til fellesskapet skulle bestemmes, tok kommisjonen utgangspunkt i Nielsens tidligere befaringer, jf. kapittel 5.1.2. Det oppstod raskt komplikasjoner hvor fellesskapets grense måtte avklares ytterligere mot flere andre sameier. Det ble derfor avgjort at yttergrensen skulle bestemmes underveis i behandlingen av de ulike delene av fellesskapet.

³⁶ Dette er et komprimert sammendrag av prosessen for Etne m.fl., og vi gjengir derfor kun deler av storskifteprotokollen. Kilden er (Arkivverket, 2023), om ikke annet er oppgitt.

³⁷ Tinglag: En rettskrets som inkluderte et bygdeding, og var ofte synonymt med et «*skipreide*, *et herred* eller *et prestegjeld*» (Lokahistoriewiki, 2024).

³⁸ Ord som «*Kan(n)*», «*Kannet*» eller «*Kannebyte*» blir referert til som grenser etter gammelt minne, som ikke var nøye bestemt eller beskrevet (Aasen, 1873).

Arbeidet fortsatte derfor med utskiftning av fjellbeitene, hvor kommisjonen gradvis fastsatte grensene i en bestemt rekkefølge. Først fra stiftsgrensen (I) til prestegjelds- (II) og sognegrensene (III), og til slutt grensene mellom gårdene (III) i de ulike distriktene (Digitalarkivet, 1874-1886, s. 1 a og b).

Arbeidet som ble utført var fastsetting av grenser, oppklaring og fordeling av rettigheter, behandling av en rekke tvistesaker og klager. Tvistene dreide seg hovedsakelig om påstående beiterettigheter, enten gjennom særeieendomsrett til grunn og beite, eller som andelseier i fellesskapet. Tvistesakene medførte enorme mengder vitneavhør, og er derfor en stor del av protokollens innhold.

Sammendrag fra protokollen til Stordkommisjonen³⁹:

Den 13. september 1888 var Stordkommisjonen samlet til oppstartsmøte i et offentlig rettslokale i Leirvik på Stord, hvor det møtte 203 parter, jf. figur 32. Medlemmene av kommisjonen måtte avgi erklæring om at de var habile, på den måten at de ikke var i slekt eller svogerskap med noen av partene i saken. I forkant av møtet ble stevningen opplest på kirkebakkene⁴⁰, tre ganger på hver plass.

fra Gaarden **VIKENÆS**: 200. Peder Aanensen;

fra Gaarden **DYBVIK**: 201. Peder Sæbjørnsen, 202. Matias Ingvaldsen;

fra Gaarden **PETTERTEIG**: Ingen;

fra **MORKEN** 203. Niels Johannesen, der imidlertid oplyste, at Morken blot eier Skov, men ikke Beite.

Alle de Mødende fra Stordøen udtalte, at de ere Eiendomsberettigede i de fælles Fjeldstrækninger, hvad Beitet angaar.

Figur 32. 203 parter var tilstede under oppstartsmøte for storskiftet på Stord og Fitjar (Arkivverket, 1888-1911, ss. 1-4) (vår utheving).

På møtet ble det bestemt at de allerede førstkommende høst skulle starte arbeidet med å bestemme yttergrensen for fellesskapet. Arbeidet varte i 13 år, og var grundig utført hva gjelder beiteforhold og tvistebehandling. Ifølge Juvkam (1917, s. 65) ble det avsagt dom i 11 rettsvister, og inngått forlik i ytterligere 11, til sammen 22. Av dommene som ble avsagt

³⁹Dette er et komprimert sammendrag av prosessen for Stordkommisjonen, og vi gjengir derfor kun deler av storskifteprotokollen. Kilden er (Arkivverket, 1888-1911), om ikke annet er oppgitt.

⁴⁰ Offentlige kunngjøringer ble opplest av lensmannen foran kirken etter gudstjeneste, frem til sommeren 1920. Kirkebakken var kjent som et viktig møtepunkt i det gamle bondesamfunnet (Dybdahl, 2020)

av kommisjonen, ble fem anket til Høyesterett. Disse rettstvistene handlet primært om eiendomsforhold, bortsett fra ett spørsmål som gjaldt kompetansen til kommisjonen.

En beskrivelse av fellesskapets yttergrense ble fremlagt i desember 1894. Ved fastsettelse av denne ble samtlige strekninger, som var påstått å ha lagt i gårders særeie, inndratt under utskiftningen og tillagt fellesskapet.

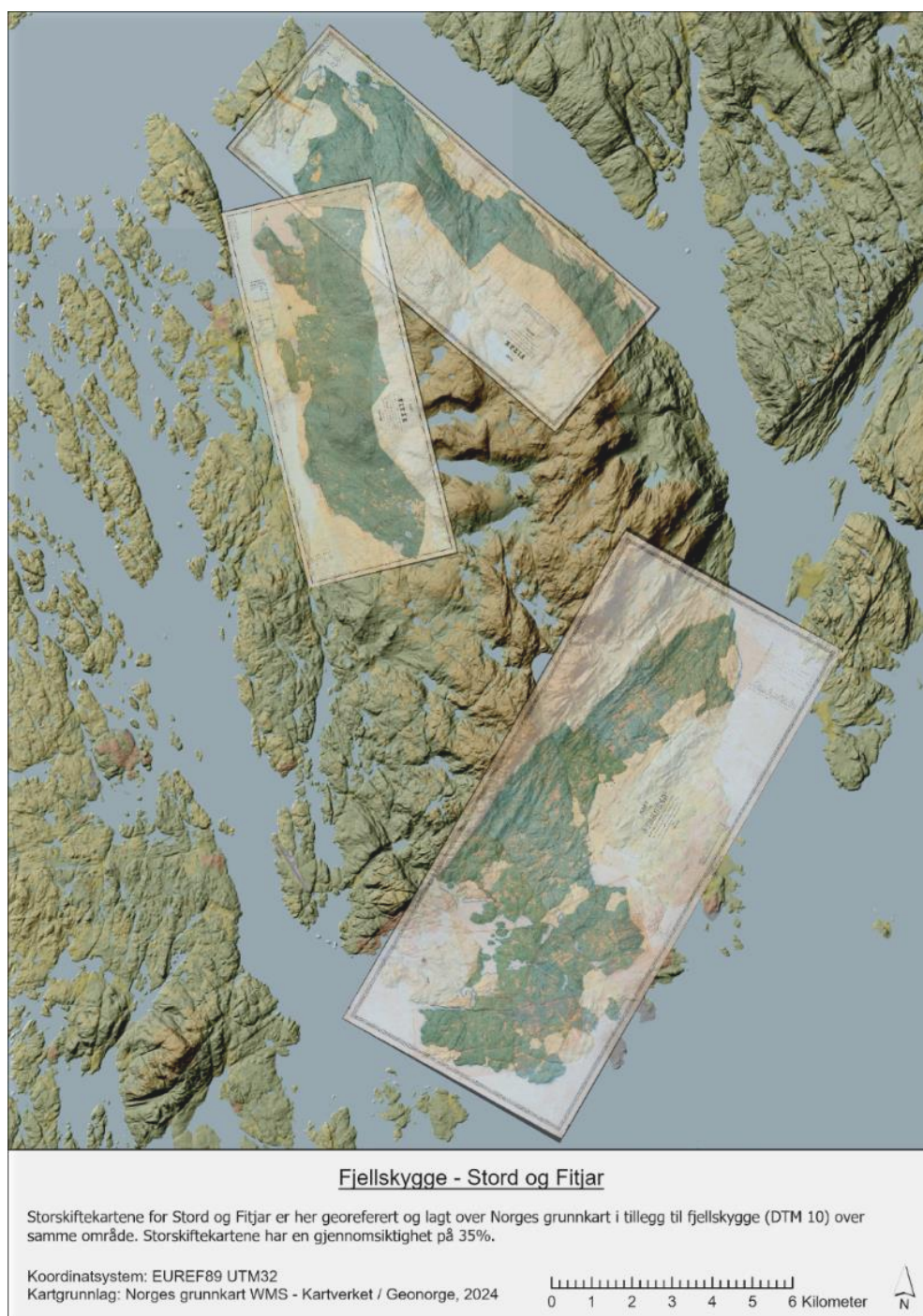
Kommisjonen bestemte også skillet mellom hjemmeutmarken og fjellet, som ble referert til som «*fjeldlinien*»⁴¹. Store deler under denne linjen ble kartlagt, som vist i figur 33 på neste side. Juvkam (1917, s. 65) har oppgitt at det samlede arealet utgjorde 58 224 mål, hvorav 44 585 mål ble bonitert.

Sognegrensen i fjellet mellom Stord og Fitjar ble først fastsatt i 1896, og hadde lenge vært opphav til flere uenigheter vedrørende bruk av fjellet mellom de to sognene. Samtidig ble det bestemt at det skulle oppføres steingjerde i grenselinjen. Som følge av dette ble deler av skogen⁴² til noen av gårdeierne i Fitjar liggende på feil side av sognegrensen. Det var derfor viktig for kommisjonen å poengtere at skogen fremdeles tilhørte gårdene i Fitjar.

På ulike tidspunkt ble det skiftet mellom gård og gård i de forskjellige sognene, til sammen 22 skiftelinjer. Når alt arbeidet med grensefastsetting var utført, kunne kommisjonen konsentrere seg om beiteskjønn og behandling av andre rettigheter.

⁴¹ Fenomenet «*Fjeldlinien*» var grensen mellom fjell og nedreutmarken, og blir behandlet videre i kapittel 5.3.3.

⁴² «*Til skog regnes her trær, brake og lyng*» (Arkivverket, 1888-1911, s. 140). Brake er en vestlandsbetegnelse på planteslekten *einer* (Sunding et. al, 2024).

Figur 33. Det kartlagte området i storskiftet for Stord og Fitjar. Laget i ArcGIS 2024

Prosesshandlingene viser tydelig at kommisjonene måtte tilpasse arbeidet etter forholdene, og det som skulle gjennomføres. Av den grunn var ikke gjennomføringsprosessen lik hver gang. Kommisjonene skulle utføre arbeidet sitt innenfor lovens rammer. I dette tilfellet fikk begge storskiftkommisjonene, som vi har sett på over, utvidet mandat til å utføre mer enn hva loven krevde. Eksempler på dette var beiteskjønn og fastsetting av stiftsgrenser.

Kommisjonens arbeid startet ofte med å gå opp grensene sammen med loddeiere/oppsittere⁴³ på de ulike gårdene, som hadde interesse i det aktuelle området. Etter hvert som det oppstod tvist om grenser og rettigheter ble disse behandlet fortløpende. Behandlingen foregikk på den måten at partene la frem bevis for å underbygge sin påstand, samt at det ble kalt inn tilstrekkelig med vitner fra alle sider av saken (Arkivverket, 2023).

Eksempel på tvistebehandling fra Etne m.fl.⁴⁴:

Den 14 juli 1876 skulle Etnekommisjonen i gang med grenseoppgang for en bestemt del av strekningen mellom Etne og Ølen. Det oppstod tvist, hvor gårdene Opheim og Lien på den ene siden, krevde særeie til hele strekningen. På den andre siden var det gårdene Vee og Meland som påstod bruksrett til beiting m.m., og ville ha tilkjent en andel i felles fjellstrekning.

Kommisjonen startet med vitneavhør. Så utførte de en omfattende befarings, og fattet beslutninger for flere skiftelinjer som inngikk i den omtvistede strekningen. Til sammen ble 20 vitner avhørt, før det til slutt ble avsagt en kjennelse.

Kommisjonen kom til det resultat at det ikke kunne være snakk om særeie for gårdene Opheim og Vee, men at områdene inngikk i et fellesskap. I dette fellesskapet skulle også gårdene Vee og Meland ha andeler, se figur 34.

Thi kjendes for Ret:

Den omhandlede Strækning østenfor Postveien over Fixe bliver at betragte som Fællesskab, saaledes altsaa, at ogsaa Gaardene Mæland og Vee under Udskiftningen blive at tillægge Andel i samme.

Figur 34. Utklipp fra Storskifteprotokoll for Etne (Arkivverket, 2023, s. 39)

5.3. BEHANDLING AV RETTIGHETER

I dette delkapittelet vil vi se på noen konkrete eksempler fra protokollene. Eksemplene skal belyse hvordan kommisjonene arbeidet med behandling av tvister som omhandlet eiendomsrettslige problemstillinger.

⁴³ Oppsitter var en betegnelse for gårdbruker (Lokalhistoriewiki, 2024)

⁴⁴ Eksempelet er en tolkning basert på storskifteprotokollen til Etne (Arkivverket, 2023, ss. 19-39).

I arbeidet med å avklare hva som lå til grunn for kommisjonens vurderinger var det viktig for oss å forankre dette i relevante definisjoner av sentrale begreper. Det vil derfor være innslag av teori som ikke har vært nevnt tidligere, men som er viktig for å forstå kommisjonenes avgjørelser, og hva disse var bygget på.

I forkant og underveis i arbeidet med utskiftning kom det opp mange vurderinger som måtte gjøres, både når det gjaldt utskiftningsfeltet og hvem partene var. I storskiftet ble dette et omfattende og tidkrevende arbeid. Mange rettigheter skulle avklares, og spørsmålet ble gjerne hvem har rett til hva? Ifølge Gausland (1947, ss. 26, 44) var det ikke en ensartet forståelse av grunnterminologien den gangen, og begreper ble brukt om hverandre til forvirring. Flere begreper kunne ha en vid betydning, og måtte forstås i sammenheng med blant annet gjeldende lovverk.

5.3.1. HVEM HAR EIENDOMSRETT

Vi ønsker å forstå hva kommisjonen baserte sine avgjørelser om rettighetsforhold på, og hva som lå i de forskjellige begrepene; *eiendomsrett*, *fellesskap*, *særeie* o.l. som ble lagt til grunn den gangen. Utførelse av skjønsmessige vurderinger skulle bygge på det som kunne bevises og de faktiske forhold, i tillegg til etablerte rettsoppfatninger og tidligere dommer eller utskiftninger.

Brandt (1878, s. 72) har definert eiendomsrett som: «*Det universelle Herredømme over Tingen i dens Totalitet. [...] en ubetinget, udelukkende og uindskrænket Ret*». Han påpekte at råderetten over eiendommen var begrenset til de lover og regler som var satt av staten, i tillegg til rettigheter som eier selv hadde gitt til andre.

Ifølge Lid (1959, s. 292) ble eiendomsretten beskrevet av flere som en negativ avgrenset rettighet, i motsetning til andre rettigheter som var avgrenset positivt. Med negativ avgrensing mentes det retten til å motsette seg andres fysiske og juridiske bruk av eiendommen. Positiv avgrensning var å utøve sin rett over eiendommen fysisk, for eksempel ved å høste dens goder, eller juridisk ved å overføre rettigheter til andre.

Eiendomsrettens utstrekning over fast eiendom⁴⁵, begrenses ofte naturlig av hva som er å anse som innenfor rimelighetens grenser, både hva gjelder egen utnyttelse og en tredjeparts interesse i å utnytte (Falkanger & Falkanger, 2016, ss. 94-101). Når det er sagt, så er det mye rettspraksis

⁴⁵ Fast eiendom kan beskrives på en enkel måte som en del av jordoverflaten, og er alt som naturlig sammenfaller med dette, også det som er frembragt av mennesker (Falkanger & Falkanger, 2016, s. 94)

på dette området som tilsier at hva som var «rimelig» hadde (og har) et stort spenn for mange. Protokollene viser at dette var en stor utfordring, jf. kapittel 5.2. Årsaken var at alle mente de hadde en rettighet de måtte få utøve. I tillegg hadde alle en egen oppfatning av omfanget, eksempelvis hvor mange dyr de kunne ha på felles beite.

Videre hadde de ulik oppfatning av hva rettigheten innebar, særlig med hensyn til hva som skulle ligge i fellesskap og hva som var særeie. Det ble brukt flere betegnelser på fellesskapet, som inkluderte sambruk, sameie og hopehav. Brandt (1878, s. 99) har definert det slik: «*Naar Ejendomsretten til en Ting befinder sig hos Flere i Forening, saaledes at Enhver besidder en Brøkdel af Ejendomsretten til den hele Ting, kaldes dette Forhold Sameje.*».

I motsetning var begrepet «særeie» eiendom som tilhørte én person alene og kunne ifølge Gausland (1947, s. 20) deles i to kategorier: Det første var *rent særeie*, hvor eieren hadde fullstendig rådighet over eiendommen, beskrevet som å eie «*med hud og hår*». Den andre kategorien var «*urent særeie*», hvor det kunne være bruksretter og/eller servitutter tilknyttet eiendommen.

Situasjoner hvor oppsittere påstod at visse deler av hjemmeutmarken skulle anses som deres «*særeieendom*», er et godt eksempel på de typene konflikter som oppstod jevnlig. Både Stord- og Etnekommissjonen behandlet flere spørsmål om særeie, og kom frem til at det alltid ville være den som påberopte seg dette som «*Bevisbyrden isaahenseende vistnok maa paahvile*» (Arkivverket, 2023, s. 141). Men Stordkommissjonen endret etter hvert sin praksis med grunnlag i en høyesterettsavgjørelse fra 1908⁴⁶. Formann T. J. Tharaldsen uttalte følgende om en tvist som tidligere hadde blitt behandlet av de resterende medlemmene:

«[...] at bevisbyrden for særeie påhviler den som påstår sådant, idet sameie præsumeres at foreligge, så er jeg deri uenig. Det er nemlig min opfatning, at særeie må have præsumptionen for sig, når ikke tidligere eksisterende sameie er bevist eller oplyst (vår understreking).

(Arkivverket, 1888-1911, s. 113)

Siden det var usikkerhet rundt fellesskapet, mente Tharaldsen at det måtte skilles mellom hvor det var tydelig at felles bruk hadde eksistert, og hvor dette ikke kunne påvises. Videre var det den som hadde rettigheten i sin besittelse som måtte antas å være eieren. Dersom andre også anså seg som rettighetshaver var det de som hadde bevisbyrden.

⁴⁶ Høyesterettsdom av 12 februar 1908 i L.nr 16/1 s.a. publisert i (Norsk Retstidende, 1908, ss. 211-213)

Det var imidlertid klart at områdene i Etne og omegn ble brukt i fellesskap, og kommisjonen bestemte derfor:

« at ingen af de pretenderede Linier eller fremkomne Paastande om Særeiendomsret kan blive at tage tilfølg, men at Strækningerne maa betragtes som et fuldkomment Sameie og blive at fordele [...] »

(Arkivverket, 2023, s. 71)

Selv om kommisjonene hadde myndighet til å bestemme grensene for fellesskapet, var de pliktet til å undersøke alle sider av saken, jf. 1882-lovens § 21. For eksempel om det kunne foreligge spesielle rettigheter som særeie.

En annen utfordring som kommer klart frem av protokollene, var når flere kunne ha ulike rettigheter over samme eiendom. At én var eier av grunnen og en annen var eier av ressursen (torv, skog, beite m.v.) gjorde alt svært innviklet. I protokollen til Stordkommisjonen (1888-1911) ble det satt en generell norm for hvem som skulle bli grunneier i de ulike sognene. Denne var basert på hvilken herlighet som var av størst verdi, noe som naturlig nok varierte etter lokale forhold. For eksempel gjorde kommisjonen det klart at skogen var den viktigste verdien på Stord i motsetning til Fitjar:

« På de strækninger i hjemmeutmarkerne i Stord, hvor efter nærværende utskifning skogen og beiteretten ikke tilhører den samme, blir overalt skogeieren at anse som grundeier. [...] I Fitjar blir overalt beiteeieren at anse som grundeier [...] »

(Arkivverket, 1888-1911, s. 242)

I en høyesterettsdom⁴⁷ fra 1954 ble det uttalt at «selve grunneiendomsretten i eldre tid har hatt liten, om noen betydning». Dette var også slik det ble praktisert, og følgelig uttalt av Stordkommisjonen i sitat:

« Forøvrig er det vel det sandsynligste, at man ikke har tænkt stort på det hele grundeierspørsmål. Man har utelukkende havt for øie de to rettigheter der på store strækninger er de eneste aktuelle, skogretten og beiteretten (vår understreking). »

(Arkivverket, 1888-1911, s. 238)

⁴⁷ Rt. 1954 s.425

For eksempel ble det i eldre tider hevdet at grunneiendomsretten fulgte beiteretten på Vestlandet, i motsetning til Østlandet hvor den fulgte skogretten (Gjelsvik, 1936, s. 13). Dette hadde sin begrunnelse i hvilken av disse som utgjorde den mest verdifulle ressursen, jf. Rt. 1954 s.425. Ifølge nyere rettspraksis kunne «*slike generelle betraktninger ikke tillegges vesentlig vekt*», og det måtte «*avgjøres etter en konkret vurdering av de tilgjengelige opplysninger*», jf. Rt. 1979 s. 1309.

Oppsummert så er vår tolkning at det var lite praksis på både å definere og bestemme hvem som skulle få eiendomsrett, og det var ikke rett fram når terminologien ble forstått ulikt. Betydning av eiendomsretten var dynamisk og ble tolket av mange forskjellige, noe som ledet til at det ble nødvendig å legge til grunn etablerte juridiske begrep.

5.3.2. «ALDERS TIDS BRUK» OG HEVD

Ifølge Reusch & Eriksen (2023) var det mulig å erverve rettigheter ved hevd, på to måter:

1. Hevd gjennom innretninger som signaliserte en klar type bruk, for eksempel ved å gjerde inn et område (vår understreking).
2. Anvendelse av vilkårene for «*alders tids bruk*».

Vilkårene for hevd har vært regulert gjennom Christian V's lov av 1687, men for bruksretter kom det supplerende regler i det som ble kalt *snikhevsloven* av 1874⁴⁸. For de rettigheter som skulle erverves gjennom hevd, måtte det altså kunne påvises gjennom synlig bruk. I tillegg var hevdstid på minimum 20 år og «*god tro*⁴⁹» viktige betingelser for å kreve en slik rettighet (Reusch & Eriksen, 2023).

For «*alders tids bruk*» var det helt nødvendig med vitneførsel som kunne vitne om bruk i all tid. Det fremkommer fra gammelt av at begrepet var vanskelig å definere, og var blitt dannet gjennom mengder av rettspraksis over lang tid. Bruken over tid måtte kunne bevises å ha vært mer enn 20 år, men her var det store sprik i praksisen. I noen tilfeller var det 40-50 år, mens andre ganger helt opp i 100 år (Eriksen G. K., 1990, ss. 44-45). En slags uskreven regel ser ut til å være «*i manns minne*». Det forsterkes ytterligere av Brandt (1892) som uttalte at:

⁴⁸ Snikhevslovens bestemmelser om brukshevd ble erstattet i 1966 i Lov om hevd jf. § 8, hvor vilkåret for hevd ved bruk uten fast tilstelling er 50 år.

⁴⁹ «*God tro er når en person på grunn av villfarelse eller uvitenhet er ukjent med faktiske eller rettslige omstendigheter som danner grunnlaget for en bestemt rettsstilstand*» (Keiserud, 2023) .

« et Forhold maa siges at have bestaaet fra Alders Tid, naar ikke de Ældste af den nulevende Slægt, enten ved egen iagttagelse eller ved Meddelelse af nogen i deres Tid Levende, nogensinde har erfart (vår understreking). »

(Brandt F. , 1892, s. 519)

Stordkommisjonen la Brandts definisjon til grunn i en av sine tvistebehandlinger, og siterte den nærmest direkte i protokollen.

De avsluttet så med at retten mente at forholdet hadde oppfylt vilkårene for alders tid, og måtte derfor respekteres (Arkivverket, 1888-1911, s. 85).

Fra storskifteprotokollene er det tydelig at vitnene var plukket spesielt for å vitne om forholdene over lengre tid, med vekt på hvilke grunnlag de hadde for å kunne mene noe om saken. Dette var viktig all den tid det også var sagt at «*Indhold i de enkelte Tilfælde maa bestemmes efter Forholdets hele Beskaffenhed*» (Brandt F. , 1892, s. 518). I eksempelet som er brukt fra Etnekommisjonen var det til sammen 20 vitner fra begge sider med en gjennomsnittsalder på 61 år. I slike saker ble alder og tilknytningen til gårdene spesielt viktig.

I eksempelet under var det utført et stort antall vitneavhør, men det var også andre viktige bevis som ble lagt til grunn for den ene partens påstand.

Eksempel på tvistebehandling fra Stordkommisjonen⁵⁰:

Den 12 juni 1889 startet behandlingen av tvist mellom fellesskapet på den ene siden og gårdene Næsbø og Vespestad på andre siden. Tvisten dreide seg om hvorvidt de inngjerdede utmarksteigene til Næsbø og Vespestad tilhørte fellesskapet.

Fellesskapets prinsipale påstand var at alt skulle samles og skiftes. På den måten skulle også Næsbø og Vespestad få utdelt hjemmeutmark og rettigheter i felles fjell, i likhet med alle andre. Subsidiært at gårdene ble ansett som ferdig utskiftet, og ikke lengre var en del av fellesskapet, og derfor heller ikke en del av saken.

Vespestad og Næsbø påstod prinsipalt at hjemmeutmarken som var inngjerdet ble holdt utenfor saken, men at de skulle ha sine rettigheter i felles fjell som de hadde krav på. Som bevis mente gårdene at de hadde dokumenter fra tidligere utskiftning helt tilbake til 1837

⁵⁰ Eksempelet er en tolkning basert på storskifteprotokollen for Stordkommisjonen (Arkivverket, 1888-1911, s. 48)

som ville støtte deres påstand. Om dette ikke skulle føre frem, foretrakk de subsidiært at det ble gjort etter fellesskapets prinsipale påstand.

Høsten 1889 var hele fellesskapets yttergrense ferdig oppgått, og alle påstander var noterte. I desember samme året startet kommisjonen rettsak i pågående tvist. Etter befarings og bevisførsel ble det avlagt hele 78 vitneavhør. Saken ble så tatt opp til dom eller kjennelse.

Retten ble på nytt satt den 12 mai 1891 for å avsi dom. Resultatet av utskiftningsforretningen i 1837 ble erklært gyldig, til tross for at mange i fellesskapet aldri hadde blitt innkalt, eller engang hørt om den. Formannen bemerket ovenfor alle at resultatet hadde vært tinglest, og at taushet fra alle mulige berørte måtte enten ansees å være et stilltiende samtykke, eller et bevis på at fellesskapets utstrekning på Stord ikke var så utbredt i omfang som påstått.

Hjemmeutmarken til gårdene Næsbø og Vespestad var av den beste kvalitet og så stor i omfang, at det ikke kunne forstås på annen måte enn at de var ferdig utskiftet fra fellesskapet. Det måtte likevel vurderes om de kunne ha rettigheter i fjellet på grunnlag av hevd.

Formannen kom til det resultat at Næsbø og Vespestad hadde hevdet, ved *alders tids bruk*, rettigheter til å ha dyr på beitet i fellesskapets fjellstrekning. Dette var med forbehold om at rettigheter kunne innskrenkes og/eller endres når kommisjonen skulle utføre beiteskjønn i forbindelse med storskiftet.

Eksempelet over viser praksis av både hevd og «alders tids bruk», hvor formannen forholdt seg til tidligere rettspraksis fra blant annet høyesterett, i sine avgjørelser. Det var ikke tydelig hvordan man skulle avgjøre hvem som hadde rett til hva, eller hvordan man skulle tolke rettighetene generelt. Slik prosessen var, er det rimelig å si at alt berodde på en helhetsvurdering. Forståelsen av rettigheter og begreper varierte i stor grad, i likhet med variasjonen i fellesskapene og områdene som disse omhandlet.

5.3.3. STORSKIFTENE I RETTSSYSTEMET

I dette delkapitlet vil vi ta for oss nyere rettspraksis, hvor spørsmål om eiendomsbegreper har blitt vurdert og tolket både av jordskifteretten og høyere rettsinstanser. Dokumentasjon fra storskiftene har blitt lagt fram som bevis flere ganger. Typisk i tvister om grenser og ulike rettigheter.

Som nevnt i kapittel 2.4. har storskiftesakene rettskraft om ikke annet opphever denne. I en sak fra i Gulating lagmannsrett i 2020⁵¹ var storskifteprotokollen et sentralt bevis. Det ble stilt spørsmål om Etnekommisjonens avgjørelse var rettsfastsettende eller å anse som en midlertidig ordning.

« Lagmannsretten er av den oppfatning at kommisjonen ikke gjekk ut over det den hadde heimel eller mandat til i 1884, og at avgjerda såleis har rettskraft. Sjølv om hovudoppgåva til kommisjonen var å skifte mellom gardar og grupper av gardar, vart det ikkje sett på som ulovleg om ein storskiftekommisjon også tok avgjerder som gjekk lenger ned i detaljgrad. (Vår understreking). »

Jf. LG-2020-109727

Lagmannsretten mente at storskiftekommisjonen selv vurderte hva som var den riktige behandlingsmåten, med hensyn til gjeldende lovhjemmel og mandat. På den måten er avgjørelsene fattet av storskiftekommisjonen rettskraftig i dag. 1882-loven åpnet for tolkning. På den måten at kommisjonen selv måtte vurdere detaljgraden til utskiftningen i forhold til hva som var «*hensiktsmessig og rimelig*», jf. § 108. Lagmannsretten la til grunn at kommisjonen sin fastsetting av eiendomsforholdene var basert på bruken og enighet mellom partene, og at det derfor fremstod som både «*naturleg og rettferdig*», jf. LG-2020-102797.

Tolkning skaper en usikkerhet som gjør at folk forstår innhold i saker på ulik måte, både den gangen og i dag. Jf. kapittel 4.1. må hver sak vurderes i sin rette kontekst for å forstå betydningen. Når beslutninger tas på skjønnsmessige grunnlag, basert på for eksempel noe partene var enige om, er det vår oppfatning at det vil medføre store ulikheter mellom saker hvor innholdet kan hevdes å være likt.

I sak LG-2001-2376 var det uenighet hvorvidt flere gårder i Ølen hadde rettigheter i felles utmarksområde. Området var en del av Etnekommisjonens arbeid på 1880-tallet. Den ene parten mente å ha hevdet beiterett, noe han ikke fikk medhold i av lagmannsretten. Etter såpass mange år er det absolutt en mulighet for å erverve rettigheter ved hevd, jf. kapittel 5.3.2. Men i dette tilfellet mente lagmannsretten at det virket usannsynlig at hans forgjengere ikke var klar over hvilke rettigheter de fikk, og ikke fikk, etter storskiftet ble avsluttet. At de likevel valgte å bruke området som før storskiftet, kan ikke komme parten til gode, all den tid det ble gjort uten *god tro*.

⁵¹ LG-2020-102797

Man skal ikke se bort ifra at det vil komme lignende saker inn for retten i fremtiden, da lagmannsretten bemerker at «*I dag, over hundre år senere, synes kjennskap til storskiftet og hva dette inneholder, å være forholdsvis lite utbredt i området*», jf. LG-2001-2376. Vår oppfatning er at storskiftene er på generell basis lite kjent, men bygdene som har vært berørt av disse sakene har en viss kunnskap om dem.

I storskifteprotokollen til Stordkommisjonen er benevnelsen «*Fjeldlinien*» gjennomgående brukt. Dette viser til en historisk grense brukt for å skille mellom lavere utmark og fjellområder, og ble definert av kommisjonen som «*grændsen mellem fjeld og nedreudmark (fjeldlinien)*»⁵². Under kommisjonens arbeid med grensefastsettelse, fungerte fjellinjen som avklaring på hva som dannet yttergrensene for fellesskapet. Alle områder over fjellinjen ble ansett som felles beitemark, mens områder under linjen skulle skiftes mellom gårdene:

Under kommissionens arbeide med den skjønsmæssige fastsettelse af grændselinien mellem nedreudmark og fjeld på Stord, den såkaldte "fjeldlinie" (der skal skille mellem den nedenfor samme liggende del af fællesskabet, som skal udskiftes mellem gårdene, og den ovenfor samme liggende del, som skal undergives beiteskjøn alene)

(vår understreking).

(Arkivverket, 1888-1911, s. 111)

Betegnelsen «*fjeldlinien*» virker å ha vært en del av den lokale forståelsen og terminologien på Stord og Fitjar. Dette står i kontrast til Etnekommisjonen, som opererte under andre jurisdiksjoner med forskjellige skikker og terminologier, og som valgte å bruke termen «*Ydergrændse*» for å beskrive lignende grenser, ifølge deres protokoll. Dette viser hvordan lokale forhold påvirker forståelsen av terminologi i ulike deler av landet.

I ettertid har det imidlertid oppstått uenigheter om hvor langt denne fjellinjen faktisk strekker seg, jf. JHOS 1210-2003-0002⁵³. I denne saken kommer det frem at flere gårder som ble tildelt «*eiendomsretten til sin skogteig over Fjellinjen i Storskiftet*», ikke fikk grensene sine fastsatt eller merket av kommisjonen. I stedet ble eiendomsretten beskrevet at den strakk seg så langt «*skogen vaks, eller skoggrensa gjekk*». Dette mangelfulle grunnlaget for eiendomsgrenser skapte igjen rom for tolkning og senere tvister. Jordskifteretten spurte seg om det var skoggrensen i 1911 som skulle danne grunnlaget, eller «*den til ei kvar tid aktuelle skoggrense*».

⁵² År 1894 den 28 september var kommisjonen samlet for å fastsette og beskrive fjellinjen over gårdene Eide og Mehammer (Arkivverket, 1888-1911, s. 99).

⁵³ Saksdokumentene til JHOS 1210-2003-0002 er tilgjengeliggjort for oss av Haugalandet og Sunnhordaland jordskifterett, se vedlegg 8.

Retten konkluderte med at den opprinnelige skoggrensen fra storskifte måtte være utgangspunktet:

« At ei eigedomsgrense kan flytte på seg alt etter kor høgt opp skogen går til ei kvar tid ser retten vanskeleg for seg. At ei bruksrettsgrense kan gjera det er ok, men ikkje ei eigedomsgrense. Den ligg fast og vart fastsett i Storskifte i 1911 (vår understreking). »

Jf. JHOS 1210-2003-0002 s. 65

Jordskifteretten påpekte at det fremdeles var to kilder til usikkerhet; det ene var hvor langt skogen faktisk strakk seg i 1911, og det andre var hvordan kommisjonen den gang definerte skoggrensen. Naturlig nok kunne skoggrensen ha flyttet seg oppover over tid, noe som gjorde den vanskelig å påvise. En skoggrense fra 1956 ble derfor ansett som det beste estimatet på hvor den opprinnelige grensen kunne ha vært, og ble derfor opprettholdt.

Saken over ble anket til lagmannsretten⁵⁴, men med grunnlag i rettsavgjørelsen som gjaldt grunneiendomsretten til skogen. En av partene viste til storskiftekommisjonens uttalelse om at brake og lyng hørte til eiendomsretten til skogen⁵⁵. Lagmannsretten var ikke enige i dette. Siden store områder på Stord og Fitjar ikke hadde et eneste tre, og av den grunn umulig kunne kalles skogteiger bare basert på brake og lyng. Det måtte heller tolkes som en rettighet til å gjøre seg nytte av ressursen, og ikke at man har eiendomsrett til grunnen. Samtidig var lagmannsretten klar på at i de tilfeller hvor storskiftekommisjonen ikke hadde avgjort spørsmålet om hvem som var grunneier, måtte det være lagmannsrettens oppgave å beslutte dette.

Oppsummert kan vi si at storskiftene fremdeles kan ha rettskraft. Ord og uttrykk må tolkes og tilpasses dagens forhold i henhold til det som var meningen den gangen. Der storskiftekommisjonenes avgjørelser og begrunnelser kommer til kort, må rettsvesenet ta stilling til hva som skal være gjeldende. Dette må gjøres opp mot dagens formål, da det som var meningen den gangen, ikke er like hensiktsmessig å legge til grunn i dag. De samfunnsmessige forholdene har endret seg mye, eksempelvis har behovet for ressursene en helt annen verdi nå enn før.

5.4. VURDERING AV STORSKIFTEKARTENE

Ut ifra dokumentene vi har undersøkt, starter vi med å presentere funn som er knyttet opp mot opptaking av kart. Vurderingen vår av storskiftekartene er basert på de kartene vi har funnet og

⁵⁴ LG-2009-98667

⁵⁵ Som vist til i fotnotenummer 38, jf. kapittel 5.1.3.

analysert. Det må tas høyde for at det kan eksistere andre kart som vi ikke har funnet, eller som ikke er digitalisert, og som kan ligge i lokale arkiver.

Videre vil vi analysere storskiftekartene over Vik, Stord & Fitjar i tillegg til kartet over Frøya. For å ha et sammenligningsgrunnlag når vi skal analysere storskiftekartene, har vi startet med et ordinært utskiftningskart for å forstå hvordan de skiller seg fra hverandre. Selv om storskiftet på Frøya ikke har vært del av utvalget vårt i denne oppgaven jf. kapittel 4.2.1., har arbeidet med å sette sammen og georeferere kartet vært omfattende. Og i dette arbeidet har vi oppdaget elementer i kartet som er verdt å analysere nærmere. Etne er ikke kartlagt og derfor ikke en del av analysen.

I tillegg til protokollene var både kart og skifteregnskap ofte en betydelig del av arbeidet til kommisjonene jf. kapittel 3.1. Storskiftekartene dokumenterte skiftefeltets geografiske og administrative egenskaper, som skulle vise blant annet eiendomsgrenser før og etter utskiftning, bonitet og bruk av landet.

Samlet sett vil disse dokumentene gi en god forståelse når man skal vurdere arbeidet til kommisjonene. Opptaking av kart ble ikke gjort i alle tilfeller av ulike årsaker, jf. Tabell 4. For eksempel ble ikke storskifte i Etne m.fl. kartlagt. Trolig fordi det gjaldt høytliggende fjellstrekninger, og kartlegging ble derfor ikke ansett som hensiktsmessig med tanke på hvilken tid og kostander det ville medføre. Det samme gjelder for fjellområdene i Stord og Fitjar, men her ble det utarbeidet detaljerte kart og beregninger i lavlandet som var viktig for jordbruket.

Storskifte	Navn	Kartlagt?
1	Vik	Kartlagt
2	Sveio m. fl.	Ikke kartlagt
3	Skjold m. fl.	Usikker
4	Fosnøyna	Kartlagt
5	Ørland	Kartlagt
6	Foldalen	Usikker
7	Etne m. fl.	Ikke kartlagt
8	Bømlo	Kartlagt
9	Bremanger og Daviken	Kartlagt
10	Stadtlandet	Usikker
11	Vågsøy	Usikker
12	Gurskøy	Kartlagt
13	Stord og Fitjar	Kartlagt
14	Åkra og Holmedal	Ikke kartlagt
15	Tolga	Kartlagt
16	Frøya	Kartlagt
17	Vikebygd m. fl.	Kartlagt
18	Opdal	Usikker

Tabell 4. Oversikt over kartlagte storskifter.

Nielsen deltok i begge disse sakene, og delte sine erfaringer som utskiftningskyndig medlem. Blant annet opplevde han at det var store forskjeller i arbeidsmetode:

« I to av dem der bestod av lavland med en betragtelig del av dyrkningsmark, blev kart optat. I to andre med en blanding av lavland og fjeldstrækninger optoges kart over en del av feltet, mens to blev skiftet uten kart, da det her gjaldt høiere fjeldstrækninger og sæterbeiter. »

(Nielsen, 1913/1914, s. 168)

Disse beslutningene kan sees på som kost-nytte vurderinger foretatt av kommisjonsmedlemmene, basert på hvilken tid og ressurser som ville være nødvendige. Sammen med tilleggene som kom i 1860, jf. kapittel 3.1.1, som tillot medlemmene selv å vurdere hvor det var mest hensiktsmessig å gjennomføre kartlegging, bidrar dette til å forklare hvorfor det var variasjoner i kartleggingsarbeidet.

5.4.1. DETALJER FRA ET ORDINÆRT UTSKIFTNINGSKART

For å kunne svare på hvordan et storskiftekart skiller seg fra et ordinært utskiftningskart, må vi først undersøke et slikt kart. Ved å bla gjennom arkivene finner vi mange gode eksempler på utskiftningskart, og vi har valgt dette kartet fra 1861 over innmarken til gårdene Østerbø i «Ladvigs thinglag, Sogn fogderi»:

Figur 35. Utskiftningskart over gården Østerbø (Digitalarkivet, 1859-1988, s. 188).

Kartet er tatt opp etter 1857-loven, og følger hovedsaklig gjeldende regler, jf. kapittel 3.1.1.:

- Kartet har nordpil, og er tatt opp i målestokk 1:2000.
- Det har tittelfelt med årstall og kartforfatters navn (Assistent C. U. Nitter).
- Oversikt over eiere med løpenummer og skyld (det er satt av plass til matrikkelnummer, men ikke fylt inn).

I tillegg til dette er grenselinjene før utskiftningen tegnet med sort tusj og kort stiptet linje. Grenselinjene etter utskiftningen er tegnet med lang stiptet linje og rød tusj. De nye teigene er merket med stor *litra A, B, C, D og E* for å vise ny eier etter utskiftningen.

Kartet har ikke tegnforklaring, men det var som tidligere nevnt ikke et krav før i 1912. Ellers er viktige geografiske egenskaper i skifteområdet nøye detaljert og fargelagt.

5.4.2. DETALJER FRA STORSKIFTEKARTET OVER VIK

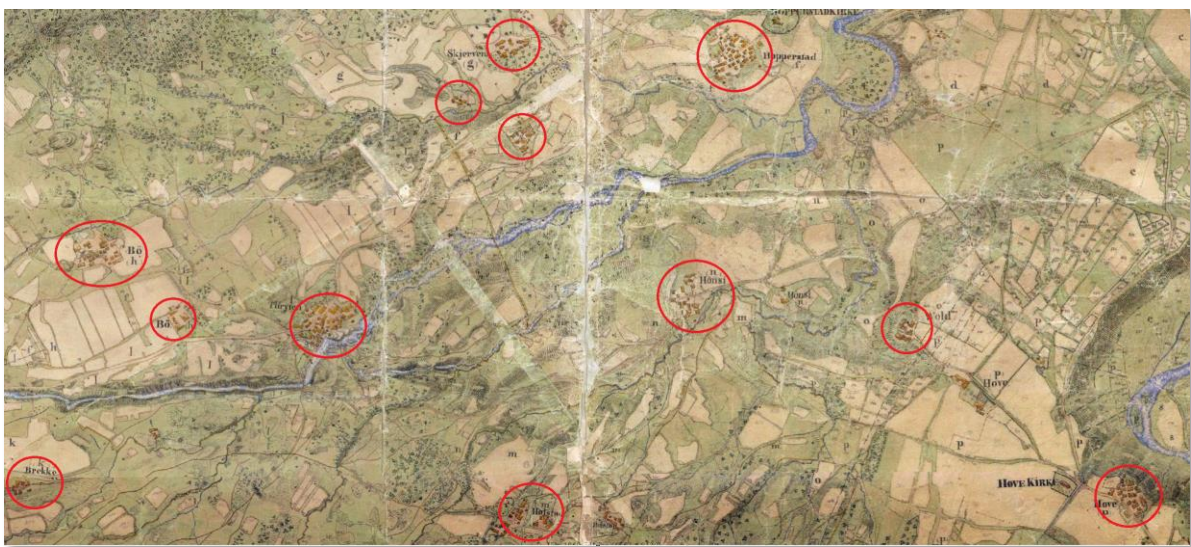

Figur 36. Storskiftekartet over Vik. Tegnet av Carl Johan Fernblad i 1859 (Digitalarkivet, 1859-1988, s. 706).

Storskiftkartet over Vik er tegnet av den svenske landmåleren C. J. Fernblad, som var formann for storskiftet. Kartet regnes av Sevatdal (1988, s. 5) som et av de «vakreste og storslagne» utskiftningskartene i Norge, og han uttalte at «Åkrane framstår som øyer i eit landskap av slått- og beiteland». Fernblad tegnet kartet med klar og tydelig fargelegging. Det sørger for god kontrast mellom kartets elementer, og gir et detaljert bilde av jordarealets sammensetning. Åker, eng og beite skiller seg tydelig fra andre kartelementer som vassdrag, skog og fjell.

Kartet gir en unik innsikt i organiseringen av jordbruket på midten av 1800-tallet, og viser hvordan teigblanding og klyngetun preget eiendomsforholdene. Dette gir kartet stor kulturhistorisk verdi, og viser hvordan jordbruk og eiendommer var organisert før storskiftet.

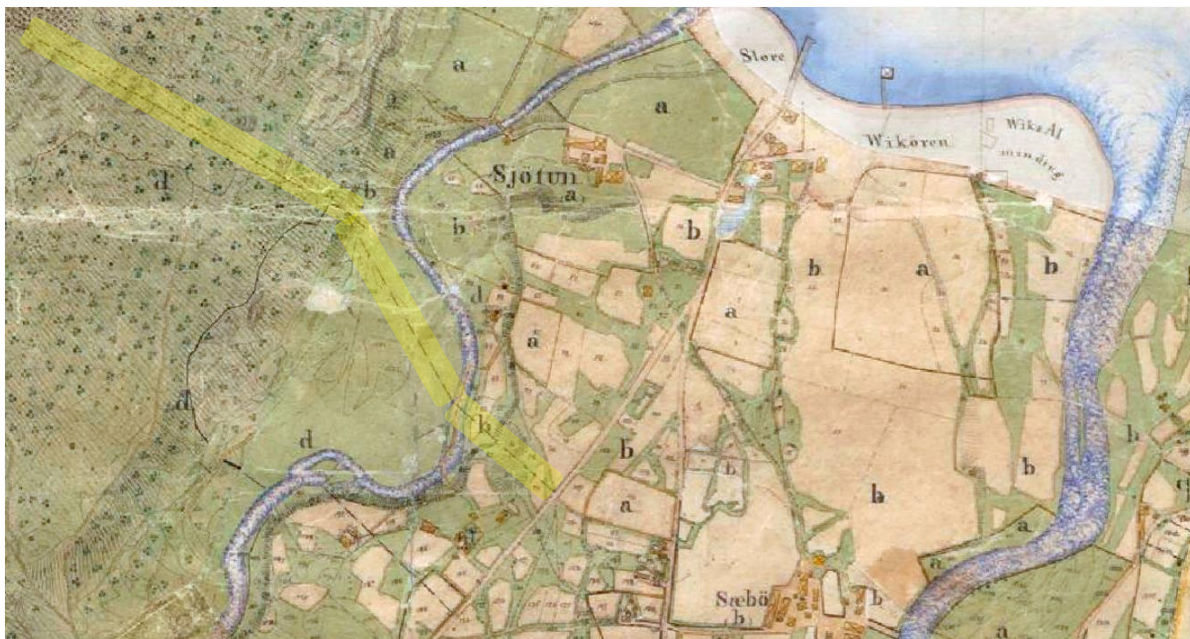

Figur 37. Ulike klyngetun i Vik 1859 med elver, grønne skoger, og gule åkre (Digitalarkivet, 1859-1988, s. 706).

Til tross for kartets mange kvaliteter er vi likevel av den oppfatning at kartet aldri ble gjort helt ferdig. Kartet følger for det meste instruksene fra veilederen av 1859, men eierne etter storskiftet har ikke blitt påført. Av sammendraget før og etter utskiftningen i protokollen, vist i figur 38, ser vi at loddeierne er listet opp med store *litra* i henhold til regelverket som beskrevet i kapittel 3.1.1. Gitt det grundige skifteregnskapet, og at både korte og lange stiplede grenselinjer er tegnet inn på kartet jf. figur 39, er det overraskende at store *litra* ikke er påført.

A.	4 Oct. 2 Oct. 13.	1/2 42	127	Sjøtorv og Stabø	Briggekommisær	Stabø
B.	6 - 2 - 5	1	1. og 4.	Stabø	Ole Nielsen	
	5 - - 22.	1	2		Anders Johansen	
	1 - 3 - 16.	1	3. a.		Norlund Olsen	
	- 1 - 2.	1	3. b.		Stens' eiendom	
C.	3 - 1 - 13.	2.	3. a.	Vänge	Capitain Fjellisch	
	10 - - 1	2.	5. b og 7.		Niels Andersen	
D.	6 - 1 - 22.	41.	126	Vik's brøstegaard	Vik's brøstegaard	
F.	4 - 4 - 22.	40.	118 og 125	Sløpperstad	Ole Olsen	

Figur 38. Viser resultatet av storskifte i Vik (Statsarkivet i Bergen, 1859-1864, s. 303).

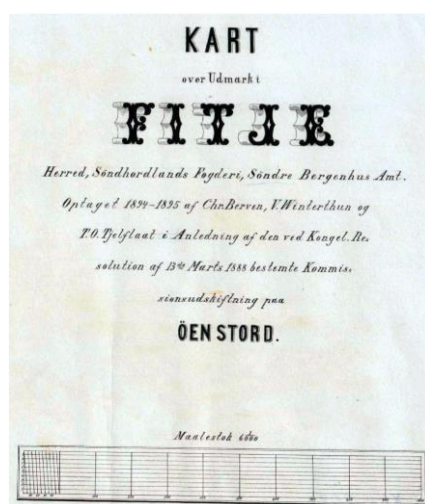

Figur 39. Utsnitt fra storskiftekartet over Vik som viser grenselinjer, men ikke riktig litra (Digitalarkivet, 1859-1988, s. 706).

5.4.3. DETALJER FRA STORSKIFTEKARTENE OVER STORD OG FITJAR

De tre storskiftekartene over Stord og Fitjar er også flotte, om enn ikke like kunstneriske som Vik-kartet til Fernblad. Til forskjell fra Vik-kartet har disse kartene alle detaljene vi kan forvente av et utskiftningskart laget etter bestemmelsene i 1882-loven. Grenselinjer etter utskiftningen er fargelagt røde med lang stiplet linje, og nye teiger markert med stor *litra* for å indikere hvem som var eier. Grenselinjer før utskiftningen er markert med sort og kort stiplet linje.

Kartene har som Vik-kartet tittelfelt og målestokk som vist i figur 40 til høyre. I tillegg har de også tegnforklaring og eieroversikt med tilhørende litra, noe Vik-kartet ikke har. I figur 41 er det utklipp fra storskiftekartet over Fitjar fra 1888, som viser eieroversikt med *litra* etter utskiftning, og tegnforklaringen. Legg merke til «Grændseskifte» i tegnforklaringen med lang stiplet linje, som viser til grenser etter utskiftning jf. kapittel 3.1.1.

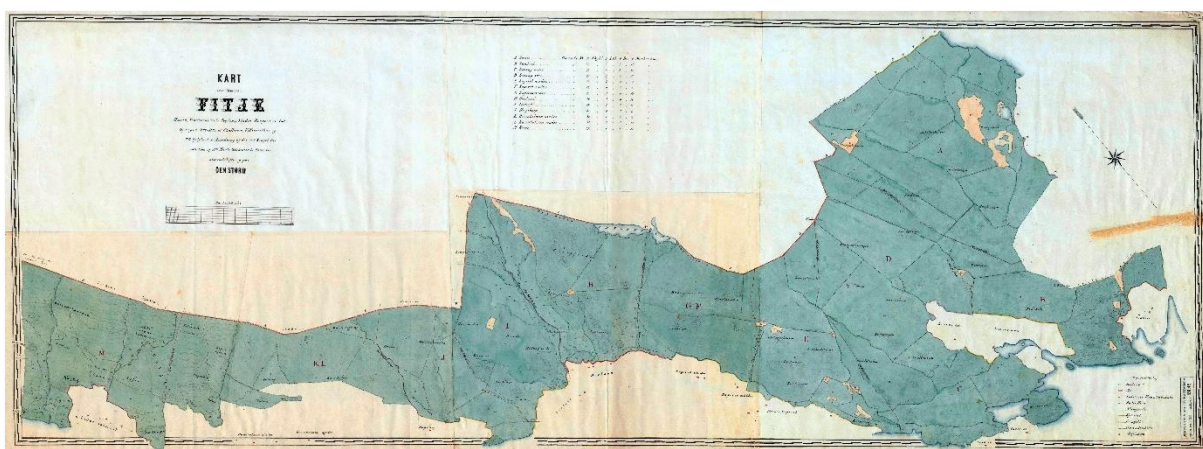
Figur 40. Tittelfelt og målestokk.

A Lande	Gaards-N ^o	70	Styld	3	Lab	0	Ba	0	Marker	Smår
B Sandvik	78	1	1	12						
C Levaag nedre	79	1	2	12						
D Levaag øvre	80	1	0	18						
E Engerik nordre	81	2	0	0						
F Engerik midtre	82	0	1	6						
G Engerik søndre	83	1	0	12						
H Horland	84	2	0	18						
I Vestrik	85	1	1	12						
J Hageberg	86	0	2	6						
K Raunholmen nordre	87	1	1	12						
L Raunholmen søndre	88	1	1	12						
M Feide	89	1	1	12						

Tegnforklaring	
	Beitemark
	Myr
	Lodeirnes Vaaningshuse
	Andre Huse
	Stengjerde
	Kjørevei
	Gangsti
	Grøndseskifte
	Skiftekers

Figur 41. Utklipp fra storskiftekartet over Fitjar som viser oversikt over eiere med litra etter utskifning, og tegnforklaring (Digitalarkivet, 1859-1988, s. 3020).

Figur 42. Storskiftekartet over Fitjar i sin helhet (Digitalarkivet, 1859-1988, s. 3020). Kartet kan sees i sin helhet i vedlegg 5: kart_Fitjar.

5.4.4. DETALJER FRA STORSKIFTEKARTET OVER FRØYA

Det var vanskelig å se hvor storslagent dette utskifningskartet er før det ble satt sammen. Som med Stord- og Fitjar-kartene har Frøyas 20 kartblad de fleste detaljene man forventer fra et utskifningskart. Grenselinjer etter utskifningen er tegnet med lang stiplet linje og fargelagt røde, men her er i tillegg nye grensemerker tydelig markert med kors. De gamle grenselinjene er tegnet med sort og kort stiplet linje. Nye teiger er markert med stor *litra*. Alle kartbladene har inntegnet tittelfelt, målestokk og nordpil. Et eksempel som viser alle disse detaljene, ser vi i figur 26 i kapittel 4.4.1.

En annen viktig detalj i disse kartbladene er hvor synlig de trigonometriske punktene er. De har vi brukt under georeferering i kapittel 5.4.5.2., hvor de også er fremhevet i figur 48.

5.4.5. GEOREFERERING

Vi kan vurdere kvaliteten og nøyaktigheten til storskiftekartene ved å georeferere de. Georefererte storskiftekart kan være relevant for parter og rettsvesenet i dag, og hvis nøyaktigheten er god nok kan de brukes til å rekonstruere grenser. Det gir også en god illustrasjon av storskiftenes omfang.

Når vi georefererer justerer vi kartets størrelse, rotasjon og plassering for å få det til å passe med dagens kart. Vi kan ytterligere tilpasse kartet ved hjelp av kontrollpunkter. Kontrollpunktene «låser» kartet til ønskede geografiske detaljer. Når kartet er georeferert kan vi vurdere nøyaktigheten ved å se hvor godt det passer med dagens terreng.

Storskiftekartene mangler referanser og/eller rutenett som tilsvarer et moderne koordinatsystem. Når vi georefererer må vi derfor finne igjen geografiske detaljer fra storskiftekartene i dagens kart. Landskapet, inkludert terreng og bygninger, endrer seg over tid, så vi må lete etter detaljer som har forandret seg lite eller ikke i det hele tatt. Kystlinjer, fjelltopper, elver, innsjøer og betydningsfulle bygninger som kirker er eksempler på slike detaljer. Som nevnt i kapittel 3.2 var kirkespir ideelle for landmålere å bruke som fastmerker. Både fordi kirker er kjente og varige landemerker, men ikke minst fordi et kirkespir ofte er godt synlig fra flere steder. Hvis vi finner slike detaljer i storskiftekartene, kan de egne seg godt som kontrollpunkter.

ESRI anbefaler å bruke minst tre kontrollpunkter, helst i nærheten av hvert hjørne av kartet. Nøyaktigheten i georefereringsprosessen måles både i meter og piksler, og det er tre forskjellige parametere vi vurderer underveis i prosessen (ESRI, u.d.):

- *Forward RMS-error* angir gjennomsnittspeilen for kontrollpunktene målt i meter (samme som bakgrunnskartets koordinatsystem).
- *Inverse RMS-error* angir feilen i piksler, det vil si feilen slik den fremkommer i bildets piksler.
- *Forward-inverse RMS-error* er et mål på nøyaktigheten av transformasjonen etter georeferering i piksler. Her sammenlignes hvor kontrollpunktet forventes å være etter transformasjon (forward), og hvor det faktisk befinner seg (inverse). Dette er en sammenlignende måling som viser avviket mellom forventet og faktisk resultat etter georeferering.

Jo lavere disse verdiene er etter georeferering, jo mer nøyaktig kan vi si at georefereringen er. Basert på vår erfaring ser vi at georefereringens nøyaktighet, reflektert i lave RMSE (RMS-error) verdier, ofte korrelerer med kvaliteten og nøyaktigheten til storskiftekartet. Med andre ord, jo bedre kartet er, desto lavere er RMSE verdiene.

For å vise variasjon i georefereringen, har vi valgt å bruke kartene fra Vik og Frøya som eksempler. Som vi har vært inne på i kapittel 4.4.1. krevde Frøya mye forarbeid før georefereringen, mens Vik er et enklere kart med færre tekniske detaljer. Dette har medført ulike fremgangsmåter, men som også fint kan benyttes på andre storskiftekart.

5.4.5.1. VIK

På 165 år har både terreng og bygninger endret seg mye i Vik, hvor det også har vært drevet jordbruk i flere hundre år. Terrenget i dag samsvarer derfor ikke nødvendigvis med kartet fra 1859. Når vi georefererte dette kartet, var det viktig å finne geografiske detaljer som fortsatt finnes på samme sted i dag.

To slike detaljer er Hopperstad stavkirke og Hove steinkirke som begge ble bygget på 1100-tallet⁵⁶. Disse kirkene, som ligger i bunnen av dalen i Vik, er godt synlige. Hvis man ikke ser den ene kirken, er det stor sannsynlighet for at man ser den andre. Fordi kirkene er så godt synlige, og er inntegnet i storskiftekartet, kan vi anta at de har vært nøye målt og brukt som fastmerker. Under georefereringen valgte vi derfor kirkene som kontrollpunkter, i tillegg til to kontrollpunkter ved knekkpunkter i elv som illustrert i Figur 43. Kontrollpunktene vises som røde og grønne siktekors.

Figur 43. Kirkene som tegnet inn i storskiftekartet.

⁵⁶ Hopperstad stavkirke ble bygget ca. 1130 (Fortidsminneforeningen, u.d.), og Hove steinkirke ble bygget ca. 1170 (Fortidsminneforeningen, u.d.).

Figur 44. Kontrollpunkter ved knekkpunkter i elv.

Georefereringen har en gjennomsnittlig forward RMSE på ca. 5 meter. Når vi undersøker det georefererte kartet ser vi at Hove steinkirke blir veldig nøyaktig, mens Hopperstad stavkirke blir litt forskjøvet. Det indikeres ved at det grønne siktekorset i figur 43 er forskjøvet fra det røde siktekorset. På Hove steinkirke er det ikke forskjøvet.

Langs elveløpene passer kartet veldig godt. I figur 44 ser vi storskiftekartet (nederst) lagt over dagens kart (øverst), og hvordan elveløpet passer sammen i begge kartene.

Totalt sett er Vik-kartet svært nøyaktig når vi tar i betraktning alder og hvor få gode kontrollpunkter det er. Hvis kartet hadde hatt inntegnet trigonometriske punkter er vi sikre på at resultatet av georefereringen ville vært enda bedre. Det georefererte kartet har vi valgt å presentere i 3D-visning for å illustrere hvordan kartet passer med fjellene og fjorden, som vist på neste side.

3D-visning av storskiftekartet over Vik

Hoyde: 2000 meter
Retning: Sor-sorost (170,65 °)
Koordinatsystem: EUREF89 UTM32
Kartgrunnlag: Maxar, Microsoft; Source: Airbus,USGS,NGA,NASA,CGLAR,NLS,OS,NMA,Geodatastyrelsen,GSA,GSI and the GIS User Community

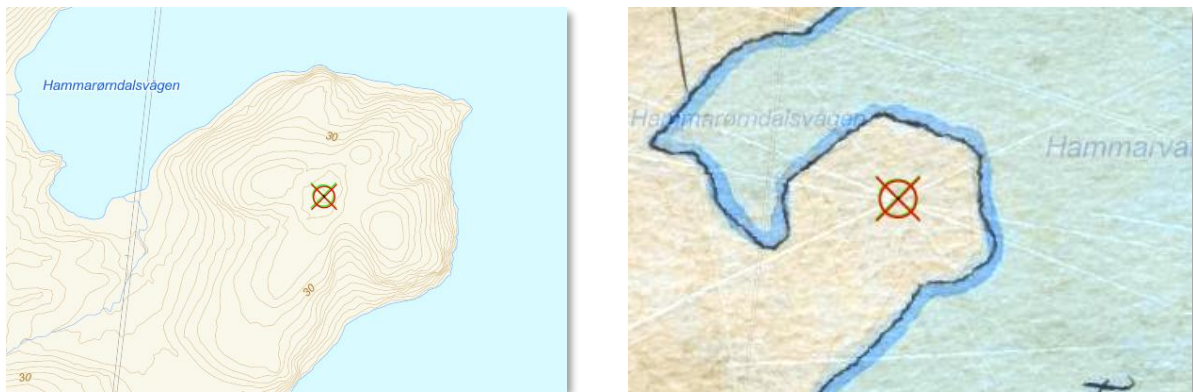
Figur 45. 3D-visning av storskiftekartet over Vik. Eget arbeid i ArcGIS, 2024.

5.4.5.2. FRØYA

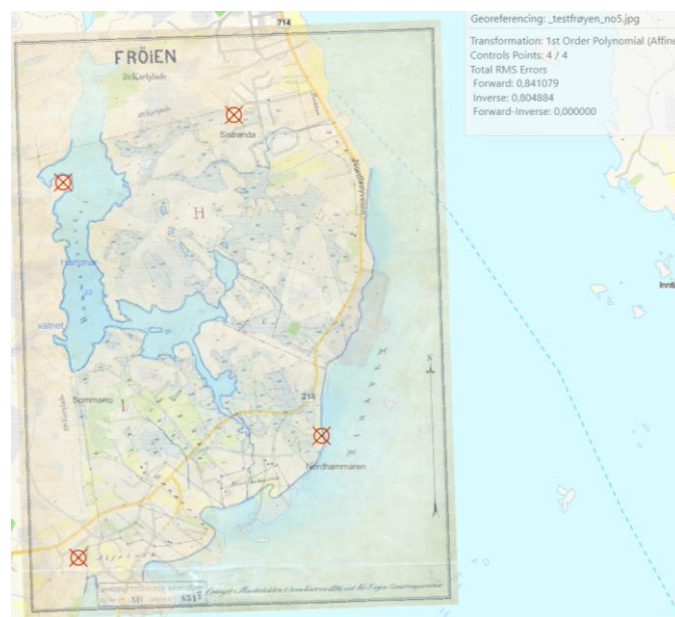
Som nevnt i kapittel 4.4.1. består dette kartet av 20 individuelle kartblader som vi har satt sammen. Formålet med å sette det sammen var å kunne vurdere storskiftets omfang, og kartbladenes nøyaktighet.

Til forskjell fra kartet over Vik, har dette kartet mange trigonometriske punkter. Og som vi har vært inne på i kapittel 3.2 var det vanlig å sette ut disse punktene på høyder i terrenget. For å finne igjen stedene de har målt fra, kan vi sammenligne kartet med høydekurver i dagens kart, som vist i figur 46. Her ser vi en detalj fra georeferering av kartblad nummer 5 i ArcGIS, hvor vi har valgt et punkt på en halvøy i en innsjø.

Figur 46. Til venstre: Kontrollpunkt og høydekurver i dagens kart. Til høyre: kontrollpunkt i trigonometrisk punkt i originalt kart. Eget arbeid i ArcGIS, 2024

I figur 47 ser vi hvor alle 4 kontrollpunktene er satt ut på 4 trigonometriske punkter.

Figur 47. 4 kontrollpunkter satt i trigonometriske punkter i kartet. Eget arbeid i ArcGIS, 2024.

Figur 48. Trigonometriske punkter er markert i kartet, her ser man også tydelige spor fra arbeidet. Legg merke til «H» (stor litra indikerer situasjon etter utskifting).

I figur 48 har vi fremhevet tre trigonometriske punkter med gule sirkler. Legg spesielt merke til linjene mellom punktene. Dette er spor etter kartarbeidet som ble gjort, og hver linje er en av sidene i en trekant som er grunnlaget for skjelettkartet. Linjene kan ha blitt streket opp i felt med diopeterlinjal på et målebord, jf. kapittel 3.2.

Kartbladene georefererte vi hver for seg med bakgrunnskartet som referanse. Først flyttet og skalerte vi kartbladene. Så satte vi ut kontrollpunkter, både i trigonometriske punkter som vist, men også langs kystlinjen. Denne metoden viste seg å være tidkrevende, men også nøyaktig. Kartblad nummer 5, som vist i figur 47, har en gjennomsnittlig forward RMSE på 0,84 m. De georefererte kartbladene ble til slutt satt sammen til et eget raster med verktøyet *Mosaic to new raster* i ArcGIS, og ble så eksportert som egen bildefil. Resultatet er vist i figur 49.

Figur 49. Alle Frøyas 20 kartblader satt sammen til ett kart (Digitalarkivet, 1859-1988, s. 1318). Eget arbeid i ArcGIS, 2024. Kartet kan sees i sin helhet i vedlegg 6: kart_Frøya.

5.5. AREALBEREGNINGER

Fordi storskiftene er større og mer uhandterbare enn ordinære utskiftninger, har det vært viktig for oss å forsøke å illustrere arealet. Selv om det ikke finnes noen helt nøyaktige arealmål på storskiftene, kan arealberegningene våre bidra til å forstå omfanget, og hvorfor det måtte opprettes egne kommisjoner for å gjennomføre slike utskiftninger.

Ved oppmåling og kartlegging av utskiftingsområdet ble det brukt forskjellige enheter for lengde og areal⁵⁷. For at arealene skal gi mening for oss i dag har vi valgt å konvertere de til meter, jf. vedlegg 3: Tabeller (ark 3 'Enheter og mål'). Vi har også illustrert omfanget til de storskiftene vi har funnet arealet til, se Figur 51 på neste side. Grunnlaget for arealberegningene våre er hentet fra «*Træk av utskiftingsvæsenets historie*» (Juvkam, 1917, ss. 62-67).

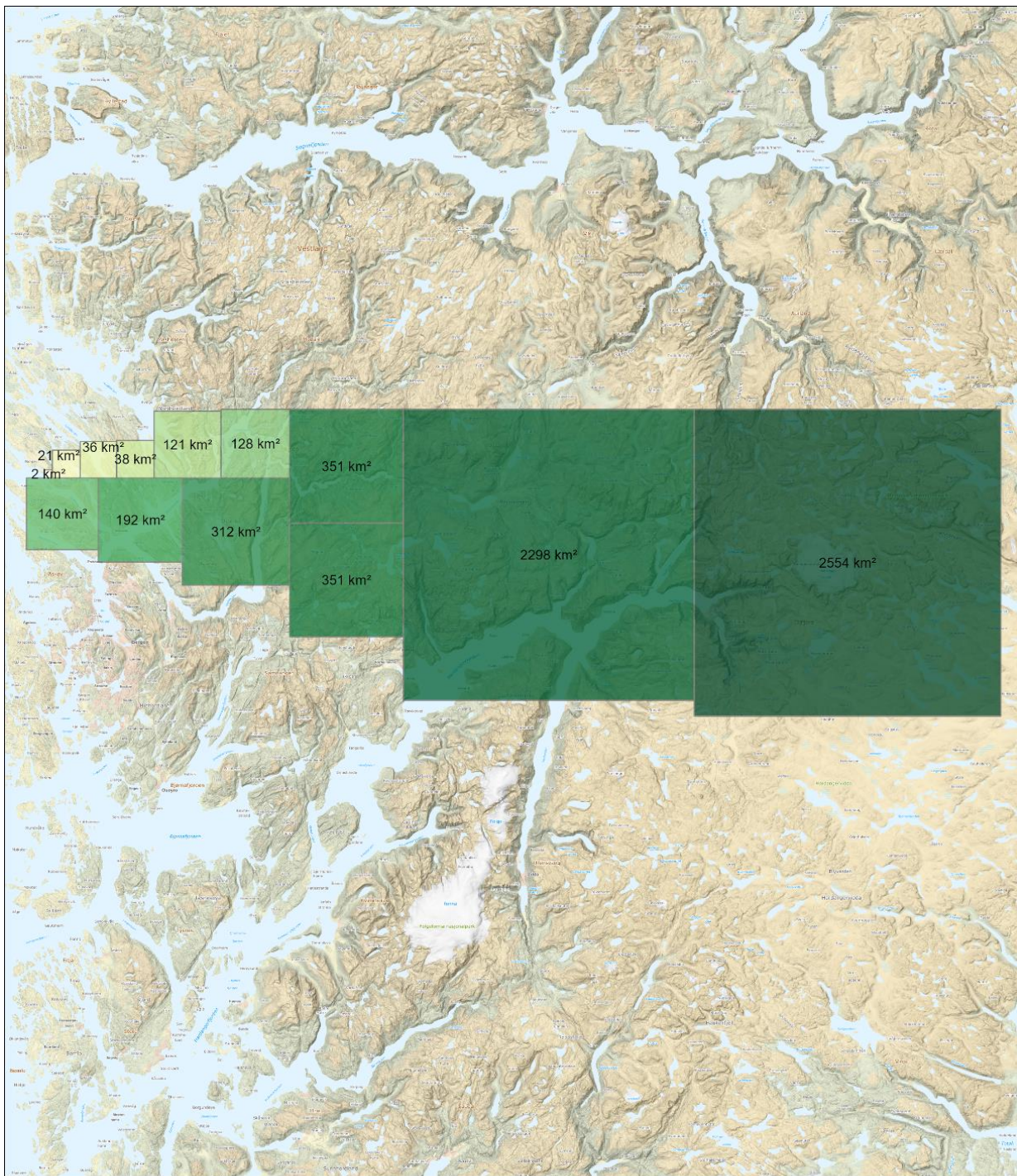
Arealer fra de kongelige resolusjonene for hvert storskifte kunne også vært grunnlag for beregningene. Disse arealene er derimot basert på undersøkelser og befaringer som ble gjort før det ble bestemt å opprette en storskiftekommisjon. Siden Juvkam sine tall er basert på opplysninger etter at storskiftene var fullført, anser vi disse som mer riktige.

Kartene vi har georeferert kan og bidra til å beregne arealet til det kartlagte området. For storskiftene på Stord og Fitjar, og i Vik, har vi tegnet polygoner rundt kartene i ArcGIS. Når polygonene blir knyttet til et koordinatsystem, og alle sidene har kjent lengde, kan ArcGIS beregne arealet automatisk. Resultatet blir et overslag fordi polygonet vi tegner ikke følger kartets terreng helt perfekt. For eksempel viser polygonene for Stord og Fitjar et samlet areal på 64 km², mot et beregnet areal på 312 km². Dette avviket på 248 km² kan forklares med at utmarken ikke er kartlagt, men er tatt med i Juvkam sine tall.

Figur 50. Polygoner tegnet rundt storskiftekartene for Stord og Fitjar. Eget arbeid i ArcGIS, 2024.

⁵⁷ I Norge var for eksempel lengdemålene mil, alen, fot, desimaltomme og linje i bruk på 1800-tallet. Arealer ble oppgitt i mål eller kvadratmil (Norges domstoler, 1859).

Storskiftenes omfang

Vik, 2 km ²	Frøya, 121 km ²	Stord og Fitjar, 312 km ²
Fosnøyna, 21 km ²	Gurskøy, 128 km ²	Stadlandet og Sveio m.fl., 351 km ²
Ørland, 36 km ²	Bremanger og Daviken, 140 km ²	Etne m.fl., 2298 km ²
Bømlo, 38 km ²	Vikebygd m.fl., 192 km ²	Tolga, 2554 km ²

Koordinatsystem: EUREF89 UTM32
Kartgrunnlag: Norges grunnkart WMS - Kartverket / Geonorge, 2024

0 10 20 30 40 50 kilometer

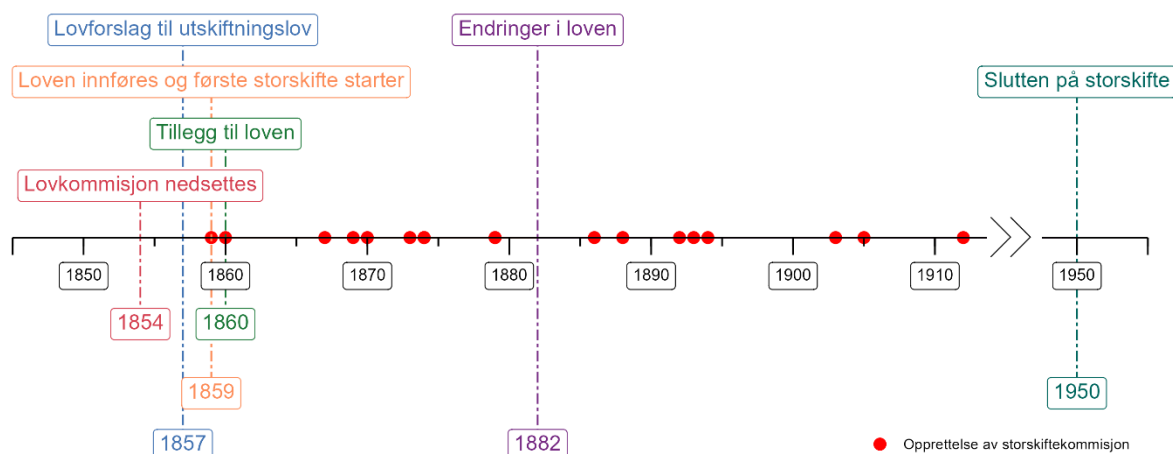

Figur 51. Storskiftenes omfang illustrert. Arealene strekker seg fra Bergen i vest til Hardangervidda i øst. Eget arbeid i ArcGIS, 2024.

5.6. OPPSUMMERING - STORSKIFTE OVER TID

Avslutningsvis for kapittelet *Analyse og funn*, vil vi gå litt bredere ut for å få med noen viktige hendelser, som det strategiske utvalget i kapittel 4.2.1. ikke dekker. Tidslinjen under illustrerer i hvilke perioder det var størst aktivitet, og hva som kan ha medvirket på grunnlaget for opprettelse og utførelse.

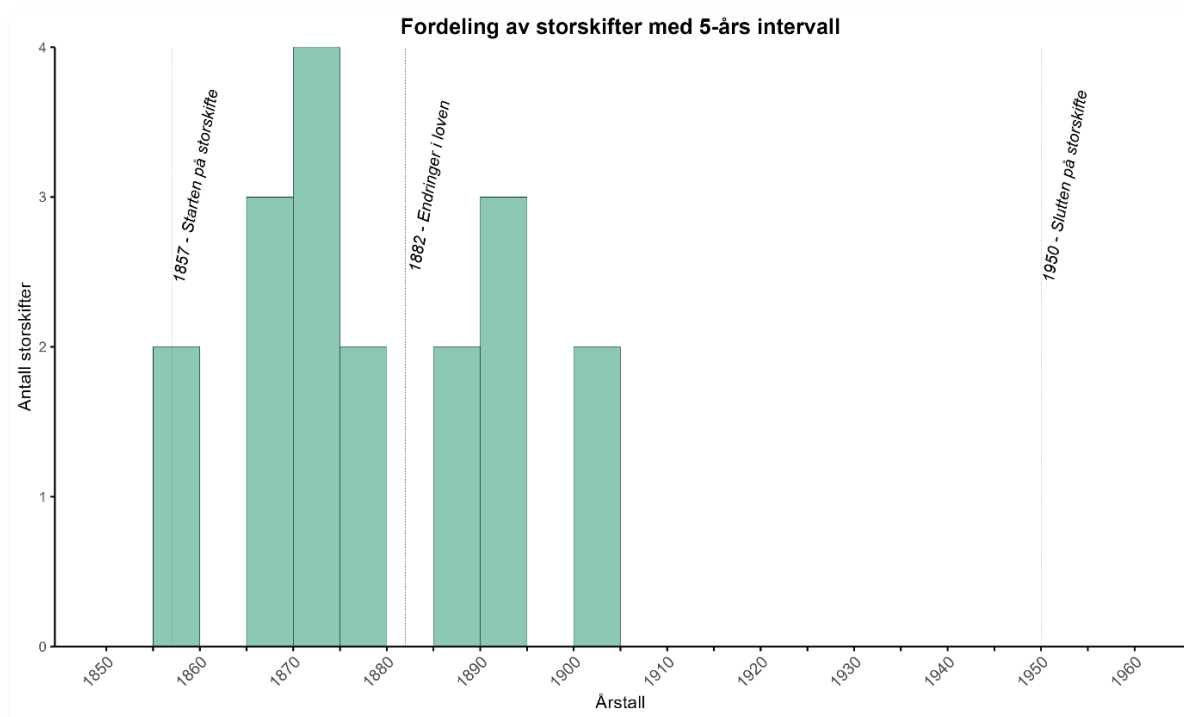

Figur 52. Tidslinje med viktige hendelser og opprettelse av kommisjoner. Eget arbeid i R, 2024.

I Figur 52 er opprettelse av storskiftekommisjoner markert med røde punkter. I Departements-tidende finner vi at det er søkt om flere storskifter enn de som ble opprettet. Det viser seg at det var stor pågang, og at det var vanskelig for staten å imøtekomme alle søknadene, ofte på grunn av mangel på midler. For eksempel ble det aldri opprettet kommisjoner for fellesskapet i Fusa, og heller ikke for Nes & Gol (Departements-tidende, 1879, ss. 561-562).

I tillegg ble flere søknader om storskifte utsatt, og rekvirentene måtte søke gjentatte ganger før de fikk det innvilget som i Etne jf. kapittel 5.1.2. Et annet eksempel er søknaden for utmarkssameie i Tolga som ikke ble innvilget før 1893. Dette til tross for at første søknad ble sendt inn allerede i 1863, og deretter i 1866 og 1874 (Departements-tidende, 1894, s. 50).

Grafen i Figur 53 viser at over halvparten av storskiftene ble opprettet før 1882-loven trådte i kraft. Sett i forhold til hvor lenge det var hjemmel til å opprette storskiftekommisjoner, så var det her en klar overvekt.

Figur 53. Antall storskifter opprettet i 5-års perioder; basert på en sammensetning av kilder. Eget arbeid i R, 2024

Norge stod etterhvert ovenfor krigstid, som naturlig nok førte til utfordringer og forsinkelser i pågående arbeider. Kildene gir inntrykk av at det ble generelt lavere interesse i å rekvirere storskifte, som vi også kan se av figur 53. Lovendringen i 1882-loven, som påla partene en viss andel av kostnadene, var en medvirkende årsak til dette. Et eksempel på det var fra et folkemøte i Ålen i Trøndelag, hvor det ble heftig debatt om hvorvidt et storskifte skulle igangsettes eller ikke. Folk var skeptiske til en slik utskiftning, og hvilke konsekvenser det ville medføre. Frykten for å måtte betale for et storskifte som de verken trengte eller ønsket var et av motargumentene. Det var også spekulasjoner om skjulte motiver, og folk lurte på hva som var «den virkelige reelle tanke» (se Figur 54). Det hele endte med en avstemning der et klart flertall var imot storskiftet (Adresseavisen, 1928).

Der blir intet storskifte i Aalen.

Et masse møte lørdag stemte mot med overveldende majoritet, etter en lang og skarp debatt.

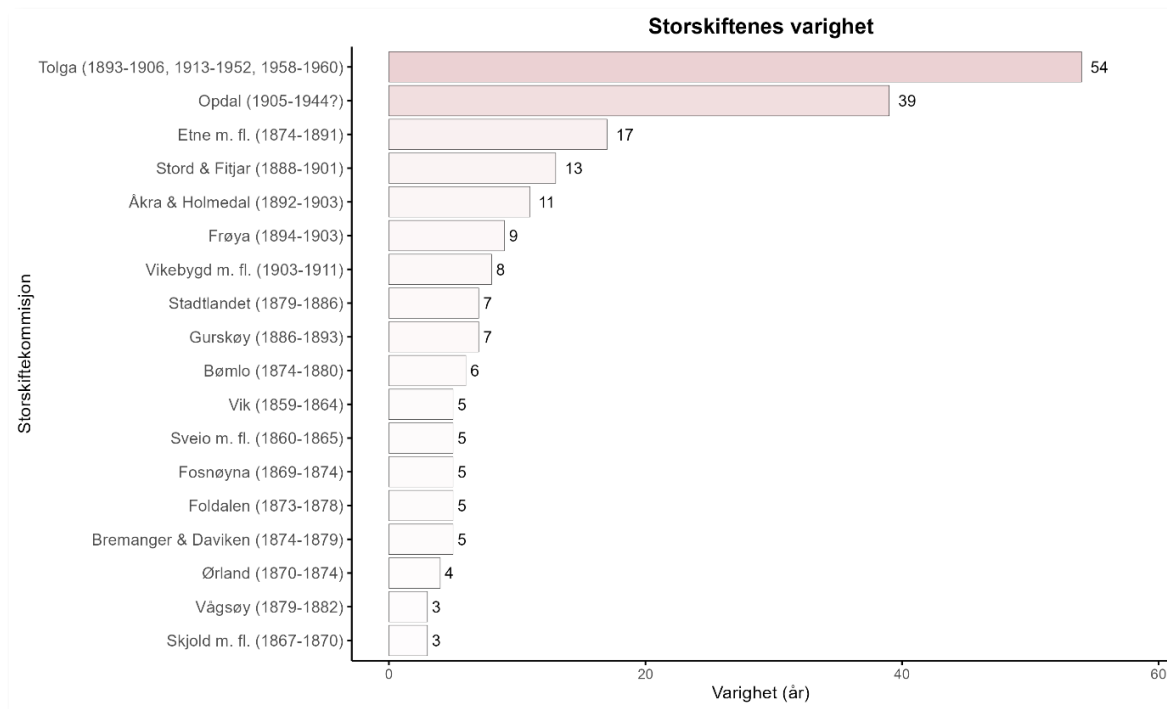
Gårdbruker Skårdal: „Vi er redd utlendinger“.
Direktør Lange: „Troll vær dig selv nok“.

Høiden: Det har vært dårlige forhold i Aalen, lang tid. Men nu er det blitt den reneste babels forvirring. En gang het det at storskifte var nødvendig av hensyn til de arbeidsledige småbrukere. En annen gang at brukene skulde gjøres større, nu heter det at det er for å gjøre dem verdifullere. Det går rundt for mig og mange andre. Hvad er den virkelige reelle tanke ved storskifte.

Figur 54. Folkemøte i Ålen (Adresseavisen, 1928, s. 2) (vår utheving).

Vi finner at det var to viktige kriterier for å få opprettet en storskiftekommisjon; vilje til å betale og interesse for å få gjennomført storskifte. Disse var gjensidig og til dels avhengig av hverandre, på den måten at den enes vilje påvirket den andres interesse. Når kriteriene ikke lengre var oppfylt mistet det sin hensikt, og opplevdes mindre nødvendig for både staten og alle involverte.

Figur 55. Storskiftenes varighet basert på en sammensetning av kilder. Opdal har spørsmålsteget fordi sluttdato er ukjent, men er fremdeles under arbeid i 1944. Eget arbeid i R, 2024.

Det var store variasjoner i tiden som ble brukt på de ulike forretningene, noe som kan leses av søylene i figur 55. Videre er det tydelig at utskiftningslovene har hatt en viss påvirkning på denne variasjonen. Storskiftene som ble gjennomført med hjemmel i 1857-loven, ligger i all hovedsak i bunnen av figuren, som tilsier at det var bedre tilgang på ressurser og fokus på effektivitet. Unntaket var Etnekommisjonen, men som tross alt var av de største storskiftene i Norge på alle måter.

Det krevdes mye av kommisjonens medlemmer, som måtte være fullt og helt dedikert til arbeidet med storskifte i mange år, i motsetning til ordinære utskiftninger som ikke krevde like mye. Arbeidsmengde, værforhold og krevende terreng, gjorde det utfordrende. Tilstandende ble omtalt av Nielsen (1913/1914) som harde og stusselige:

Under det omfattende arbeidet «*maatte kommissionen føre et fuldstændig teltliv*». På grunn av mangel på mat og utstyr samt regntunge somre, var det «*saameget ondt, at det gik utover helbreden*». Særlig med tanke på den flere mil lange stiftsgrensen, som

«maatte sættes oppe i de høieste nuter og fjeldtopper», mens teltleiren lå nede i dalene, og dermed førte til lange arbeidsdager. Kommisjonen kunne risikere å bruke store deler av dagen på å komme seg til toppen, uten at de fikk utført arbeidet sitt om været skulle slå om eller det ble dårlig sikt (Nielsen, 1913/1914, s. 169).

Noget av det første der toges fat paa, var at opgaa og fastsætte den flere mil lange stiftsgrænse, og da den maatte sættes oppe i de høieste nuter og fjeldtopper, mens teltleiren med folk og hester holdt til i dalene og de lavereliggende strøk, var arbeidet forbundet med strabadser foruten paa arbejdsstedet hver morgen og aften frem og tilbake og den hele dag med kun litt niste i lommen. Naar hertil kommer, at baade teltene og utrust-

Figur 56. Nielsens beskrivelser av forholdene under Etnekommisjonen (Nielsen, 1913/1914, s. 169).

Dette var nok ikke uvanlig for storskifter generelt, da et gjennomsnittlig storskifte varte i 6,5 år. Det er også viktig å ta i betraktning de forholdene som var på den tiden, og som ikke kan sammenlignes med hvordan lignende arbeid ville vært utført i dag.

6. DRØFTING AV RESULTAT

I dette kapittelet skal vi drøfte de resultater som vi har kommet frem til gjennom vårt arbeid i kapittel 5: *Analyse og funn*. Under hvert delkapittel vil vi presentere problemstillingene på nytt, slik at det kommer klart frem hva som svarer på spørsmålene vi har stilt.

6.1. FORMÅL OG ETABLERINGEN AV STORSKIFTEKOMMISJONENE

Hva var formålet med storskiftet, og hva dannet grunnlaget for å etablere en egen kommisjon for slike saker?

Initiativet til utskiftning av de store fellesskapene kom som et svar på det økende presset på ressursene. I flere av områdene hvor det ble gjennomført storskifte, var ordinær utskiftning forsøkt utført mange ganger uten hell. Grunnen til dette var et unormalt høyt antall parter og at områdene var for store. I tillegg kom oppgavene med behandling av rettigheter og grensefastsetting, som gjorde dette til svært kompliserte saker. Ofte var det mange konflikter i fellesskapene, som gjerne hadde eksistert i lang tid.

På grunn av fellesskapene var det umulig å behandle en enkelt sak uten å involvere flere andre gårder. Ordinære utskiftninger ville dermed ført til store økonomiske belastninger for noe som var helt nødvendig. Samtidig ville sakene vært vanskelig å utføre uten de mandater og bevilgninger som storskiftekommisjonene fikk. Dette medførte at utskiftning på vanlig måte ble utsatt på ubestemt tid, da det tidligere hadde vært mangel på rettslige virkemidler i 1821-loven.

Det er ingen tvil om at storskifte som sakstype ble opprettet for å bøte på manglende bestemmelser. Oppretting av storskifte var et positivt tiltak for å få i gang utskiftning uten at partene måtte dekke kostnadene. Eiendomsforholdene skulle tross alt bli bedre. Formålet var å omorganisere på en slik måte at ressursene kunne utnyttes mer effektivt og forsvarlig. Først og fremst for eiendommene, men òg samfunnet generelt. Sånn var det den gangen, og slik er det i dag.

Staten kunne ikke kreve at en slik utskiftning ble gjennomført, selv om det ville være positivt for samfunnet ellers. Det var opp til én eller flere av partene å søke om opprettelse av en storskiftekommisjon, og peke på de utfordringer de stod ovenfor. Staten kunne på bakgrunn av innholdet i søknaden, bestemme hva saken skulle omfatte på deres bekostning.

En annen utfordring var at det var opp til staten å bevilge penger til storskifte, og kompetanse til å gjennomføre saken gjennom budsjettering. Det er nok en mulighet for at budsjettet forhindret fremgang og effektiv utførelse. Slik vi tolker det hadde staten høyere ambisjoner enn det som var realistisk, sett i forhold til storskiftenes omfang og kompleksitet. Det skulle utdannes kompetente menn, utarbeides kart og utføres utskiftning i en helt annen skala enn tidligere. Staten forstod nok raskt at dette ble for omfattende og kostbart, siden de bare 1 år senere frafaller kravet om kart.

Staten hadde opprinnelig et mål om å oppløse fellesskapene med innføring av 1857-loven, men bestemmelsene var kanskje ikke tilstrekkelige. 1882-loven fremstår derimot mer utfyllende. Én lovparagraf var nå delt opp i ni bestemmelser for hvordan storskiftene skulle gjennomføres. Bestemmelsen om å pålegge partene en del av kostnadene, gjorde at de ble mer restriktive til å rekvirere. I tillegg til at de skulle betale, skulle de også bidra til arbeidet. Det er rimelig å anta at *tid var penger* den gangen også. Påvirkningsfaktorer kunne eksempelvis være fattigdom, og den fysiske påkjenningen.

Man kan vel si det slik at med bare 18 storskiftesaker i en periode på 90 år, gikk ikke dette så effektivt som staten hadde håpet på. På 1900-tallet blir det bevilget lite penger til disse sakene, og det ligger litt i kortene at det skulle opphøre etter hvert. Dette kan ha en sammenheng med manglende etterspørsel og at det kostet mer enn nytten. I loven av 1950 overtar jordskifteretten ansvaret for sakene, og partene overtar alle utgifter.

Formålet med storskifte var å løse opp i utfordringene knyttet opp mot de kompliserte fellesskapene i utmarken, som hindret muligheten for utvikling. Grunnlaget for å etablere en egen kommisjon var at de ordinære rettsmidlene ikke var tilstrekkelige for effektiv utskiftning av de store fellesskapene.

6.2. FORSTÅELSE AV EIENDOMSBEGREP OG STORSKIFTETS RELEVANS

Hva var grunnlaget for å forstå eiendomsbegrepene den gangen, og på hvilken måte kan resultatet av et storskifte ha betydning i dag?

Det viktigste for å forstå hva som dannet grunnlaget for eiendomsbegrepene på den tiden, var i all hovedsak vurderingen av verdien og bruken av områdene. Det var verdien i beite eller skogen som var interessant. For oss er det helt klart at grunneierspørsmålet hadde liten eller nærmest ingen betydning før i tiden. Videre forstår vi det slik at eiendomsbegrepene både var og er dynamisk, i den forstand at eiendomsforholdene stadig er i utvikling.

Vi hadde forventet bedre kjennskap til hva som ble lagt i eiendomsbegrepene, og at de derav hadde en mer ensartet betydning. Så viser det seg imidlertid at det var full forvirring. I vurderingen av hva som ligger til grunn for ulike begreper, må man ta høyde for utviklingen som har skjedd. Hva som den gangen var å regne som en definisjon kan man ikke nødvendigvis legge til grunn i dag. I tillegg er det ikke bare ulike tolkninger i teorien som skaper utfordringer, men også i stor grad den enkeltes personlige oppfatning av de forskjellige begrepers omfang. Det er naturlig å si at skjønn over hvem som hadde rett til hva ikke bare ble utført av fagfolk, men også av parter innad i et fellesskap.

Partene selv var sikker på hva som var sine rettigheter. Noen mente de hadde særeie, mens andre bruksretter. På denne måten oppstod det konflikt om hva som skulle bli den rette avgjørelsen. Fra definisjonen er fellesskapet satt under ett, på den måten at alle eide det samme, bare med ulik andel. Vår tolkning er at forholdet taler mer om et uordnet sambruk, enn ett sameie.

Realiteten var mange plasser at folk brukte områdene som sitt eget, og tok ikke hensyn til andre. Konsekvensen av at ressursene lå i fellesskap, var at de både ble oppbrukt og ødelagt. Samtidig hadde bruksmønsteret etablert seg over mange år og generasjoner, som gjorde det vanskelig å motsette seg andres bruk og utnytting av ressurser. Terskelen for å gå imot en akseptert bruk kan derfor ha vært høy.

I tillegg til frykten for det nye og ukjente, kan det tenkes at mange av partene opplevde situasjonen som belastende. Både med tanke på gjennomføringstiden, og på hvilken måte resultatet ville berøre dem og deres rettigheter. Selv om partene hadde rett til å uttale seg, og påvise tidligere bruk i området, var det likevel opp til storskiftekommisjonen å lage den beste løsningen for alle involverte.

Utøving av skjønn var en utfordrende faktor, som resulterte i at storskifteprosessen varierte generelt. Skjønn var nok en absolutt nødvendighet, all den tid de lokale og regionale forholdene hadde så store variasjoner. Skifteområdene kunne bestå av ulike ressurser, som beite, skog, torv og egnede oppdyrkningsarealer m.m. Disse ressursene hadde ofte ulik verdi på forskjellige steder i landet, men dette kunne også være tilfelle helt ned på lokalt nivå. For eksempel var det ulikt hvem som fikk grunneiendomsretten på Stord og Fitjar. Rettigheter som man forventet skulle utføres på lik linje, ble behandlet ulikt da ressursen hadde ulik verdi i de to kommunene.

Den faktiske bruken til partene i et fellesskap var med å definere hva de fikk rettigheter til, så lenge det kunne påvises. Flere hundrevis av parter førte naturlig nok til en omfattende utredning

som bestod av vitneavhør og tvistebehandling. Det var heller ikke problemfritt for kommisjonen å finne ut hvem som hadde en reel rettighet, og hvem som hevdet eierskap basert på hvordan de hadde brukt området over lengre tid.

Eiendomsbegrepene den gangen ble forstått på grunnlag av ressursens verdi og den faktiske bruken av områdene i ulike deler av landet, helt ned på lokale nivå. Storskiftekommisjonenes avgjørelser har betydning for dagens eiendomsforhold, forutsatt at de fremdeles er gjeldende.

6.3. STORSKIFTEKARTENE

Hvordan varierte praksisen ved opptaking av kart, og på hvilken måte skiller storskiftekartene seg fra ordinære utskiftningskart på den tiden?

Når det gjelder variasjon i opptaking av kart kommer det klart frem at dette var med grunnlag i endringene som ble gjort i 1860. Etter dette var det en skjønnsmessig vurdering utført av kommisjonene, om hvorvidt kart skulle opptas. Denne vurderingen skulle gjøres med tanke på områdets verdi. Hvis det ble ansett som nødvendig for skiftefeltet, og verdien var av en viss størrelse, skulle kart opptas. Kart ville forlenget arbeidet i stor grad. I områder hvor selve utskiftningen var svært kompleks, med eksempelvis store og høytliggende arealer, ble kart nedprioritert. Dette er både Etne- og Stordkommisjonen gode eksempler på.

Staten kunne fremdeles bestemme at det skulle opptas kart gjennom den kongelige resolusjonen, noe som også kommisjonen kunne avgjøre ved skjønn. Slike skjønnsmessige vurderinger ble tatt av kommisjonens medlemmer, som ikke var de samme i alle sakene. Disse tilfellene må jo kunne hevdes å være en medvirkende årsak til variasjonen i opptaking av kart.

Som tidligere nevnt forlot Fernblad Vik-kommisjonen i 1861 når han dro tilbake til Sverige. Det kan forklare hvorfor Vik-kartet aldri ble gjort helt ferdig. Men hans erfaring med svenske utskiftninger kan også ha vært en årsak til at kartet ikke har samme utforming som andre storskiftekart. Det var som tidligere nevnt i kapittel 3.1.1. sett på som en utfordring at utskiftningsmenn skulle få opplæring i Sverige fordi eiendomsforholdene der ikke var de samme som i Norge.

I vårt arbeid med oppgaven har vi identifisert at 10 av 18 storskifter har tilhørende kart. Disse kartene indikerer at det i flere tilfeller ble ansett som nødvendig å gjennomføre helt eller delvis kartlegging. Vi har ikke fått gjennomført grundig analyse av alle 10 storskiftekartene, og sammenligningsgrunnlaget vårt med bare ett ordinært utskiftningskart gjør det vanskelig å konkludere med forskjeller mellom de to karttypene. Til ettertanke skulle

sammenligningsgrunnlaget vårt vært utvidet, slik at vi sammenlignet storskiftekartene med flere utskiftningskart.

På grunn av storskiftenes faktiske størrelse har disse kartene ofte en annen utforming og detaljgrad enn ordinære utskiftningskart. Utskiftningskartene har gjerne flere detaljer, noe som er naturlig siden de ofte dekker et mindre areal og færre parter. Det ville vært vanskelig, kostbart og tidkrevende for kommisjonene å kartlegge så store områder i samme detaljgrad som ved vanlige forretninger.

I storskiftekartene for Vik, Frøya og Stord & Fitjar finner vi variasjoner i detaljgrad. Vik-kartet skiller seg ut med mange geografiske detaljer og en kunstnerisk utforming, men følger ikke alle bestemmelsene i regelverket tilhørende 1857-loven. Frøya og Stord & Fitjar følger bestemmelsene i stor grad, men er ikke like vakre. Det er imidlertid mange likheter mellom disse kartene og det ordinære utskiftningskartet, noe som er naturlig siden de i utgangspunktet skal ha fulgt de samme bestemmelsene.

Vik-kartet mangler også tekniske detaljer som trigonometriske punkter og siktelinjer, noe som gjør det vanskeligere å vurdere kartets nøyaktighet. Hvis disse elementene hadde vært tegnet inn, ville vi med større sikkerhet kunne georeferere kartet. I tillegg mangler kartet en tegnforklaring, noe som kunne hjulpet oss å forstå de forskjellige grenselinjene. Dette ville vært verdifullt i forbindelse med en eventuell tvist eller rettssak. Vi kunne også ha brukt disse detaljene til å vurdere metodene som ble brukt under oppmåling og kartlegging. Det er av den grunn vi mener at Vik-kartet har en kulturhistorisk verdi mer enn noe annet.

De fleste storskiftekartene følger målestokken fastsatt i bestemmelsene, bortsett fra kart over store områder som Bremanger og Daviken, Tolga og Vikebygd. Disse har en målestokk som var utenfor anbefalingen i bestemmelsene, sannsynligvis på grunn av de store arealene disse storskiftene dekket.

Gårdsnavn eller oversikt over eierne er ikke ført inn på alle storskiftekartene slik bestemmelsene sier. I vår analyse er det bare Stord og Fitjar som har denne informasjonen. Dette kan skyldes det store antallet parter som vanligvis var involvert i et storskifte, i motsetning til en ordinær utskiftning. Tegnforklaring er det også bare Stord og Fitjar som har.

Det er også variasjon i hvordan litra føres på kartet. For Vik har ikke store litra blitt påført kartet. Andre kart, som Stord og Fitjar, har bare store litra blitt påført. Alle kartene har imidlertid

inntegnede grenselinjer iht. bestemmelsene. Nordpil og tittelfelt er elementer som alle kartene i vår analyse har, og som følger bestemmelsene.

Vi finner også at antall kartblad er en forskjell mellom storskiftekart og ordinære utskiftningskart. I registrene ser vi at ordinære utskiftningskart som regel består av bare ett kartblad. Storskiftekartene har derimot ofte mange flere kartblad; for eksempel har storskiftekartet for Frøya 20. Tolga kunne også vært tatt opp over flere kartblad for å unngå en målestokk utenfor anbefalingene.

Kart som er delt opp i flere kartblad kan derimot være vanskeligere å vurdere med hensyn til nøyaktighet og omfang, hvis vi setter de sammen for å se hele området. Denne prosessen kan påvirke kartets nøyaktighet negativt og skape utfordringer med georeferering. I motsetning til dette kan et ordinært utskiftningskart med ett kartblad relativt enkelt georefereres.

Det er også en forskjell i hvordan kartene er arkivert og registrert. Storskiftekartene mangler ofte viktig informasjon i registeret, noe som gjør kartene vanskelige å finne. De ordinære utskiftningskartene har ofte mer relevant informasjon i registeret, selv om det også her finnes mangler.

Praksisen ved opptaking av kart varierte basert på skjønnsmessige vurderinger av områdets verdi, og lokale forhold som påvirket utskiftningsarbeidet. Storskiftekartene skiller seg fra ordinære utskiftningskart ved at de omfatter mye større arealer. Det fikk innvirkning på målestokk, detaljnivå, antall kartblad og arkivering.

6.4. ETTERMÆLE

Avslutningsvis vil vi svare for hvilken betydning storskiftene hadde, og fremdeles har, både i positiv og negativ forstand.

Som tidligere nevnt har kommisjonenes avgjørelser rettskraft, all den tid det ikke har skjedd noe annet som opphever den. Storskifte i Vik er et godt eksempel på hvordan utviklingen i jordbruket har gjort at resultatet har liten eller ingen betydning i dag. Forretningen ble utført over innmark for over 150 år siden, og det er rimelig å anta at utbygging i forbindelse med befolkningsvekst og samfunnsutvikling for øvrig har hatt sin påvirkning.

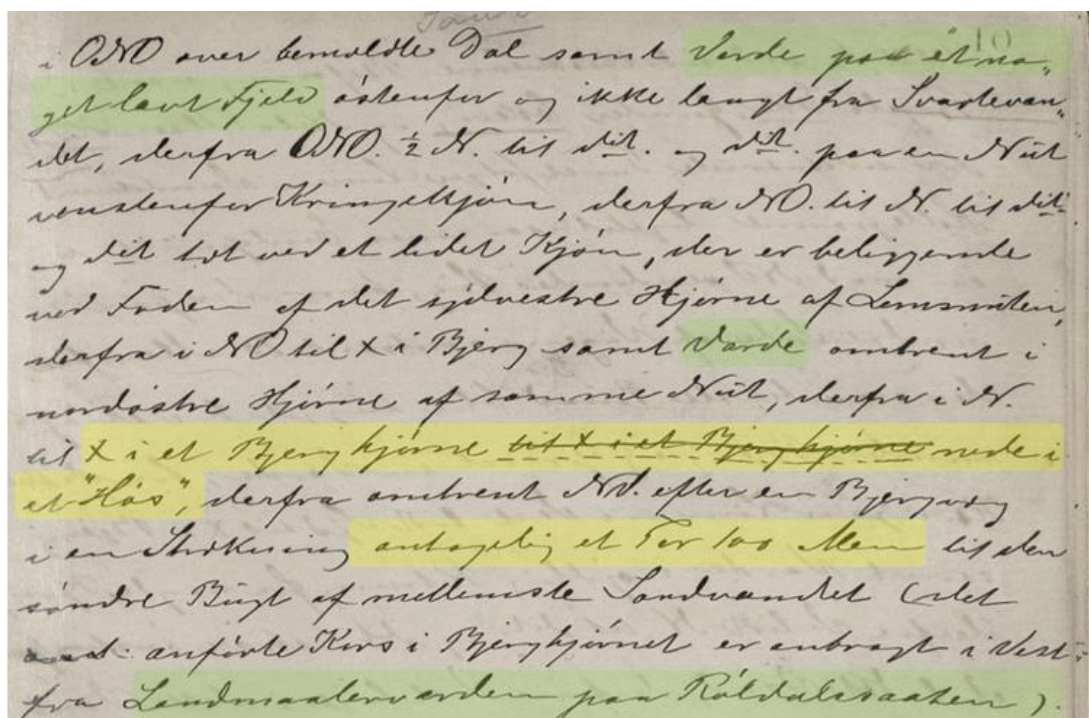
Verdien etter storskiftet i Vik vil nok dreie seg om det kulturhistoriske og kanskje en ære av å ha vært først ut. Storskiftekartet er absolutt vakkert, men spørsmålet er om innholdet tjente til formålet, eller om flotte detaljer har gått på bekostning av viktige elementer. Det var jo tydelig

flertall som ønsket arbeidet stoppet, og av den grunn er det nærliggende å tro at resultatet hadde liten betydning for befolkningen.

Fordi de resterende storskiftesakene gjelder utmark og fjell, er ikke ettermålet sammenlignbart med Vik. Selv om Etnekommissjonen foregår over lang tid, var stort i omfang og ikke ble kartlagt, er protokollen innholdsrik. Det er ikke tvil om at det ble lagt ned mye arbeid og ressurser i saken, så i ettertid er det synd at arbeidet ikke resulterte i tilhørende kart og skifteregnskap. Når det er sagt, er det forståelig at nødvendigheten av å kartlegge et så stort fjellområde ikke hadde noen særlig hensikt. Resultatet var at store deler av fjellet skulle fortsette å være i fellesskap, men under ordnede forhold i et eller flere jordsameier⁵⁸.

Protokollen er det eneste som gjenstår etter storskiftet, og i figur 57 ser vi at her er mye informasjon. Med tanke på skriftspråket den gangen er den tung å lese, og tidvis vanskelig å forstå. Mange ord og uttrykk er fra en svunnen tid. Det er ikke usannsynlig at dette også fra tid til annen har fått konsekvenser for forståelsen av de ulike rettighetsbegrepene.

Figur 57. Utdrag fra storskifteprotokollen til Etnekommissjonen (Digitalarkivet, 1874-1886, s. 10a) (vår utheving).

Det at protokollen finnes i transkribert versjon gjør det absolutt lettere, som vi ser i figur 58. Vanskelige ord og uttrykk kan likevel være en utfordring, all den tid vi ikke forstår hva de

⁵⁸ «Jordsameige, grunnareal som ligg i sameige mellom fleire grunneigedommar og der sameigepartane inngår i grunneigedommane.» Jf. Matrikellova § 5 bokstav d.

betydde den gangen. Det er også verdt å nevne at kommisjonen gjorde store antagelser i sine beskrivelser, når de anslår «et Par 100 Alen»⁵⁹ fra ett punkt til ett annet. Sannsynligvis ville det medført en hel del leting ved forsøk på å gjenskape grensene i dag. Samtidig var nok fjelltopper med tilhørende varder⁶⁰, grensepunkter som var enkle å finne igjen på et senere tidspunkt. Disse forsvinner ikke, og beholdt ofte samme navn opp gjennom tidene.

Fra sidstbeskrevne Punct gaar Linien i ONO over bemeldte Dal samt Varde paa et noget lavt Fjeld østenfor og ikke langt fra Svartevandet, derfra ONO. 1/2 N. til d^{it} og d^{it} paa en Nut venstenfor!! Kringekjøn, derfra NO. til N. til d^{it} og d^{it} tæt ved et lidet Kjøn, der er beliggende ved Foden af det sydvestre Hjørne af Lemsnuten, derfra i NO til X i Bjerg samt Varde omtrent i nordøstre Hjørne af samme Nut, derfra i N. til X i et Bjerghjørne nede i et "Høs", derfra omtrent NV. efter en Bjergvæg i en Strækning antagelig et Par 100 Alen til den søndre Bugt af mellemste Sandvandet (det anførte Kors i Bjerghjørnet er anbragt i Vest fra Landmaalervarden paa Røldalssaaten), fra nævnte Bugt af mellemste Sandvandet følger Linien dette Vand indtil den østre Bugt af samme omtrent i Vandets øverste Ende.

Figur 58. Utdrag fra transkribert versjon av protokollen, med samme utheving som i figur 57 (Arkivverket, 2023, s. 11).

I motsetning til Etnekommisjonen etterlater Stordkommisjonen et mer fullstendig dokumentasjonsgrunnlag, som i utgangspunktet skal gjøre det enklere å tolke og forstå innholdet i saken. Men det som er utfordrende er at vi befinner oss i en helt annen tid, og dette er en faktor som krever en helt egen forståelse. Det som var viktig og tillagt en viss verdi den gangen, er ikke direkte overførbart til samfunnet i dag.

Eksempelvis var landbruket den største inntektskilden på den tiden, og gårdbrukere var avhengig av oppdykningsarealer og beiteområder som grunnlag for drift. I dag går utviklingen i en helt annen retning, og det som bøndene en gang forsørget oss med kan enkelt importeres. Grunnlaget for drift har altså endret seg enormt. Dette kan nok antas å påvirke vår forståelse, eller potensielt føre til misoppfatning, av hva som dannet grunnlaget for å kreve eiendomsrett i særeie eller i et sameie den gangen.

Særeie var jo veldig viktig for partene i Stordkommisjonen, og i de fleste tvistene framsatte partene krav om særeie. Historisk sett var det denne eierformen som var vanlig, mens de store fellesskapene var nok gjerne et resultat av jorddeling internt på gårdene, og gjennom arv. Resultatet var at hjemmeutmarken ble utskiftet til særeie, og fjellet ble liggende i fellesskap. Det ble gjort et stort poeng av at fellesskapet måtte deles i to, Stord og Fitjar, og steingjerde

⁵⁹ Ifølge våre beregninger er 100 Alen omtrent 125 meter, basert på verdier i vedlegg 3: Tabeller (ark 3 'Enheter og mål')

⁶⁰ Landmålervarde har kjente koordinater og ble brukt som siktepunkt under oppmålingen (Engeland, 2021, s. 138).

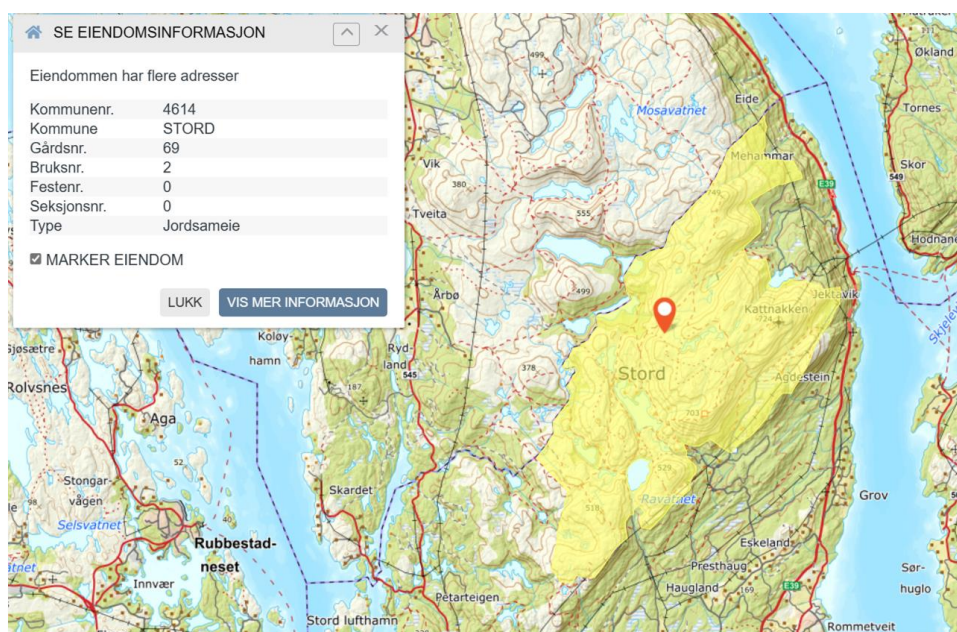

skulle settes opp i grenselinjen innen 8 år. Ifølge styreleder i Fitjar fjellsameige ble dette steingjerdet aldri satt opp i fjellet, kun i hjemmetmarkene (Rimmereide, 2024).

Kommissionen afgav efter granskninger af vedkommende forhold enstemmig sådant **skjon: Gjærde i præstegjældsgrænsen mellem Stord fjeldbeite og Fitjar fjeldbeite** bliver at opføre inden 8 - otte - år fra udskiftningens ikrafttræden.

Figur 59. Utklipp fra transkribert versjon av storskifteprotokollen (Arkivverket, 1888-1911, s. 185)

Fra matrikkelen ser vi at jordsameie i Stord og Fitjar eksisterer i dag, men grunnbøkene sier ingenting om storskiftets medvirkning, da matrikkelenhetene ble opprettet i henholdsvis 2012 og 2015.

Figur 60. Utklipp fra norgeskart.no som viser matrikkelenheten Stord Fjellsameige.

Figur 61 viser et utdrag fra grunnboken til *Stord Fjellsameige* hvor det er registrert 134 matrikkelenheter som eiere, med ulikt fordelte andeler av en total eierbrøk på 100 000. At jordsameiet i det hele tatt er tinglyst⁶¹ i grunnboken, sikrer eiernes rettigheter for fremtiden. Dette kan være viktig fordi både Stord- og Etnekommissjonen har vært i rettssystemet flere ganger i nyere tid.

⁶¹ Tinglysning av rettigheter i grunnboken gir rettsvern fordi opplysningen anses å være pålitelig (Sevatdal, 2017, s. 419).

Grubboksinformasjon fra Statens kartverk	Data uthentet: 01.05.2024 kl. 22.35
Kommune: 4614 STORD	Oppdatert per: 01.05.2024 kl. 22.34
Gnr: 69 Bnr: 2	

Grubboksinformasjon

HJEMMELSOPLYSNINGER

Rettighetshavere til eiendomsrett

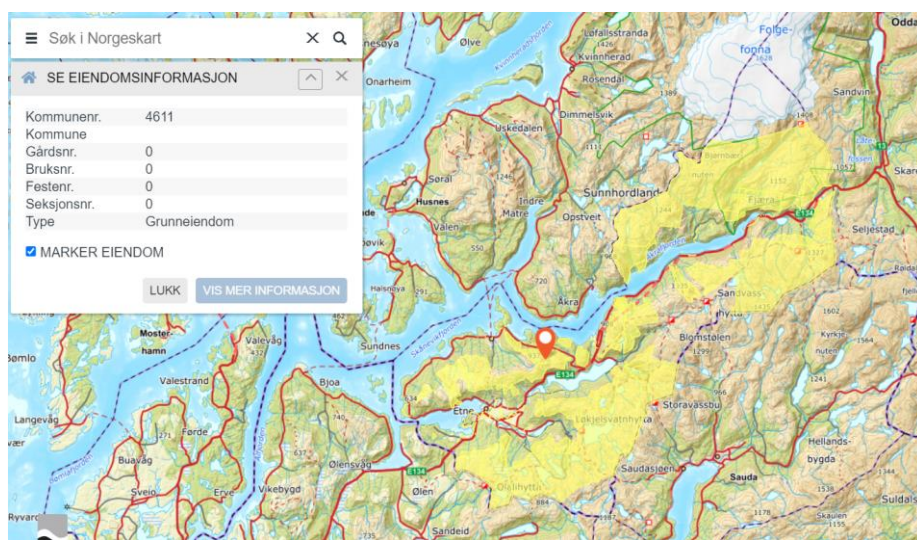
JORDSAMEIE IHT MATRIKKELLOVEN § 14
MATRIKKELENHETER MED ANDEL I JORDSAMEIET:

2015/364835-2/200 27.04.2015	OPPRETTELSE AV JORDSAMEIE KNR:4614 GNR:4 BNR:1 KNR:4614 GNR:4 BNR:2 KNR:4614 GNR:4 BNR:3 KNR:4614 GNR:4 BNR:4 KNR:4614 GNR:4 BNR:5 KNR:4614 GNR:5 BNR:1 KNR:4614 GNR:5 BNR:2	IDEELL: 239/100000 IDEELL: 239/100000 IDEELL: 337/100000 IDEELL: 137/100000 IDEELL: 140/100000 IDEELL: 1260/100000 IDEELL: 1260/100000
---------------------------------	---	--

Figur 61. Grubboksopplysninger for Stord Fjellsameie hentet fra Kartverket, se vedlegg 9: Grubboksutskrift.

Dokumentene etter storskiftet kan brukes som en del av et påstandsgrunnlag i sak for blant annet jordskifteretten. For å kunne bruke disse i rettssystemet, er det partene som må finne frem til dem. Det forutsetter at partene er kjent med at dokumentasjon om eiendommens opprinnelse kan finnes gjennom ulike arkiv. Grubboken skulle helst ha vist til arkivreferanser. I dette tilfelle er det rett og slett for nytt, og matrikkellovens § 14⁶² åpner på sett og vis opp for å kunne registrere ufullstendige opplysninger i grubboken i dag.

I motsetning er ikke fjellsameiet i Etne registrert i matrikkelen, på den måten at det mangler gårds- og bruksnummer og dermed tilhørende grubbok, jf. Figur 62. Denne skal i utgangspunktet gi eieren rettsvern, noe som blir vanskelig når man ikke vet hvem som er eier.

Figur 62. Utklipp fra norgeskart.no som viser hvordan fjellområdet i Etne og omegn

⁶² «Jordsameige kan registrerast i matrikkelen [...] når det er gjort sannsynleg at eininga er eit jordsameige. Jordsameige kan registrerast sjølv om det ikkje er fullstendig avklart kven som har partar i sameiget og kor store partane er.», jf. Matrikkellova § 14 første ledd.

Et annet problem som kan oppstå er at eiendommen eller deler av denne blir gjenstand for sak i rettsvesenet, og det ikke kommer klart frem hvem som skal kalles inn som part. Samtidig viser forskning fra 2013 at 11% av utmarken i Norge er «eierløs», i tillegg til at det i flere andre utmarksområder er uklarheter i eierforholdet (Bakken, 2013). Det finnes store verdier i utmarken. For eksempel skog, vann, beite, arealer, jakt m.m. Flere kan ha interesse i disse, både det offentlige og private. Slike uoversiktlige forhold kan ha negative konsekvenser for eiendom og/eller eiere.

Oppsummert kan vi konkludere med at storskiftene på flere måter har betydning i dag. Både med tanke på dokumentene vi sitter igjen med, men og resultatene som har etablert seg gjennom bruken i tiden etter.

7. SLUTTORD

Arbeidet med denne oppgaven har bestått av flere viktige trinn. Først å finne frem til relevante historiske kilder, så tolke de, og til slutt videreformidle dem på en forståelig måte. Det har vært spennende, men også utfordrende. Gjennom denne prosessen har vi fått en dypere forståelse av det valgte temaet og de metodene som brukes innenfor historiske dokumentstudier.

Problemstillingene som vi har valgt var krevende å besvare, da det er en modningsprosess å forstå helhetsbildet av storskifte og alt det innebar. Vi kunne med fordel vært bedre til å spisse problemstillingen. Samtidig som et så omfattende kildegrunnlag var vanskelig å avgrense.

Vårt inntrykk er at andre kan ha interesse og nytte av vår studie. Med et ønske om å videreformidle den kunnskapen vi har fått, vil vi gjøre materialet tilgjengelig på storskifte.no. På denne nettsiden kan andre enkelt finne en oversikt over storskiftene med protokoller, sammendrag og ferdige kart, med henvisninger til de originale kildene.

Vi håper at våre funn kan bidra til videre undersøkelser innenfor dette området og kanskje inspirere andre til å utforske lignende temaer.

7.1. MULIGHETER FOR VIDERE ARBEID

Som vi har nevnt flere ganger gjennom oppgaven, var storskiftene et omfattende arbeid som har etterlatt seg store mengder dokumentasjon. Hvert storskifte har sin egen unike historie, og ved enkeltstudier kan man oppdage nye lokale historiske hendelser som ikke har blitt belyst tidligere. Dette kan være særegne praksiser, lokale konflikter, eller andre sosiale forhold som kan ha hatt langvarige effekter på samfunnet. Av den grunn kunne det vært interessant å fordype seg i spesifikke storskifter, slik som Randi Brekke har gjort for Vik. Spesielt interessant ville det vært å studere en av de storskiftesakene som har mottatt minst oppmerksomhet i ettertid.

Rekonstruksjon og digital kartlegging kan gjøres ved bruk av grensebeskrivelser i storskifteprotokoller, og ville vært en relevant oppgave for storskifter uten kart. Å digitalisere grensene for Etnekommisjonen var arbeid vi ønsket å gjøre, men ikke fikk tid til.

Vi mener det er mange muligheter, da det fremdeles er lite kunnskap om flere av storskiftene.

LITTERATURLISTE

- Adresseavisen. (1928, mai 21). Det blir intet storskifte i Aalen. *Adresseavisen*, 162(120). Henta april 28, 2024 frå <https://www.nb.no/items/aa724ce938a575f766d2635bfdb94abf?page=0>
- Andersen, G. (2020, april 15). *Dokumentstudier*. (Holbergprisen i skolen) Henta mai 04, 2024 frå NDLA: <https://ndla.no/article/23360>
- Arkivverket. (1888-1911). Avskrift fra Sorenskrivaren i Sunnhordland, I.B. b. 3 Storskifteprotokoll for Stord og Fitjar 1888-1911. 1-210.
- Arkivverket. (2023, oktober 10). Avskrift fra Sorenskrivaren i Sunnhordland I.B.b. 8 Storskifteprotokoll Etne m.m. 1874-1886. 1-221. (Y. Nedrebø, Red.) Henta frå Arkivverket.
- Augdahl, O. (1882). *Lærebog i landmåling*. P. T. Mallings boghandels forlag.
- Bakken, J. D. (2013, januar 02). *Hver tiende utmarkseiendom står uten eier*. Henta 12 mai, 2024 frå Nationen.no: <https://www.nationen.no/ssb/teig/naturvern/hver-tiende-utmarkseiendom-star-uten-eier/s/23-148-13878808>
- Brandt, F. (1878). *Tingsretten, Fremstillet efter den Norske lovgivning*. Kristiania: N.W. Damm & Søn. Henta frå <https://www.nb.no/items/149326487bc571169cc2be8d77420a78?page=5>
- Brandt, F. (1892). *Tingsretten, Fremstilt efter den Norske lovgivning* (Tredje oplag. utg.). Kristiania: N.W. Damm & Søn. Henta mai 03, 2024 frå <https://www.nb.no/items/7e94f7fe984dae6ba4c4bef4bc90a611?page=3>
- Brekke, R. (1993). *Utviklinga av driftseininga i Vik ved midten av 1800-talet*. Universitetet i Bergen.
- Collet, C., & Engelsen, B. (Red.). (1894). *Departements-tidende*, s. 50. Henta april 28, 2024 frå <https://www.nb.no/items/9852a67bb0d63688cefd15f71db3efcc?page=101>
- Collet, C., & Grundt, O. (Red.). (1879). *Departements-tidende*, s. 561. Henta april 28, 2024 frå <https://www.nb.no/items/e47b6ef6ed766d2291c0a6982effe6c6?page=603>
- Collet, C., & Kjerulf, A. (Red.). (1874). *Departements-tidende*(46), ss. 811 - 812, 817 - 829. Henta frå <https://www.nb.no/items/93e9eed68206251c5e1b2b06aa33ab1f?page=861>
- Collet, C., & Kjerulf, A. (Red.). (1875). *Departements-tidende*. Henta frå <https://www.nb.no/items/f6232ac4137806fa87f1500503ef821f?page=0>
- Collet, J., & Kyhn, L. (1854, April 17). *Departements-tidende*, 26(16), ss. 241 - 253. Henta April 03, 2024 frå <https://www.nb.no/items/f2a2a07f9aa647bf4da7ffe2629afda1?page=289>
- Collett, C., & Engelsen, B. (Red.). (1888). *Departements-tidende*, s. 226. Henta april 28, 2024 frå <https://www.nb.no/items/fa76ee2de9d455a20a230a46e0427eb8?page=273>
- Collett, C., & Kjerulf, A. (Red.). (1870). *Departements-tidende*, ss. 249-257. Henta 04 29, 2024 frå <https://www.nb.no/items/1ce8d5c36017de7fe1245d4ab1eaa8b7?page=293>
- Collett, C., Helliesen, H., & Bonnevie, N. (Red.). (1860). *Departemets-tidende*, s. 917. Henta frå <https://www.nb.no/items/a628414e3bb626955d9d79917f88b284?page=281>
- Collett, C., Jensen, C., & Helliesen, H. (Red.). (1859). *Departements-Tidende*, 31, ss. 301-302. Henta mai 19, 2024 frå <https://www.nb.no/items/a244d4a5bb8694a3198280b36152b57d?page=3>
- Den norske Advokat- og Sagførerforening. (1908). Norsk Retstidende. *Dom af 12 Februar 1908 i L.nr. 16/1*. Henta mai 15, 2024 frå <https://www.nb.no/items/5996f19339f1de6ef4940fcdf848cc2a?page=217>

- Digitalarkivet. (1859-1988). *Jordskifteverkets kartarkiv, RA/S-3929/T - Hedmark og Sør-Østerdal jordskifterett*. Henta frå Digitalarkivet: <https://media.digitalarkivet.no/view/58611/1>
- Digitalarkivet. (1859-1988). *Jordskifteverkets kartarkiv, RA/S-3929/T - Nord- og Midhordland jordskifterett*. Henta frå Digitalarkivet: <https://media.digitalarkivet.no/view/58619/1>
- Digitalarkivet. (1859-1988). *RA/S-3929 Jordskifteverkets kartarkiv, serie T - Sogn og Fjordane jordskifterett*. Henta frå Digitalarkivet: <https://media.digitalarkivet.no/view/58620/2>
- Digitalarkivet. (1859-1988). *RA/S-3929 Jordskifteverkets kartarkiv, serie T - Sør-Trøndelag jordskifterett*. Henta frå <https://media.digitalarkivet.no/view/58622/1>
- Digitalarkivet. (1874-1886). *Sunnhordland sorenskrivar, SAB/A-2401/1/F/Fb/Fbb/L0008: Storskifteprotokoll Etne m.fl.* Henta frå Digitalarkivet: <https://media.digitalarkivet.no/view/105453/1>
- Digitalarkivet. (1918-1955). *Sunnhordland sorenskrivar, SAB/A-2401/1/G/Ga/Gaf/L0006: Panteregister nr. II.A.f.6, 1918-1955*. Henta frå Digitalarkivet: <https://media.digitalarkivet.no/view/11981/104>
- Dybdahl, A. (2020, september 28). *kirkebakken i Store norske leksikon på snl.no*. Henta april 24, 2024 frå Store norske leksikon: <https://snl.no/kirkebakken>
- Engeland, S. (2021). *Høyde over havet - Hvordan fjellene våre ble målt og satt på kartet* (1. utg.). Fri Flyt.
- Eriksen, G. K. (1990). *Alders tids bruk* (Skriftserie nr. 8. utg.). Tromsø: Institutt for rettsvitenskap, Universitetet i Tromsø. Henta mai 4, 2024 frå <https://www.nb.no/items/5eff1e8dcc7461579745d0317de2e2b0?page=1&searchText=alders%20tids%20bruk>
- Eriksen, G. (2022, juli 21). *matrikkelskyld*. Henta frå Store norske leksikon: <https://snl.no/matrikkelskyld>
- ESRI. (u.d.). *Overview of georeferencing*. Henta frå ESRI: <https://pro.arcgis.com/en/pro-app/latest/help/data/imagery/overview-of-georeferencing.htm>
- Falkanger, T., & Falkanger, A. T. (2016). *Tingsrett*. Universitetsforlaget AS.
- Falkanger, T. (2017, desember 9). *herlighet*. (Universitet i Oslo) Henta april 26, 2024 frå Store norske leksikon: <https://snl.no/herlighet>
- Fortidsminneforeningen. (u.d.). *Hopperstad stavkyrkje*. Henta frå Fortidsminneforeningen: <https://fortidsminneforeningen.no/museum/hopperstad-stavkyrkje/>
- Fortidsminneforeningen. (u.d.). *Hove steinkyrkje*. Henta frå Fortidsminneforeningen: <https://fortidsminneforeningen.no/museum/hove-steinkyrkje/>
- Gausland, G. (1947). *Utskiftingsloven av 1882. Kommentarer: Terminologien i utskiftingslovene og i skogloven av 1863*. Oslo: Aschehoug & Co. Henta mai 08, 2024 frå https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2017111748247
- Gisle, J. (2021, desember 29). *sakfører*. (Store norske leksikon) Henta mai 09, 2024 frå Store norske leksikon: <https://snl.no/sak%C3%B8rer>
- Gisle, J., & Boe, E. M. (2023, november 24). *kasuistisk lov*. Henta mai 12, 2024 frå Store norske leksikon: https://snl.no/kasuistisk_lov

- Gjelsvik, N. (1936). *Norsk Tingsrett* (Vol. 3). (E. Solem, Red.) Oslo. Henta frå <https://www.nb.no/items/26ba07e63bd6eb927ae8bc395262ed98?page=7>
- Grendahl, T. (1959). *Jordskifteverket gjennom 100 år*. Oslo: Det kongelige Landbruksdepartement. Henta frå <https://www.nb.no/items/a86b1a3c47076ced9d64d3a049b4705c?page=5&searchText=storskifte>
- Hjort, M. A. (2019). Rettshistorisk metode og tolkning av historiske tekster. I J. Ø. Sunde (Red.), *Fordom og forventning - Ei handbok i rettshistorisk metode* (ss. 16-47). Akademisk publisering.
- Hoem, A. I. (1986). *Norge på gamle kart*. Oslo: J.W. Cappelens Forlag as. Henta mai 19, 2024 frå <https://www.nb.no/items/2ae1086825b390b294fe54531257daca?page=129>
- Holmestrand et. al. . (1970). *Aschehougs konversasjonsleksikon. 11: Khabarovsk-kåter* (5. utg.). (A. Holmestrand, L. Størmer, E. Tveterås, & H. Vogt, Red.) Oslo: H. Aschehoug & Co. (. Nygaard). Henta mai 06, 2024 frå <https://www.nb.no/items/578d69663a63f0954b172492c191d652?page=239>
- Ingulfsvand, L. L. (1859-1913). *Gruppebilde av tre menn som driver med landmåling*. Henta frå DigitaltMuseum, Levanger Fotomuseum: <https://digitaltmuseum.no/011015156802/gruppebilde-av-tre-menn-som-driver-med-landmaling>
- Justis- og beredskapsdepartementet. (1857, oktober 12). Lov om Jords og Skovs Udskiftning af Fælleskab. Henta april 28, 2024 frå <https://www.nb.no/items/b2b36240fe78196b54ef0f9eea0823e5?page=405>
- Juvkam, O. (1917). *Træk av utskiftningsvæsenets historie*. Kristiania : Grøndahl & Søn's Boktrykkeri.
- Juvkam, O. (1921). *Departementsskrivelser m.v. vedrørende utskiftningsvesenet*. Kristiania: Grøndahl & Søn's boktrykkeri.
- Kartverket. (2023, desember 21). *Slik kartla vi landet*. Henta frå Kartverket: <https://www.kartverket.no/om-kartverket/historie/slik-kartla-vi-landet>
- Kartverket. (u.d.). *Autorisasjon av eiendomslandmålere*. Henta frå Kartverket.no: <https://www.kartverket.no/eiendom/autorisasjon-av-eiendomslandmalere>
- Keiserud, E. (2023, oktober 21). *god tro*. Henta april 28, 2024 frå Store norske leksikon: https://snl.no/god_tro
- Langnes, M. (2018). *Utskiftningsrett og gardsskipnad*. Oslo: Instituttet for sammenlignende kulturforskning - Novus forlag.
- Larsen, S. (1968). *Landmåling*. Universitetsforlaget.
- Lid, O. (1959). Egedomsrett og bruksrett. *Norsk tidsskrift for jordskifte og landmåling*, 51. Henta april 02, 2024 frå <https://www.nb.no/items/986fe275104b2a5e30fd41e732426e61?page=0&searchText=eigedommsrett>
- Lindeqvist, J. (1857). *Optegnelser under en agronomisk forretningsreise i Lister og Mandals amt i sommeren 1856*. Christiania. Henta frå https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2008112703009

- Lokalhistoriewiki. (2017, mars 17). *Syndmøre Practiske Landhuusholdningsselskab*. Henta april 19, 2024 frå Lokalhistoriewiki:
https://lokalhistoriewiki.no/wiki/Syndm%C3%B8re_Practiske_Landhuusholdningsselskab
- Lokalhistoriewiki. (2023, april 20). *Departements-Tidende*. Henta april 19, 2024 frå Lokalhistoriewiki: <https://lokalhistoriewiki.no/wiki/Departements-Tidende>
- Lokalhistoriewiki. (2024, april 12). *Kongelig resolusjon*. Henta april 19, 2024 frå Lokalhistoriewiki: https://lokalhistoriewiki.no/wiki/Kongelig_resolusjon
- Lokalhistoriewiki. (2024, mars 12). *Leksikon:Edsvorne menn*. Henta frå Lokalhistoriewiki: https://lokalhistoriewiki.no/Leksikon:Edsvorne_menn
- Lokalhistoriewiki. (2024, mars 12). *Leksikon:Stemplet papir*. Henta frå Lokalhistoriewiki: https://lokalhistoriewiki.no/wiki/Leksikon:Stemplet_papir
- Lokalhistoriewiki. (2024, mars 12). *Leksikon:Syn og skjønn*. Henta frå Lokalhistoriewiki: https://lokalhistoriewiki.no/wiki/Leksikon:Syn_og_skj%C3%B8nn
- Lokalhistoriewiki. (2024, mars 12). *Leksikon:Tinglag*. Henta mai 09, 2024 frå Lokalhistoriewiki: <https://lokalhistoriewiki.no/wiki/Leksikon:Tinglag>
- Lokalhistoriewiki. (2024, mars 12). *Oppsitter*. Henta mai 19, 2024 frå Lokalhistoriewiki: <https://lokalhistoriewiki.no/wiki/Oppsitter>
- Lokalhistoriewiki. (2024, Mars 13). *Proprietær*. Henta frå Lokalhistoriewiki: <https://lokalhistoriewiki.no/wiki/Propriet%C3%A6r>
- Lokalhistoriewiki. (2024, mars 18). *Sorenskriver*. Henta mai 09, 2024 frå <https://lokalhistoriewiki.no/wiki/Sorenskriver>
- Lokalhistoriewiki. (2024, mars 12). *Stift*. Henta frå Lokalhistoriewiki: <https://lokalhistoriewiki.no/index.php/Leksikon:Stift>
- Lundeland, B. (1959, april 6). 100 år sidan storskiftet i Vik. (S. Olsen, Red.) *Sogningen*, ss. 2-3. Henta april 25, 2024 frå <https://www.nb.no/items/3fd4013268390e0b4be4f1c72650ad48?page=1&searchText=christensen>
- Lødrup, P. (2021, januar 26). *loddeier*. Henta frå Store norske leksikon: <https://snl.no/loddeier>
- Mykland, L. (2005). *Håndbok for brukere av statsarkivene*. Oslo: Universitetsforlaget. Henta frå <https://www.nb.no/items/bc30d164d77d28aaec4baca89727c725>
- Nielsen, O. (1913/1914). Litt om storskifte. *Tidsskrift for Det norske utskiftningssvæsen*, ss. 167-171. Henta april 2024 frå <https://www.nb.no/items/961350ba62e791e2eb8dcf6adf7bc076?page=5>
- Nielsen, O. (1913/1914). Litt om storskifte. *Tidsskrift for Det norske utskiftningssvæsen*, ss. 167-171. Henta frå <https://www.nb.no/items/961350ba62e791e2eb8dcf6adf7bc076?page=5>
- Norges domstoler. (1859). Regler til Veiledning ved Udskiftningsforretninger i henhold til lov af 12te October 1857, om Jords og Skovs Udskiftning af Fællesskab. Henta frå <https://www.domstol.no/contentassets/efcced3794a8430698b414a9f39d75cc/1859-regler-til-veiledning-ved-udskiftningsforretninger-i-henhold-til-lov-af-12te-october-1857-om-jords-og-skovs-udskiftning-av-fallesskap.pdf>
- Norges domstoler. (1860, mars 21). Lov inneholdende tillæg til lov af 12. oktober 1857 om jords og skovs udskiftning af fællesskab. Henta frå

- https://www.domstol.no/contentassets/81f102af42e44d629fd975efbef2d68f/lov_inneholdende_tillag_til_lov_af_12okt_1857_om_jords_og_skovs_udskiftning_af_falleskap_1860_21mars.pdf
- Paulsen, E. O., & Risvaag, J. A. (2023, januar 23). *spesidaler*. Henta april 28, 2024 frå Store norske leksikon: <https://snl.no/spesidaler>
- Platou, O. (1875). *Udsigt over Principerne for Syn og Skjøn: Prøveforelesning over selvvalgt Thema ved Concurrence om en Professorpost i Lovkyndighed*. Christiania: Særtrykk av Norsk Retstidende. Henta frå <https://www.nb.no/items/dd7867ee67cc17daba0ef0ead0aac63c?page=2>
- Rasmussen, T. (2019, november 14). *sokn*. Henta frå Store norske leksikon: <https://snl.no/sokn>
- Redaksjonen i Store norske leksikon. (2023, mai 11). *cand.jur*. Henta mai 09, 2024 frå Store norske leksikon: <https://snl.no/cand.jur>
- Reusch, M., & Eriksen, G. (2023, januar 22). *hevd i Store norske leksikon*. Henta mai 03, 2024 frå Store norske leksikon: <https://snl.no/hevd>
- Rimmereide, L. O. (2024, mai 8). Styreleder for Fitjar fjellsameige. (A. S. Hidle, Intervjuar)
- Rød, J. K. (2023, august 30). *Norges geografiske oppmåling*. Henta frå Store norske leksikon: https://snl.no/Norges_geografiske_oppm%C3%A5ling
- Røsnes, A., & Borge, F. A. (2014). Avtalefrihet ved eiendomsdannelse. I A. Røsnes, *Arealadministrasjon*. Universitetsforlaget AS.
- Sejerstad, F. (1865). *Kartverket.no*. Henta april 19, 2024 frå Trigonometrisk grunnlag, Squelet-Cart 58: Oversigtskart over de i Aarene 1864 og 1865 bestemte Punkter: <https://www.kartverket.no/om-kartverket/historie/historiske-kart/soketreff/mitt-kart?mapId=11627>
- Sejersted, J. et al. (1900). *Forslag fra den til behandling av spørsmålet om ordning af opmaalings- og kartlægningsarbeidet ved offentlige udskiftninger m.v. nedsatte departementale komité af 1899*. (J. Sejersted, O. Laake, & O. T. Lekve, Red.) Kristiania: Johannes Bjørnstads bogtrykkeri. Henta frå <https://www.nb.no/items/232dc699e6bd0a063a81c8a686fc8e39?page=0>
- Sevatdal, H. (1988). Litt om storskiftet i Vik. *Pridlao, Vol. 5* (Nr. 2-1988), s. 4-5. Henta frå <https://www.nb.no/items/4879fc65aa4436041e0622d6237ae98c?page=0&searchText=storskiftet>
- Sevatdal, H. (2017). *Eigedoms historie - Hovudliner i norsk eigedoms historie frå 1600-talet fram mot nåtida*. (P. K. Sky, & B. Erling, Red.) Universitetsforlaget.
- Sky, P. K. (2009). Tolkning av gamle jordskiftekart. *Perspektiver på jordskifte*, 608 - 632. Henta april 18, 2024 frå <https://lovdata.no/pro/#document/JUS/sky-pk-2009-04?searchResultContext=1369&rowNumber=1&totalHits=226>
- Sky, P., & Bjerva, Ø. J. (2018). *Innføring i jordskifterett*. Universitetsforlaget.
- Sky, P., Kvestad, L., & Aadland, B. (2024). *Utskiftningsloven 1821. Ulike perspektiver*. Oslo: Karnov Group Norway.
- Statens kartverk. (1905 - 1920). *GEODESI.Triangulering: 2.ordens teodolitt,Hildebrand og zenitdistanse-instrument*. Henta frå DigitaltMuseum, Norsk Kartmuseum:

<https://digitaltmuseum.no/011015256859/geodesi-triangulering-2-ordens-teodolitt-hildebrand-og-zenitdistanse-instrumen>

Statsarkivet i Bergen. (1859-1864). *Storskifteprotokoll nr. 1*. Ytre Sogn sorenskrivar (SAB-A-2601/1/F/Fce/L0001). Henta april 29, 2024 frå <https://www.digitalarkivet.no/rg50002679400001>

Stortinget. (1857). *O. NO. 38. ANGAAENDE NAADIGST PROPOSITION TIL NORGES RIGES STORTHING BETRÆFFENDE UDFÆRDIGELSE AF EN LOV OM JORDS OG SKOVS UDSKIFTNING AF FÆLLESSKAB M. V.* Henta frå Stortinget: https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1857&paid=5&wid=a&psid=DIVL199&pgid=a_0293

Stortinget. (1859-1860). *INDST. O. NO. 43. INDSTILLING FRA JUSTITSKOMMITTEEN NO. 1 I ANLEDNING AF REPRÆSENTANTERNE UELANDS OG MOSSIGES FORSLAG TIL LOV ANGAAENDE FORANDRINGER I LOV AF 12TE OKTOBER 1857 OM JORDS OG SKOVS UDSKIFTNING. (DOKUMENT NO. 16.)*. Henta frå https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1859-60&paid=8&wid=a&psid=DIVL577&pgid=a_0198

Stortinget. (1908). *OT. PRP. NR. 32. (1908) ANGAAENDE UTFÆRDIGELSE AV EN LOV OM ORDNINGEN AV RETSFORHOLDENE VEDKOMMENDE STATENS HØIFJELDSGRUND M. V.* Henta frå <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1908&paid=3&wid=a&psid=DIVL632>

Stortinget. (1950). *LANDBRUKSDEPARTEMENTET. OT. PRP. NR. 31. (1950) OM LOV OM JORDSKIFTE O. A.* Henta frå https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1950&paid=3&wid=a&psid=DIVL416&pgid=a_0421

Stortingsforhandlinger. (1903-1904). St.meld. nr. 217. (Stortinget, Red.) *Indstilling fra landbrugskomiteen angaaende bevilgning til udskiftningssvæsenet (indst. S. nr. 100)*.

Sunde, J. Ø. (2019). Om å få historia i tale. I J. Ø. Sunde (Red.), *Fordom og forventning - Ei handbok i rettshistorisk metode* (ss. 7-15). Akademisk publisering.

Sunde, J. Ø. (2024, april 4). *Magnus Lagabøters landslov*. Henta frå Store norske leksikon: https://snl.no/Magnus_Lagab%C3%B8sters_landslov

Sunding, P., Vetlesen, K., Foslie, M., & Larsen, Ø. S. (2024, mars 1). *einer*. Henta april 30, 2024 frå Store norske leksikon: <https://snl.no/einer>

Thunæs, J. (1934). *Norske utskiftningsfunksjonærer gjennom 75 år : 1859-1934*. (J. Thunæs, Red.) Oslo, Norge: Utskiftningsfunksjonærenes landsforening. Hentet fra <https://www.nb.no/items/e4f5c29e5beb78e1ce0e30b678bd86fa?page=0>

Tjernshaugen, A. (2021, januar 6). *amtmann*. Henta frå Store norske leksikon: <https://snl.no/amtmann>

Torvund, O. (2023, november 10). *fullmkat*. Henta frå Store norske leksikon: <https://snl.no/fullmakt>

Aasen. (1873). *Norsk Ordbog av Ivar Aasen*. Henta frå aasen.ordboki.no: <https://aasen.ordboki.no/ord/kann>

LOVFORARBEIDER

O. No. 38. Angaaende naadigst Proposition til Norges Riges Storting betræffende Udfærdigelse af en Lov om Jords og Skovs Udskiftning af Fællesskab m. v.	side 14, 22, 23, 24
Indst. O. No .43. Indstilling fra Justiskomiteen No. 1 i Anledning af Repræsentanterne Uelands og Mossiges Forslag til Lov angaaende Forandringer i Lov af 12te October 1857 om Jords og Skovs Udskiftning (Dokument no. 16)	side 23
Ot. prp. Nr. 32 (1908) Angaaende utfærdigelse av en lov om ordningen av retsforholdene vedkommende statens høifjeldsgrund m. v.	side 20
Ot. prp. Nr. 31 (1950) Om lov om jordskifte o. a.....	side 19

LOVREGISTER

Magnus Lagabøtes landslov fra 1274.....	side 10
Kong Christian Vs Norske Lov fra 1687.....	side 53
Lov angaaende Jords og Skovs Udskiftning af Fælledskab av 17. august 1821	side 11, 77
Lov om Jords og Skovs Udskiftning af Fællesskab av 12. oktober 1857.....	side 7, 15-17, 22-25, 30, 34, 40, 61, 75, 77, 80
Lov om Udskiftning m.v. av 13. mars 1882.....	side 7, 17-19, 21, 25, 30, 44, 52, 56, 63, 73-74, 77
Lov om jordskifte o.a. av 22. desember 1950	side 7, 19-20
Lov om mekling og rettergang i sivile tvister (tvisteloven)	side 20
Lov om ordningen av retsforholdene vedkommende statens høifjeldsgrund m.v (Høyfjellskommisjonsloven)	side 19-20
Lov om eigedomsregistrering (matrikkellova)	side 89

RETTSAVGJØRELSER

Høyesterett

Rt. 1954 s. 425.....	side 52, 53
Rt. 1979 s. 1309.....	side 53

Lagmannsrett

LG-2001-2376.....	side 56-57
LG-2009-98667.....	side 58
LG-2020-109727.....	side 56

Jordskifterett

JHOS 1210-2003-0002.....	side 57
--------------------------	---------

FIGURLISTE

FIGUR 1. OVERSIKTSKART OVER STORSKIFTEFORRETNINGENE. LAGET I ARCGIS, 2024.	10
FIGUR 2. LINDEQVIST SIN FREMSTILLING AV HVORDAN EN GÅRD KUNNE SE UT FØR UTSKIFTNING (LINDEQVIST, 1857, s. 4).	11
FIGUR 3. HVORDAN DE SAMME GÅRDENE SÅ UT ETTER FULLFØRT UTSKIFTNING (LINDEQVIST, 1857, s. 5).	12
FIGUR 4. REPRODUKSJON AV KARTET TIL THUNÆS. LAGET I ARCGIS, 2024. SE FULL VERSJON I VEDLEGG 1: KART_FORDELING.	14
FIGUR 5. STORSKIFTEPROSESSEN I ÅTTE TRINN. LAGET I VISIO, 2024.	17
FIGUR 6. UTKLIPP FRA STORSKIFTEPROTOKOLLEN FOR ETNE M.FL. VISER HÅNDSKRIFTEN (DIGITALARKIVET, 1874-1886, s. 34).	21
FIGUR 7. INNFORING I PANTEREGISTER ANGÅENDE STORSKIFTE FOR EN ELDRE EIENDOM I KVINNHERAD KOMMUNE (GNR. 280 BNR. 1) (DIGITALARKIVET, 1918-1955, s. 103).	22
FIGUR 8. STORSKIFTEDOKUMENTER PÅ SAB. FOTO: PRIVAT, 2024.	22
FIGUR 9. TRE MENN ARBEIDER VED MÅLEBORD I FELT (INGULFSVAND, 1859-1913).	24
FIGUR 10. GRENSELINJE FØR UTSKIFTNING ØVERST, ETTER NEDERST (NORGES DOMSTOLER, 1859, s. 19).	26
FIGUR 11. TEODOLITTER UTENFOR NORGES GEOGRAFISKE OPPMÅLING I OSLO (STATENS KARTVERK, 1905 - 1920).	27
FIGUR 12. 'SQUELET-KART' OVER TRIGONOMETRISKE PUNKTER I SOGN OG FJORDANE (SEJERSTAD, 1865).	28
FIGUR 13. STORSKIFTEKARTET OVER FOSNØYNA I LINDÅS KOMMUNE HAR FINE DETALJER OG FARGEBRUK (DIGITALARKIVET, 1859-1988, s. 592). SATT SAMMEN I ARCGIS. KARTET KAN SEES I SIN HELHET I VEDLEGG 2: KART_FOSNØYNA.	29
FIGUR 14. OVERSIKT OVER LOVREGULERINGEN OG STORSKIFTEKOMMISJONENE I DEN GJELDENDE PERIODEN.	32
FIGUR 15. UTKLIPP FRA STORSKIFTE.NO TATT 09.05.2024, SOM VISER OVERSIKT OVER STORSKIFTEFORRETNINGER.	33
FIGUR 16. OVERSIKT OVER KARTARKIVENE. EGET ARBEID I EXCEL, 2024. SE VEDLEGG 3: TABELLER (ARK 2 'KARTARKIV').	34
FIGUR 17. STORSKIFTEKARTET OVER STORD, SATT SAMMEN I ARCGIS (DIGITALARKIVET, 1859-1988, s. 3018). KARTET KAN SEES I SIN HELHET I VEDLEGG 4: KART_STORD.	34
FIGUR 18. VÅR UTHEVING VISER KARTENE FOR STORD OG FITJAR I REGISTERET (DIGITALARKIVET, 1859-1988, s. 63).	35
FIGUR 19. VÅR UTHEVING VISER KARTET FOR TOLGA I REGISTERET (DIGITALARKIVET, 1859-1988, s. 21).	35
FIGUR 20. VÅR UTHEVING VISER KARTET FOR FRØYA I REGISTERET (DIGITALARKIVET, 1859-1988, s. 23).	35
FIGUR 21. STORSKIFTEKART OVER VIK I REGISTERET. KUN ÅRSTALLET HINTER OM AT DETTE ER RIKTIG KART (DIGITALARKIVET, 1859-1988, s. 16).	36
FIGUR 22. TABELL MED OVERSIKT OVER KARTENE. EGET ARBEID I EXCEL, 2024. SE VEDLEGG 3: TABELLER (ARK 2 'KARTOVERSIKT').	36
FIGUR 23. STORSKIFTEKART FRA VIK OVER 6 INDIVIDUELLE KARTBLAD.	36
FIGUR 24. HORISONTAL SKJØT MELLOM KARTBLADENE ER SYNLIG LITT OVER MIDTEN AV DETTE UTSNITTET.	37
FIGUR 25. FRØYAS 20 KARTBLADER (DIGITALARKIVET, 1859-1988, ss. 1318-1327). EGET ARBEID I ARCGIS, 2024.	37

FIGUR 26. ORIGINALT KARTBLAD NO. 3 TIL VENSTRE, OG KLIPPET VERSJON TIL HØYRE. EGET ARBEID I ARCGIS, 2024.....	38
FIGUR 27. KARTBLAD NO. 9 FOR FRØYEN ETTER DET ER KLIPPET UT.....	38
FIGUR 28. UTSNITT AV KARTBLAD NO. 3. VISER REFERANSELINJER OG HVILKE ANDRE KARTBLAD DETTE BLADET GRENSER TIL.....	39
FIGUR 29. KART SOM VISER ANTATT YTTERGRENSE FOR ETNESAMEIET. EGET ARBEID I ARCGIS, 2024.	43
FIGUR 30. UTDRAG FRA DEN KONGELIGE RESOLUSJONEN SOM DANNET ETNEKOMMISJONEN, HVOR FORHOLDENE I FELLESSKAPET BLIR BESKREVET (DEPARTEMENTS-TIDENDE, 1874, s. 818) (VÅR UTHEVING).	43
FIGUR 31. UTDRAG FRA DEN KONGELIGE RESOLUSJONEN SOM DANNET STORDKOMMISJONEN, HVOR DET VISES TIL DET STORE ANTALL BEITEDYR (DEPARTEMENTS-TIDENDE, 1888, s. 220) (VÅR UTHEVING).	45
FIGUR 32. 203 PARTER VAR TILSTEDE UNDER OPPSTARTSMØTE FOR STORSKIFTET PÅ STORD OG FITJAR (ARKIVVERKET, 1888-1911, SS. 1-4) (VÅR UTHEVING).	48
FIGUR 33. DET KARTLAGTE OMRÅDET I STORSKIFTET FOR STORD OG FITJAR. LAGET I ARCGIS 2024	50
FIGUR 34. UTKLIPP FRA STORSKIFTEPROTOKOLL FOR ETNE (ARKIVVERKET, 2023, s. 39)	51
FIGUR 35. UTSKIFTNINGSKART OVER GÅRDEN ØSTERBØ (DIGITALARKIVET, 1859-1988, s. 188).....	62
FIGUR 36. STORSKIFTEKARTET OVER VIK. TEGNET AT CARL JOHAN FERNBLAD I 1859 (DIGITALARKIVET, 1859- 1988, s. 706).	63
FIGUR 37. ULIKE KLYNGETUN I VIK 1859 MED ELVER, GRØNNE SKOGER, OG GULE ÅKRE (DIGITALARKIVET, 1859- 1988, s. 706).	64
FIGUR 38. VISER RESULTATET AV STORSKIFTE I VIK (STATSARKIVET I BERGEN, 1859-1864, s. 303).....	64
FIGUR 39. UTSNITT FRA STORSKIFTEKARTET OVER VIK SOM VISER GRENSELINJER, MEN IKKE RIKTIG LITRA (DIGITALARKIVET, 1859-1988, s. 706).....	65
FIGUR 40. TITTELFELT OG MÅLESTOKK.	65
FIGUR 41. UTKLIPP FRA STORSKIFTEKARTET OVER FITJAR SOM VISER OVERSIKT OVER EIERE MED LITRA ETTER UTSKIFTNING, OG TEGNFORKLARING (DIGITALARKIVET, 1859-1988, s. 3020).....	66
FIGUR 42. STORSKIFTEKARTET OVER FITJAR I SIN HELHET (DIGITALARKIVET, 1859-1988, s. 3020). KARTET KAN SEES I SIN HELHET I VEDLEGG 5: KART_FITJAR.....	66
FIGUR 43. KIRKENE SOM TEGNET INN I STORSKIFTEKARTET.	68
FIGUR 44. KONTROLLPUNKTER VED KNEKKPUNKTER I ELV.	69
FIGUR 45. 3D-VISNING AV STORSKIFTEKARTET OVER VIK. EGET ARBEID I ARCGIS, 2024.....	70
FIGUR 46. TIL VENSTRE: KONTROLLPUNKT OG HØYDEKURVER I DAGENS KART. TIL HØYRE: KONTROLLPUNKT I TRIGONOMETRISK PUNKT I ORIGINALT KART. EGET ARBEID I ARCGIS, 2024.....	71
FIGUR 47. 4 KONTROLLPUNKTER SATT I TRIGONOMETRISKE PUNKTER I KARTET. EGET ARBEID I ARCGIS, 2024. .	71
FIGUR 48. TRIGONOMETRISKE PUNKTER ER MARKERT I KARTET, HER SER MAN OGSÅ TYDELIGE SPOR FRA ARBEIDET. LEGG MERKE TIL «H» (STOR LITRA INDIKERER SITUASJON ETTER UTSKIFTNING).	72
FIGUR 49. ALLE FRØYAS 20 KARTBLADER SATT SAMMEN TIL ETT KART (DIGITALARKIVET, 1859-1988, s. 1318). EGET ARBEID I ARCGIS, 2024. KARTET KAN SEES I SIN HELHET I VEDLEGG 6: KART_FRØYA.	72
FIGUR 50. POLYGONER TEGNET RUNDT STORSKIFTEKARTENE FOR STORD OG FITJAR. EGET ARBEID I ARCGIS, 2024.....	73

FIGUR 51. STORSKIFTENES OMFANG ILLUSTRERT. AREALENE STREKKER SEG FRA BERGEN I VEST TIL HARDANGERVIDDA I ØST. EGET ARBEID I ARCGIS, 2024.....	74
FIGUR 52. TIDSLINJE MED VIKTIGE HENDELSER OG OPPRETTELSE AV KOMMISSJONER. EGET ARBEID I R, 2024.	75
FIGUR 53. ANTALL STORSKIFTER OPPRETTET I 5-ÅRS PERIODER, BASERT PÅ EN SAMMENSETNING AV KILDER. EGET ARBEID I R, 2024	76
FIGUR 54. FOLKEMØTE I ÅLEN (ADRESSEAVISEN, 1928, s. 2) (VÅR UTHEVING).	76
FIGUR 55. STORSKIFTENES VARIGHET BASERT PÅ EN SAMMENSETNING AV KILDER. OPDAL HAR SPØRSMÅLSTEGN FORDI SLUTTDATO ER UKJENT, MEN ER FREMDELES UNDER ARBEID I 1944. EGET ARBEID I R, 2024.	77
FIGUR 56. NIELSENS BESKRIVELSER AV FORHOLDENE UNDER ETNEKOMMISSJONEN (NIELSEN, 1913/1914, s. 169)	78
FIGUR 57. UTDRAK FRA STORSKIFTEPROTOKOLLEN TIL ETNEKOMMISSJONEN (DIGITALARKIVET, 1874-1886, s. 10A) (VÅR UTHEVING).	85
FIGUR 58. UTDRAK FRA TRANSKRIBERT VERSJON AV PROTOKOLLEN, MED SAMME UTHEVING SOM I FIGUR 57 (ARKIVVERKET, 2023, s. 11).	86
FIGUR 59. UTKLIPP FRA TRANSKRIBERT VERSJON AV STORSKIFTEPROTOKOLLEN (ARKIVVERKET, 1888-1911, s. 185).....	87
FIGUR 60. UTKLIPP FRA NORGESKART.NO SOM VISER MATRIKKELENHETEN STORD FJELLSAMEIGE.	87
FIGUR 61. GRUNNBOKSOPPLYSNINGER FOR STORD FJELLSAMEIE HENTET FRA KARTVERKET, SE VEDLEGG 9: GRUNNBOKSUTSKRIFT.	88

TABELLISTE

TABELL 1. TABELLEN VISER DE OMRÅDENE FELLESSKAP VAR MEST UTBREDDT I 1859 (THUNÆS, 1934, s. 18).	13
TABELL 2. OPPSUMMERING AV INSTRUKSENE I §§ 11 TIL 16.....	26
TABELL 3. OVERSIKT OVER DE TRE SAKEN SOM UTGJØR DEN STØRSTE DELEN AV GRUNNLAGET.....	31
TABELL 4. OVERSIKT OVER KARTLAGTE STORSKIFTER.	61

VEDLEGG

Vedlegg1_kart_fordeling.png	side 13
Vedlegg2_kart_Fosnøyna.jpg	side 28
Vedlegg3_tabeller.xlsx	
<i>Ark1: Kartoversikt</i>	side 35
<i>Ark2: Kartarkiv</i>	side 33
<i>Ark3: Enheter og mål</i>	side 41, 71 og 83
<i>Ark4: Protokoller</i>	
Vedlegg4_kart_Stord.jpg	side 33
Vedlegg5_kart_Fitjar.jpg	side 64
Vedlegg6_kart_Frøya.jpg	side 70
Vedlegg7_Sammendrag_kgl_resl.pdf	side 32, 39, 42
Vedlegg8_JHOS-1210-2003-0002.pdf	side 58
Vedlegg9_grunnboksutskrift.pdf	side 85